

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

«Εγὼ ἐσπείρα τὸν σπóρον καὶ τὸ Ἔθνος μου θὰ θερίσῃ τὸν καρπόν».

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΔΡΑ: ΑΘΗΝΑΙ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Ξενοφώντος 15α τ.τ. 118
ΤΗΛΕΦ. 236547 - 221316

ΕΤΟΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ 1922

Έ ν ω σ ι ς

τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους
νομίμως ὑφισταμένων Διδασκαλικῶν Συλλόγων
καὶ τῶν Διδασκαλικῶν Συλλόγων
τῶν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων

Ἀνεγνωρισμένη

ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν
διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 754/1946 Ἀποφάσεώς του
ὡς αὕτη ἐτροποποιήθη
διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7363/46, 10508/48, 3716/51,
4711/66 καὶ 570/69 ἀποφάσεων

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος	Χ. Λάμπρου
Α'. Ἀντιπρόεδρος	Κ. Καρπούζης
Β'. »	Ν. Νικηφορίδης
Γεν. Γραμματεὺς	Δ. Καρέτσης
Εἰδ. »	Γ. Στουρνάρας
Ταμίας	Ν. Ζαρωνάκης
Σύμβουλος	Γ. Ἀποστόλου
»	Α. Βασιλείου
»	Α. Ντόγκας

**ΜΗΝΙΑΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ**

•
Αριθμός άδειας Κυκλοφορίας
18764/Γ τοῦ 1954
Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως

•
**ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΕΚ ΜΕΛΩΝ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ**

ΑΘΗΝΑΙ

1971

•
**ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ 7 - 8
ΕΤΟΣ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΩΘΗ**

•
ΓΡΑΦΕΙΑ

Ξενοφώντος 15α - ΑΘΗΝΑΙ (118)
ΤΗΛΕΦΩΝΑ
Διεύθυνσις - Σύνταξις 236547
Διαχείρισις - Διεκπαιραίωσις 221316

•
ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Έτήσια προκληρωτέα

ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ Δρχ. 60
ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ..... » 100
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ Δολ. 3
Δι' αεροπορικὴν ἀποστολὴν
προστίθενται διὰ τέλη..... » 1
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ..... Δρχ. 5

Διοικήσεως

Κρίσεις καὶ σχόλια σελ. 98

Ἀποστ. Μερίστα

Ἀθανάσιος Διάκος ὁ ἰδανικώτε-
ρος ἥρωα τοῦ 21 » 99

Ἀριστ. Δημητράκη

Ποίησις καὶ ποιητὰ κατὰ τὴν
περίοδον τῆς ἐθνεγερσίας .. » 103

Χρυσ. Ζήση

Ρήγας Φερραῖος » 106

Χρήστου Σκανδάλη

Ἡ Παιδεία κατὰ τὴν ἐπταετία
τοῦ ἀγῶνος (1821-1827) . . » 108

Κ. Βασδραβέλη

Ὁ ἀγῶνας τοῦ 1821 στὴ Μα-
κεδονία » 110

Π. Τζαβάρα

Ἀπὸ τὰ ἰδανικά τῆς ἐπαναστά-
σεως τοῦ 1821 ἐξεπῆγασεν ἡ
ἐπανάστασις τῆς 21ης Ἀπρι-
λίου 1967 » 118

Χρυσ. Κριμιᾶ

Ἡ Κρητικὴ λογοτεχνία στὰ ἐ-
πτάνησα κατὰ τοὺς χρόνους
τῆς Τουρκοκρατίας » 122

Ἡλία Σταυροπούλου

Ὁ Παπαφλέσσας βαδίζει πρὸς τὸ
ἥρωϊκὸ Μανιάκι » 124

Εὐαγ. Στούνου

Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀδαμαντίου Κο-
ραΐ ἐπὶ τὴν ἐθνεγερσίαν τοῦ
1821 » 126

**LA TRIBUNE
PROFESSIONNELLE
DE L' INSTITUTEUR**

Publication
mensuelle
de la Fédération
Grecque des
Instituteurs

Xenophontos rue 15a (118)
Athènes - Grèce

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΕΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ

Ο μικρός, πλην ενδοξος, τούτος χώρος της ύδρογειού, ο οποίος έχει την ευτυχή τύχην να ονομάζεται ΕΛΛΑΣ και πού η μοίρα του επεφύλαξε κατά την μακραίωνα πορείαν του ανάμικτα συναισθήματα χαράς και λύπης και πού κατά καιρούς ο λαός του γνώρισε και έζησεν υπερόχους στιγμές δόξης και μεγαλείου και διά μέσου της Ιστορίας της ανθρωπότητας έχαραξε ανεξίτηλον τό όνομά του εις τας ένδόξους και δαφνοστεφείς σελίδας της, είναι άληθές ότι αποτελεί τό πιό ένδοξον τμήμα της ύψηλίου. Τά, κατά καιρούς, παλαιόθεν, έπιτεύγματα του Έλληνικού Λαού, τόσο εις τόν χώρον του πνεύματος και της διανοήσεως, δι' ών άνήγειρεν άθάνατα Μνημεία Πολιτισμού, όσον και εις τόν πολεμικόν στίβον ύπέρ της διατηρήσεως της ανεξαρτησίας και της έλευθερίας του, ένθα άνέκρουσεν ήρωϊκούς παιάνας, όμνησε τόν θεόν του πολέμου και ήγειρε τρόπαια δόξης εις τά πεδία των μαχών, είναι άπειρα και άξιόμιμητα.

Πολλοί είναι οι πολεμικοί σταθμοί της Ιστορίας μας, οι όποιοι ού μόνον ήμάς αλλά και όλην την ανθρωπότητα έσωσαν από την βαρβαρότητα και τόν σκοταδισμόν των αιώτων. Όμως ο πλέον αντιπροσωπευτικός σταθμός είναι ο της νεώτερας Ελλάδος ο αποκληθείς και θαύμα του είκοσιένου. Οντως, τό 1821 είναι ο μέγας σταθμός της Ελληνικής Ιστορίας. Καί τό θαύμα του έγκειται εις τό ότι, κατά την μακραίωνα πορείαν της δουλείας του, ο Έλληνικός Λαός δέν άπώλεσε ούδέ τόν έθνισμόν του, ούδέ την θρησκείαν του, ούδέ την Ελληνικότητά του, χαρακτηριστικόν της οποίας ήτο, άνέκαθεν, ο έρως πρός την έλευθερίαν και ή αγάπη πρός τά έπιτεύγματα της τέχνης και του λόγου. Καί έχομεν Παιδείαν κατά την Τουρκοκρατίαν. Καί σώζονται άφθονα πνευματικά Μνημεία αναφερόμενα εις την τέχνην του λόγου και τά όποια καταμαρτυρούν ότι τό πνευματικόν δαιμόνιον του Έλληνος δέν δύναται να τό τιθασει ούδεμία δύναμις.

Αλλά και πολλοί Έλληνικοί Κοινοτήτες έχουν να μάς παρουσιάσουν αξιοθαύμαστα Μνημεία εις τόν χώρον της τέχνης της χειρός.

Τό Μνημείον όμως τό όποιον καλύπτει και τούς δύο, ως άνω, χώρους, είναι τό θεόρατον και άκατόρθωτον εις σύλληψιν, τό άνεξίτηλον εις τας πτυχάς της Ιστορίας

μας και τό άνεπανάληπτον από ανθρώπους τόλμημα μιās φούχτας ραγιάδων, οι όποιοι κατεράκωσαν την Όθωμανικήν Αυτοκρατορίαν. Αυτό τοϋτο είναι και τό θαύμα του 21. Αυτός είναι ο μέγιστος των σταθμών της Ιστορίας μας. Αυτήν την επέτειον του μεγάλου σταθμού εορτάζει έφέτος σύσσωμος ο Έλληνικός Λαός με πάσαν έπισημότητα ύστερα από εκατόν πενήτηκοντα έτη από την ήμέραν της Έθνεγερσίας.

Αι προσφοραί των ήρώων του 21 είναι αναρίθμητοι και πρός ήμάς και πρός την ανθρωπότητα. Η Έλληνική Έπανάστασις άπετέλεσε την θρυαλλίδα του ξεσηκώμου και άλλων λαών, πρός άπόκτησιν της έλευθερίας των. Η Έπανάστασις του 1821 ήτο ένας άνισος άγών, ήτο μία κρίσιμος άναμέτρησις. Καί κατά την άναμέτρησιν αυτήν έξήλθε νικητής εκείνος, όστις έμφορείτο από μέγιστον ψυχικόν σθένος και άκαταμάχητον όρμην διά την άπόκτησιν της νίκης. Καί οι άκαταμάχητοι ήσαν όλίγοι. Όλίγοι, πλην ήρωες. Δι' ο και ήμείς έχομεν κάθε λόγον να ύπερηφανεύωμεθα δι' αυτούς, να τούς τιμώμεν και να χρησιμοποιώμεν τό παράδειγμά των ως γνώμονα εις την περαιτέρω πορείαν μας, ιδιαιτέρως σήμεραν ότε ή Χώρα μας διέρχεται μίαν Νέαν άναγεννητικήν Ιστορικήν περίοδον.

Η Έπέτειος του Μεγάλου σταθμού ός κατευθύνη τά θήματά μας.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ

Ιδιοκτήτης, Έκδότης - Δ/ντής Συντάξεως
ΧΑΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ

Πρόεδρος Διοκ. Συμβουλίου Δ.Ο.Ε.
όδός Θησέως 14, Άνω Δάφνη

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
όδός Ξενοφώντος 15α Τ.Τ. 118

Υπεύθυνος Τυπογραφείου: Ν. Κουκάς
όδός Δαρδανελίων 7, Περιστερί

Στοιχειοθεσία - Έκτύπωσις
Έκδοτική Έταιρία ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.
όδός Φιλαδελφείας 4 (Τ.Τ. 110)

Τοῦ κ. Ἀποστόλου Κ. Μερίστα. μετ'ητος διδασκάλου

Στις ἐλατοσκεπεῖς βουνοπλαγιές τῶν Βαρδουσιῶν, μέσα στὸν βουνήσιο, τὸν καθαρό ἀέρα, ποὺ περισσότερο μοιάζει μὲ πνοὴ Θεοῦ κι' ἀνασασμὸ Ἀγγέλων ἀναπολῶντας κανεῖς τὰ περασμένα, θά συναντήσῃ τὴν παιδικὴ μορφή τοῦ Θανάση Μασαθέτα, ποὺ τότε τίποτε δὲν πρόδιδε τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ εἰς ἐνδοξότερον ἥρωα μεταξὺ τῶν ἡρώων.

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ δογματίσωμεν, ἀν οὗτος γεννήθηκε στὴν Μουσουνίτσα καὶ μεγάλωσε στὴν Ἀρτοτῖνα ἢ καθαρῶς «τῆς Ἀρτοτίνας εἶναι γέννημα, καμάρι τῆς Δωρίδος», ποὺ καὶ τὸ πιθανότερον, διότι

«ποιά χώρα δὲν θά τῷθελε, θά τῷχε γιὰ καμάρι, τὸ Διάκο νᾶχε γόνουτος, κεῖνο τὸ παλληκάρι! Ποιὸς τόπος δὲν θ' ἀνθίξε, λουλούδια μωρωμένα, γιὰτὶ τὸν γοργοπάτησε ὁ ἥρωας τοῦ εἰκοσιένα.

Ποιά μάνα δὲν καμάρωνε, τοὺς πόνους δὲν ξεχνοῦσε, τῆς λευτεριάς ἡμίθεα, ὅταν τὸν ἐγεννοῦσε.

Δικαιολογημένη λοιπὸν ἡ μεταξὺ δύο χωριῶν, Ἀρτοτίνας — Μουσουνίτσας ἔρις καὶ διεκδίκησις τῆς καταγωγῆς τοῦ μεγάλου, τοῦ θρυλοτυλιγμένου ἥρωος τοῦ 21. Πέραν ὅμως τῆς ἰδιαίτερας τοπικῆς καταγωγῆς, οὗτος εἶναι γέννημα τῆς Ρούμελης ποὺ τὸν μεγάλωσε, τὸν γαλούχησε, τὸν ἀνδρείωσε, τὸν γρανίτωσε πάνω στοὺς

γρανιτένιους βράχους τῆς καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς τὴν πανελλήνιον ψυχὴν, ὡς παράδειγμα ἀνδρείας κι' αὐτοθυσίας εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πίστεως.

Βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ χρόνια τὸν συναντᾶμε εἰς Ἀρτοτῖναν. Ὁ πατέρας του, ἀκουλουθῶν τὸν ποιμενικὸν βίον, τὸν συνηθέστερον εἰς τοὺς τότε χρόνους, μὲ τὸν μεγαλύτερον υἱὸν τοῦ Ἀποστόλην, κατηγορήθηκαν ὅτι κάπου ἐκεῖ στὰ βλάχικα καλύβια, ἔκρυβαν καὶ τροφοδοτοῦσαν κλέφτες, συνελήφθησαν ἀπὸ Τούρκικο ἀπόσπασμα κι' ἀφοῦ μεταφέρθηκαν στὴν Ὑπάτην, θανατώθηκαν — θάρρὸ τὸ τίμημα τῆς Τούρκικης σκλαβιάς, πληρώνει ἡ οἰκογένεια τοῦ Διάκου. Τὸ αἷμα τὸ πατρικὸ καὶ τ' ἀδελφικὸ ζητεῖ ἐκδίκησιν καὶ κληροδοτεῖ εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ θαρρὺ αὐτὸ φορτίον.

Εἰς τὸ μικρὸν σπιτοκάλυβον τῆς «Χήρας Ψυχογόνας» ἔτσι ἔμεινε γνωστὴ ἡ μάνα τοῦ Διάκου, ἔζησε μέχρι τοῦ 15ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ὁ ἥρωας. Τὴν νεανικὴν του ψυχὴν τὴν πλακώνει ὁ φόβος τῆς σκλαβιάς καὶ τὴν πληγώνει ἡ φτώχεια τῆς οἰκογενείας κι' ὁ πόνος τῆς ὀρφάνιας.

Ἡ φτωχὴ καὶ χαροκαμένη μάνα του, ἐνοιῶσε πῶς τ' ἀρέσκανε τὰ γράμματα ἀκαὶ διὰ νὰ τὸν γλυτώσῃ ἀπ' τὴν ζωὴ τοῦ Τσοπάνη, ποὺ ὑποχρεωτικὰ ἀκολουθήσανε τ' ἄλλα ἀδέλφια του, γιὰ κεῖ τὸν προορίζει.

Στὴν πυκνόδαση πλαγιά, δυτικὰ τῆς Ἀρτοτίνας, κοντὰ στὸ Φειδαρι ποταμὸ, ἦταν καὶ σώζεται ἀκόμη, ἀνέγκιχτο ἀπ' τοῦ χρόνου τὰ χτυπήματα, τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Σ' αὐτὸ καὶ σ' ἡλικία 12 ἢ 14 ἐτῶν στέλνεται ὁ Διάκος φοράει τὴν «Καλογερόσκουφαν» μαθαίνει ἀπὸ κάποιον παπακαλόγερον λίγα γράμματα. Βραχνά, ὁ παπαδάσκαλος ἐκεῖ, τοῦ ἔμαθε τί εἶχε, τί ἔχει, τί τοῦ πρέπει. Ἐκεῖ μεγάλωσε κι' ἔγινε νέος δυνατὸς καὶ δραστήριος. Κι' ἦταν ὁμορφος στὸ πρόσωπο, εὐσωμος κι' ἀρρενωπὸς στὸ παράστημα καὶ σὰν ἀπαραίτητον συμπλήρωμα ἡ γλυκειὰ καὶ μελωδικὴ φωνὴ του.

«Μαγεύεται ἀπὸ τὸ σεμνὸν ἦθος τοῦ νεανίου καὶ τὴν ἐξαισίαν αὐτοῦ φωνὴν, ἀκούοντάς τον νὰ λέγῃ τὸν Ἀπόστολον, εἰς θεῖαν λειτουργίαν, τὴν ὁποῖαν ἐτέλει ὁ τότε Δεσπότης τοῦ Λιδορικίου εἰς τὴν Μονὴν καὶ τοῦ προτείνει νὰ τὸν χειροτονήσῃ Διάκον». Κι' ἐδέχθηκε μὲ χαρὰ ὁ τότε νεανίας τὸν ἱερατικὸν βαθμὸν τοῦ Διάκου, χάριν τοῦ ὁποίου ἐπέπρωτο ν' ἀποβάλλῃ τὸ πραγματικὸν ἐπώμιον καὶ τὸ βαπτιστικὸν του καὶ νὰ δεχθῇ αὐτὸς ὡς τίτλον καὶ ὄνομα, ποὺ θα τὸν συνοδεύσῃ εἰς τὴν μετέπειτα ζωὴν καὶ μ' αὐτὸ νὰ περάσῃ εἰς τὴν

Ιστορίαν, τὴν Ἀθανασίαν καὶ τὴν αἰωνιότητα.

Σῶζεται ἀκόμη καὶ σήμερα, μὲ πλάκα ἐντοιχισμένη, πᾶν ἀπ' τὴν Μονήν, τὸ κελλὶ πού ἐμόνασε κι' ἔζησε, καὶ κρέμασε τὸ ράσο, κείνος πού λέμε Διάκο!

Ο ΔΙΑΚΟΣ ΚΛΕΦΤΗΣ

Τὴν ὥρα πού τῆς λευτεριάς τ' ἀγέρι ἀρχισε νὰ σιγοπνέη, συνεπαίρνει μαζί του καὶ τὴν νεανικὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος. Ἐκεῖ τὸν ὠθεῖ κι' ἡ βαθιὰ χριστιανικὴ πίστις, πού δυναμώνει μέσα του.

Κι' ἔρχεται ἓνα τυχαῖον περιστατικόν, ὡς μᾶς τὸ περιγράφει ὁ Γεράντωνος (Ἀντώνιος Κονσόπουλος) ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ καλοὺς φίλους πού τὸν ἀκλουθήσανε στὴν Λειβαδιά.

«Μίαν ἡμέρα, γάμος ἐγένετο εἰς τὴν Ἀρτοτίναν κι' ἐκάλεσαν τὸν Διάκον, ὁ ὁποῖος ἐπῆγε ἀπ' τὸ Μοναστήρι διὰ νὰ συγχαρῇ. Στὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ πού γινόταν ἡ χαρά, ἄρχισαν νὰ ρίχνουν στὸ σημάδι, χωρὶς νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ πετύχῃ τὴν κορυφὴν τοῦ δένδρου. Ὁ Διάκος τὴν ἔκοψε μὲ τὸ πρῶτο κι' ἐπειδὴ εἶπαν ὅτι τὴν πέτυχε ὑπὸ θρόντο, τοὺς δείχνει ἄλλην κορυφὴν καὶ τὴν κόβει κι' αὐτήν. Πειράχτηκαν τότε οἱ ἄλλοι καὶ ξεχωριστὰ ἕνας Τούρκος πού καυχιοῦταν γιὰ σκοπευτὴς. Βαρὺ στὸ Διάκο λόγο λέγει καὶ τοῦ τὸν ἐπιστρέφει βαρύτερον. Στὰ χέρια τότε ἤλθανε καὶ θγάζει ὁ Τούρκος τὸ πιστόλι, ἀλλὰ τὸν πρόλαβε ὁ Διάκος, τ' ἀρπάζει κι' ἀπάνω του τὸ ἀδειάζει καὶ φεύγει». Ὁ Ρόδιος κι' ἡ Ἀρτοτινὴ παράδοσις τὸ θῦμα τὸ θέλουν χριστιανὸ καὶ μάλιστα γυιὸ τῆς Κουτσουγιάννενας ἐκ Κωσταρίτσας Δωρίδος, ἀλλ' ἀπὸ τυχαῖο πυροβολισμό. Αὐτὸς ὁ λόγος ἀναγκάζει τὸ Διάκο νὰ φυγοδικῇ. Στὸ πανηγύρι τῆς Ἀρτοτίνας τὴν ἡμέρα τῆς Παναγίας, πληροφορήθηκε, ὅτι δὲν ὑπῆρχαν Τούρκικα ἀποσπάσματα, πηγαίνει καὶ ρίχνει τὸ λιθάρι μὲ τοὺς ἄλλους νέους τῆς ἐποχῆς. Ὁρμοῦν οἱ κρυμμένοι Τούρκοι, τὸν συλλαμβάνουν μαζί μὲ τὸν Καφέντζον καὶ τὴν ἴδια νύκτα τὸν μεταφέρουν εἰς Λιδορίκιον καὶ τὸν κλείνουν φυλακὴ διὰ νὰ τὸν παρουσιάσουν τὴν ἄλλην ἡμέραν στὸν πασάν Φερχάτ Ἐφένδην. Τὴν ἴδιαν νύκτα, ἀφοῦ ἔσπασαν τὸ ξύλινο κινγκίδωμα τοῦ παραθύρου, δραπέτευσαν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔφθασαν στὸ λημέρι τῆς ὀνομαστῆς στὴν Δωρίδα κλεφτουριάς τοῦ Τοᾶμ Καλογήρου. Περιφρονητικὰ τὸν κρατᾷ ὁ καπετάνιος λέγοντας: «Ἄει καλὸς εἶσαι καὶ σὺ γιὰ τ' ἀσκί». Δὲν ἀργησε ὁ Διάκος νὰ δείξῃ ὅτι δὲν ἦταν μόνον γιὰ τ, ἀσκί. Μετὰ ἀπὸ σφοδρὰν μάχην στὴν Ζελίτσαν τῶν Κραθάρων, μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, σῶζει μεταφέρων στοὺς ὤμους του, τὸν πληγωθέντα καπετάνιον. Κι' ἐκεῖνος ἀναγνωρίζει τὴν παλληκαριά του, ὁμολογεῖ παρουσία τῶν ἄλλων κλεφτῶν καὶ τὸν υποδεικνύει ὡς διάδοχόν του. Σεβαστότερος καὶ γεροντότερος ἦταν ὁ Σκαλτοοδήμος. Αὐτὸς γίνεται ἀρχηγὸς καὶ κατόπιν

ἀρματωλὸς τῆς Δωρίδος. Πρωτοπαλλήκαρό του ὑπηρετεῖ ὁ Διάκος. Στὴν αὐλὴ τ' Ἀλῆ πασᾶ στέλνεται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρματολικίου τῆς Δωρίδος. Ἐκεῖ γνωρίζεται μὲ τὸν Ἀνδρούτσο καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην. Μαθητεύει στὴν στρατιωτικὴ σχολὴ τ' Ἀλῆ πασᾶ. Μαθαίνει τὴν πολεμικὴ τέχνη. Ἐπιστρέφει. Ἐπιστρέφει πάνοπλος, ἀγέρωχος. Ἀπ' ἐδῶ καὶ ἔπειτα ἀρχίζει ἡ κλέφτικη, ἡ πραγματικὰ κλέφτικη ζωὴ του. Ἡ σωματικὴ του διάπλασις ὁλοῦν αὐξάνει. Γίνεται ὠραῖος, ἡλιόλουστος σὰν τὸν Ἀπόλλωνα. Γίνεται ἐμπειρὸς πολεμιστῆς, ἀτρόμητος στὶς μάχες, ἀλύγιστος στὴν θία, λιονταρόψυχος κατὰ τὸν Βαλαωρίτην. Καὶ τὰ ψυχικὰ χαρίσματα συνοδεύουν τὸ σωματικόν του κάλλος. Ἡ καλωσύνη τοῦ ἀπεριόριστος, ἡ θέλησίς του ἀπροσμέτρητος, ὁ χαρακτὴρ του ἰσχυρότατος. Ὁ ἐλεύθερος ἀέρας τῆς ἐνδόξου Ἑλληνικῆς κλεφτουριάς θεριεύουν μέσα του τὴν ἀγάπην διὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἡ ὅποιον ἐνδυναμοῦται κι' ἀπὸ τὴν θαθεῖα πίστη τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγία.

Τὰ προτερήματα αὐτὰ τὸν κάνουν ἀγαπητὸ στὰ παλληκάρια του κι' ἡ φήμη του γίνεται ὀνομαστή σ' ὅλη τὴν Δωρίδα. Γίνεται ὁ Διάκος ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ ἰδανικοῦ κλέφτου. Τ' ὄνομά του ἀρχίζει νὰ ἐπισκιάζῃ τ' ὄνομα τοῦ Καπετάν Σκαλτοοδήμου. Οὗτος δὲν ἔμεινε ἀδιάφορος. Ὑπακούει εἰς Ρωδιουργίες μερικῶν, ὅτι δῆθεν ὁ Διάκος θέλει νὰ τὸν φονεύσῃ νὰ πάρῃ τ' ἀρματολίκι κι' ἀρχίζει νὰ τὸν μισῇ. Τὸ μῖσος τῷ δειξε φανερά ὅταν ἀντάμωσαν σὲ πανηγύρι τῆς Ἀρτοτίνας. Δὲν ἀπέδωκε χαιρετίσμον τοῦ Διάκου καὶ τοῦ λέει ξερά: «Δυὸ ἄτια σ' ἕναν ταβλὰ δὲν κάνουν. Θὰ φύγῃς ἢ θὰ φύγω». «Φεύγω ἐγὼ καπετάνιο μου τ' ἀπαντᾷ μ' ὅλο τὸ σεβασμὸ ὁ Διάκος». Κι' ἔτσι ἀφοῦ χαιρέτησε τὰ παλληκάρια του, ἔφυγε μὲ τρεῖς ἐπιστήθιους φίλους του διὰ τὴν Λειβαδιά περὶ τὰ 1818. Ὁ ἀρματωλὸς Ὁδ. Ἀνδρούτσος τὸν δέχεται εὐχαρίστως καὶ τὸν κάνει πρωτοπαλλήκαρό του. Γρήγορα ξεπλώθηκε ἡ φήμη του κι' ἐδῶ.

Οἱ πρόκριτοι τὸν ἐκτιμοῦν καὶ τὸν περιβάλλουν μ' ἐμπιστοσύνην.

Στὰ 1818 ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας «Κοκοσιώτης, ἀπ' τὴν Πάτρα φθάνει στὴ Λειβαδιά. Συναντᾷ τὸν Διάκο καὶ γίνεται ὁ κατηχητὴς του στὸ μεγάλο μυστικόν. Στὰ 1820 ὁ Ἀνδρούτσος φεύγει ἀπ' τὴ Λειβαδιά, ἀρχὰς Ὀκτωβρίου γιὰ τὰ ἐπτάνησα.

Τότε, Τούρκοι καὶ Ρωμιοὶ κατὰ τὸν Γεράντωνον, ἐκάθησαν ἀμέσως καπετάνιον τὸν Διάκον, γιὰτὶ ὅλοι τὸν ὑπεραγαποῦσαν καὶ τοῦ εἶχαν μεγάλην ἐμπιστοσύνην. Νὰ τί γράφει ὁ διορισμὸς του πού σῶζεται εἰς τὴν ἱστορικὴν κι' ἔθνολογικὴν Ἐταιρείαν. Ἀριθ. Ἐγγρ. 69.

«Διὰ τοῦ παρόντος φανεροῦμεν οἱ κάτωθι γεγραμμένοι, ἀγάδες καὶ κοτζαμπάσσηδες τοῦ Καζᾶ Λεθαδεῖας, ὅτι διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ Καζᾶ μας, κατὰ τὸ μπουγιουρβὶ

τοῦ ὑψηλοτάτου ντερπεντάτ ναζίρ Μαχ-
λουτ πασιὰ ἐφέντου μας, καὶ κατὰ τὸ μου-
ρασαλέ τῆς Ἱερᾶς Κρίσεως, ἀπὸ κλέπτas
καὶ κακοποιούς ἀνθρώπους ἐδιωρίσαμεν
παντούρην καὶ καπετάνιον τοῦ Καζᾶ μας
τὸν καπετάν Ἀθανάσιον Διάκον ἀπὸ σήμε-
ρον ἄχρις ἀρχομένου Ἀγίου Γεωργίου με-
νάδτζα σαράντα ὑποσχόμενοι ν' ἀποκρι-
θῶμεν τὸν ὁλουφέν, ὡς ἡ συνήθεια τοῦ Κα-
ζᾶ μας, τὸν μὲν καπετάνιον πρὸς εἴκοσι
γρόσια τὸ μῆνα τῶν δὲ νεφεριῶν πρὸς πέν-
τε γρόσια τὸ μῆνα καθ' ἓν. Καὶ εἰς ἐνδει-
ξιν ἀληθείας ἐγένετο τὸ παρὸν κι' ἐδόθη
εἰς χεῖρας του.

1820 Ὁκτωβρίου 26. Λεβάδεια.

Ὑπογραφαί:
Μιραλάι Μαχμουτ Νικόλαος Νάκος
Ἰσμαήλ Μπούρσα Ζαντέ
Μιρούρ Χουσεῖ Ἰωάννης Λογοθέτης
Μαχμουτ Ὁμέρ Ζαντέ Ἰωάννης Φιλων
Χουσεῖν Χιλμὴ Ζαντέ

Ὁ διορισμός του τελειώνει τοῦ Ἀγίου
Γεωργίου 1821. Τὸ περίεργον σύμπτωσι!
Ἡ ἴδια ἡμέρα ἐγίνετο ὁρόσημο μεταξὺ ζωῆς
καὶ θανάτου του.

Ο ΔΙΑΚΟΣ ΚΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἡ μεγάλη ὥρα ἐφθασε! Ἡ ὡραία ψυχὴ
τοῦ Διάκου, ἡ γαλουχημένη ἀπ' τῆς φυλῆς
τὰ νάματα μέσα στῆς ἐκκλησιᾶς τὸ χωρὸ,
δυναμωμένη ἀπ' τὸν ἀνάλαφρον ἀέρα τῶν
Ρουμελιώτικων βουνῶν, ἐμψυχωμένη ἀπ'
τοὺς θρύλους καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν κλε-
φτῶν, σκίρτησε κι' ὅλας ἀπ' τὶς πρώτες
φῆμες. Ἦθελε νὰ πολεμήσῃ, νὰ χτυπήσῃ.
Μ' ἐπιδεξιότητα εἶχε κάνει τὴν σχετικὴ
προετοιμασίαν. Στὶς 27 Μαρτίου 1821
στὸν Ὅσιο Λουκά λειτουργεῖ ὁ Ἐπίσκο-
πος Σαλῶνων Ἡσαΐας κι' εὐλογεῖ τὰ δ-
δπλα. Ὁ Διάκος ἐνεργεῖ ἀστραποβόλα.
Πολιορκεῖ τὸ κάστρο τῆς Λειβαδιᾶς, στὸ
ὁποῖον εἶχαν κλειστεῖ οἱ Τούρκοι.

Μετὰ τὴν βοήθειαν 200 Ἀραχωβιτῶν, ποὺ
εἶχαν ἔλθει μετὰ ἀναπαυμένον τὸ λάβαρον
μετὰ τὸν Ἀγιὸν Γεώργιον, τὴν 31ην Μαρτί-
ου παίρνεται τὸ κάστρο καὶ κυματίζει ὁ-
ψωμένο τὸ λάβαρον. Ἡ πόλις τῆς Λειβαδι-
ᾶς εἶναι ἐλεύθερη. Οἱ Ἕλληνες ξεχύνον-
ται στὸ δρόμο τραγουδώντας καὶ ζητο-
κραυγάζοντας. Δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι
κυκλοφοροῦν ἐλεύθεροι. Στὸ πεζούλι τοῦ
τζαμιού, στὴ σημερινὴ Μητρόπολιν ἀνέθη-
κε καὶ μίλησε ὁ Διάκος. Μίλησε γιὰ ὁμό-
νοιαν, γιὰ καθήκον κι' αὐταπάνησι. Ποτὲ
δὲν εἶχε φαντάξει τόσον ὡραῖος. Εἶχε με-
θύσει ἀπ' τὴν χαρὰ τῆς Νίκης. Ὁ λόγος
του, ἡ σκέψις του, ἡ ἐκφρασίς του ὅλα του
ἦσαν φτερωμένα. Ζοῦσε τὴν ὁμορφίαν καὶ
τὴν γοητεῖαν τῶν τριάντα τριῶν χρόνων
του. Φάνταζε σάν Ἄγγελος. Τὰ νικητήρια
ψέλνουν στὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Παρασκευ-
ῆς. Ἱερουργοῦν τρεῖς Ἱεράρχαι. Εὐχαρί-
στησαν ὅλοι τὸν Θεόν.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΘΥΣΙΑ

Δὲν πρέπει ν' ἀναπαυθῶμεν στὶς δάφνες
ποὺ δρέψαμεν, τονίζει ὁ ἴδιος. Ἔπρεπε νὰ
πετάξῃ, νὰ σκορπίσῃ τῆς λευτεριάς τ' ἀ-
γέρι καὶ σ' ἄλλους σκλαβωμένους τόπους,
νὰ στεριώσῃ κατὰ τὴν λευτερίαν. Δὲν κά-
θησε οὔτε τὸ πρῶτο ἐλεύθερο Ἑλπίος Ἀ-
νέστης ν' ἀκούσῃ στὸν τόπου του. Μεγάλῃ
Πέμπτῃ φεύγει. Τὸ δρόμο παίρνει πρὸς τὴν
ΛΑΜΑΝΑ. Ἐκεῖ ποὺ σὲ λίγες ἡμέρες ἐ-
πρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ ἀνισος ἀγὼν, ἡ μεγάλῃ
τιτανομαχία. Μία τιτανομαχία ἀπέναντι
ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ μέρος, ποὺ πρὶν ἀπὸ χιλι-
άδες χρόνια ἐγίνετο μία ἄλλη, ὁμοίαν τῆς.
Κοινὸ χαρακτηρισμὸ καὶ τῶν δύο. Μεγά-
λῃ ἢ ὑπεροχῇ κι' Ἀσιατικῇ ἢ καταγωγῇ
καὶ τῶν δύο ἐχθρῶν. «Τοῖς κείνων ρήμασι
πειθόμενοι», πέφτουν οἱ τρακόσιοι τῆς
Σπάρτης. Ἀδυνατοῦν τὰ λόγια τῶν ἄλλων
ὀπλαρχηγῶν νὰ τὸν πείσουν νὰ φύγῃ. «Ἐ-
δῶ θὰ μείνω μοναχὸς νὰ πολεμήσω καὶ
μόνος μου νὰ πέσω». «Ὁ θάνατός μου θὰ
δώσῃ δύναμις κι' ἀνδρεία στοὺς Ἕλληνες
κι' ἐκδίκησι θὰ πάρουν». Καὶ μένει, κι' ἀ-
γωνίζεται καὶ χύνει τὸ αἷμα του, διὰ νὰ
ποτίσῃ τὸ δένδρον τῆς Ἐλευθερίας. Γίνεται
παράδειγμα αὐτοθυσίας, γίνεται ἰδανικόν,
γίνεται σύμβολον. Ἀπ' αὐτὰ εἶχε ἀνάγκη
ἡ ἐπανάστασις γιὰ νὰ ριζώσῃ, νὰ στεριώ-
σῃ, νὰ ἐπικρατήσῃ.

Ἡ μάχη ἔληξε μετὰ νικητὰς τοὺς Τούρ-
κους. Οἱ Τούρκοι πέρασαν, ὅπως πέρασαν,
τὸ 380 π.Χ. οἱ πέρσαι στὶς Θερμοπύλες, ὅ-
πως τὸ 1453 πέρασαν στὴν Πόλιν, πέρασαν
ὁμως μόνον ὅταν ὅλοι οἱ ἡρωϊκοὶ ὑπερα-
σπισταὶ ἔπεσαν νεκροί.

Μόνον ὁ Διάκος πιάστηκε ζωντανὸς ἀ-
φοῦ καὶ τὸ τελευταῖον βόλι τ' ἔρριξε στὸν
ἐχθρό. Λαβωμένο τὸν φέρνουν στὸ Ζητού-
νι, τὸν κλείνουν σ' ἓνα χάνι γιὰ φυλακὴ.
Ξημερώνει ἡ 23 Ἀπριλίου 1821. Στὸ Σε-
ράϊ τοῦ Χαλήλ - Μπέη, γίνεται εἰκονικὴ
δίκη καὶ θγάζουν τὴν ἀπόφασιν νὰ θανατω-
θῇ μετὰ παλούκωμα.

Τὴν θανατικὴν καταδίκη διαλάλησαν σ'
ὅλη τὴν πόλιν μετὰ φωνῆς καὶ μετὰ σαλπίσματα
οἱ Τούρκοι κι' οἱ Χανούμισσες ἐβῆγκαν
στοὺς δρόμους νὰ δοῦν τὸ μελλοθάνατον.
Ὁ στρατὸς εἶχε παραταχθῇ στὸ δρόμον,
ποὺ θὰ περνοῦσε ἡ μελλοθάνατη συνοδεία.
Ἦταν ἀπόγευμα. Οἱ σάλπιγγες ἐσάλπι-
σαν κι' ἀπ' τὸν ὄντα ἐξήχθη θιαίως ὁ
χθεσινὸς ἦρωας κι' ὁ σημερινὸς ὑπεράνθρω-
πος. Οἱ δῆμοι εἶχαν πάρει τὴν θέσιν τους.
Ἡ «σταυρικὴ» συνοδεία ἐξεκίνησε. Τοῦ
φόρτωσαν τὴν σούβλαν κατασκευασμένη ἀ-
πὸ κάρσιον Ἀλεξίου σιδηρουργὸ ἐκ Λαμῆ-
ας, ὁ ὁποῖος σ' ὅλην τὴν ζωὴν τὸν ὄφε-
ρεν βαρὺ, διότι ἀναγκάσθηκε νὰ κατασκευάσῃ
αὐτήν, κι' ἀρχισαν νὰ τὸν φτύνουν καὶ νὰ
τὸν περιγελοῦν. Πιετὰ μ' ὁρμὴν τὴν σούβλαν
κατὰ γῆς καὶ συνεχίζει ἀτάραχος, ἡρε-
μος, μεγαλόπρεπος τὸ δρόμον τῆς θυσίας.
Κάποιος ἄλλος «Κυρηναῖος» εὐρέθηκε νὰ
σηκώσῃ τὸ φορτίον τῆς σούβλας.

Ὁ Ἀπριλιάτικος ἥλιος χλωμὸς ἔγεγνε

πρὸς τὴν Δύση καὶ χρῦσιζε στὴν κόμην τοῦ μελλοθανάτου. Χθὲς τὸν χάρεινε, τὸν ἔλυνε, τὸν λάμπρυνε καὶ τὸν καμάρωσε μαχόμενον ἡρώϊκά στὰ «Πουριά» καὶ στοῦ «Διάκου τὰ λιθόρια» στὸν τιτάνειον ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Ἀπειραρίθμου στρατῆς τῶν Τούρκων καὶ σήμερα τοῦστέλνε τὶς τελευταῖες χλωμές του ἀκτίνες γιὰ ὕστατο ἐπὶ γῆς χαιρετισμό.

Κι' ἂν ἀπ' τὶς σταγόνες τοῦ ἰδρώτα τοῦ Ξάνθοῦ Ναζωραίου ποῦ χύθηκαν στὴ γῆ, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, δταν ἀκολουθοῦσε κατ' ἀπ' τὸ βαρὺ φορτίον τοῦ σταυροῦ, τὸν δρόμο τοῦ Γολγοθᾶ, θγῆκαν τὴν ἄλλη ἡμέρα κρίνα μὲ περισσὴ εὐωδιά, ποιὸς ξέρει ἂν ἀπ' τὸ δρόμο, ποῦ ἀκολουθοῦσε τώρα ὁ Διάκος, ὀδηγούμενος στὸ θωμὸ τῆς θυσίας κι' ἀπ' τὶς σταγόνες αἵματος ποῦ ἐχύνονταν στὴ γῆ, ἀπ' τὶς αἱματοστάλακτες πληγὲς δὲν ἐξῆλθον ἀνθὲς εὐωδιαστά, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἐλευθέρᾳ πατρίς ἐπλεξεν τὸ ἀμάραντο στεφάνι τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Κι' ἂν στὸ θεάνθρωπο θρέθηκε ἔστω κι' ἓνα παιδάκι νὰ τὸν συμπονέσῃ καὶ νὰ τρέξῃ κοντά του νὰ τοῦ φιλήσῃ τὰ γόνατα καὶ νὰ τοῦ δείξῃ τὴ συμπάθεια, ὁ ταπεινὸς ἐκεῖνος ρασοφόρος τοῦ προδρόμου ζητάει μόνος του τώρα ἀπ' τοὺς ἀρθανίτες ποῦ τοῦ παράστεκαν. Δὲν εἶν' κανένας ἀπὸ οὓς παλληκάρια γιὰ νὰ μοῦ ρίξῃ μιὰ κουμπουριά νὰ μὲ σκοτώσῃ, νὰ μὲ γλυτώσῃ; Ἡ συνοδεία φθάνει στὸ λόφο. Ὁχι θεβαίως «τοῦ Γολγοθᾶ» ἀλλὰ τὸν λόφο ποῦ σηματοῖζουν τ' ἀπορρίματα τῶν ἀδολῶν ζώων.

Σταματᾷ. Οἱ δῆμιοι στὸ ἔργον του. Αὐτὸν ποῦ δὲν ἔρριξε κάτω θόλι ἐχθρικό, ὅπως ἔπρεπε σ' ἓνα ἄξιο μαχητὴ π' ἀψηφάει τῆς μάχης τὴ φωτιά, τὸ πράττουν τὰ βέβηλα χέρια τῶν δημίων.

Ὁ Διάκος σωριάζεται μπρούμυτα στ' ἀ-

νασκελωμένο σαμάρι. Πέντε κρατοῦν ἀπὸ μπροστά καὶ πέντε ἀπὸ πίσω κι' οἱ δύο οἱ πιὸ ἔμπειροι τὴν μπιχνουνε τὴ σούβλα. Βαρὺς σὰν νᾶναι μουγκρητὸ ὁ ἀναστεναγμὸς του θγαίνει. Εἶδαν καὶ ἀνατρίχιασαν.

«Ὁλόρθον τὸν ἔστησανε κι' αὐτὸς χαμογελοῦσε»

Ρίχνει ματιὰ τριγύρω του, θαυμάζει ὅλη τὴ φύσιν.

Τὰ χεῖλη του σαλεύσανε κι' αὐτὰ τὰ λόγια λένε:

«Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ χάρος νὰ μὲ πάρῃ

Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ θγάζει ἡ γῆ χορτάρια.

Οἱ πόνοι γίνανε φρικτοὶ κι' ἀπὸ τὸ μέτωπό του αὐλάκι ὁ ἰδρώτας τρέχει. Ζητάει νερὸ νὸ δροσιστῇ στὰ φλογισμένα χεῖλη. Κανεὶς δὲν ἀποκρίνεται. Τὸ σῶμα τοῦ σπαράζει πάνω στὴ στημένη σούβλα. Στὴ φρικτὴ ἐκείνη στιγμή ἓνα παλληκάρι, λυγίζει ἀπ' τὰ παρακάλια κι' ἀντὶ «γιὰ ξεῖδι καὶ χολή» ἀδειάζει τὴν κουμπούρα του κάπου στὸ μεσάφρυδο τοῦ Διακού τοῦ Θανάση. Μάνθο τὸν λέγανε. Ἄλλοι τὸν θέλουν Χριστιανὸ κι' ἄλλοι Ἀρχανίτην.

Ἐλεύθερη ἡ ψυχὴ τοῦ Διακού πετᾷ ψηλά, πολὺ ψηλὰ ὅπου τὴν περιμένει τῆς δόξης τὸ φωτοστέφανο γιὰ νὰ τὴν στεφανώσῃ καὶ στῆς Ἀθανασίας τὸ θρόνο αἰώνια νὰ καθήσῃ.

Τ' ἄψυχο κουφάρι του μέσα στὸ ρέμα ρίχνεται μαζί μὲ τὰ κεφάλια τῶν ἀξίων του συντρόφων. Μὲ χώματα καὶ κοπριὲς ρίχνουν νὰ τὰ σκεπάσουν οἱ ἄπιστοι Τούρκαλθανοὶ μὴ τύχῃ καὶ τὸ πάρουν οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἅγιο τὸν κάμωιν.

«Τ' ἀστροπελέκι τοῦ θουνοῦ σβιέται σ' αὐτὸ τὸ μνήμα».

ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΣ

Υπό τοῦ κ. Δημητράκη Ἀριστείδου. μετεκ. διδασκάλου

Ἐθνικοὶ ἀγῶνες καὶ ποίησις

Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ποιήσεώς μας συν-
υπόρχει καὶ συμπορεύεται ἀρμονικῶς μὲ κάθε
φάσι καὶ μὲ κάθε σημαντικὴν περιπέτειαν τῶν
ἐθνικῶν μας ἀγῶνων. Ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους
ποιητάς μας μέχρι τοὺς μετρίους, ἀπὸ τοὺς ἀ-
πολύτως καλλιτέχνας μέχρι τοὺς πλέον ἀτέ-
χνους στιχουργούς μας, οὐδεὶς ἔμεινε Ἑλλην
ποιητῆς, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἐνεπιστεύθη τὴν τύ-
χην ἑνὸς μεγάλου μέρους τοῦ ἔργου του, εἰς
τὴν πνοήν, εἰς τὴν θέρημν καὶ εἰς τὸ πλούσιον
ὕλικόν τοῦ πολέμου.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἡρωϊκὴ πολεμικὴ πρᾶ-
ξις αὐθορμήτως προκαλεῖ τὸν ὕμνωδόν της.
Εἰς τὸ ποιητικὸν λοιπὸν ἔργον, κυρίως τῶν με-
γάλων ποιητῶν, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσω-
μεν, ὡς εἰς μαγικὸν καθρέπτην, τὴν ἰδεατὴν
ἀπεικόνισιν τόπων, χρονολογιῶν, συγκρούσε-
ων, νικῶν ἢ χαμένων μαχῶν. Ἡ τοιαύτης μορ-
φῆς ποίησις εἶναι μία ἰδιαίτερα καλλιτεχνικὴ
περίπτωσις, εἰς τὸν κύκλον τῆς ποιητικῆς τέ-
χνης καὶ καλεῖται πολεμικὴ ποίησις.

Ἀλλὰ καὶ ἡ παρεμφερὴς ποίησις, ἡ ὁποία
διανθίζεται μὲ πολεμικὰ ἐπεισόδια ἢ ἔχει ὡς
θέμα τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος δημιουργεῖ τὴν
ποιητικὴν πατριδολατρείαν, ἡ ὁποία εἶναι ἐν
τῶν συχνοτάτων θεμάτων τῆς καθόλου Ἑλ-
ληνικῆς ποιήσεως, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρό-
νων τῆς Φυλῆς μας μέχρι σήμερον, δένουσα
καὶ συμπλέκουσα τὸν ἐθνισμόν μας ἀδιασπά-
στως.

Τὸ ἐθνικὸν μας δρᾶμα

1453. Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶναι πλέ-
ον ἓνα ὄνομα, ἓνα σύμβολο, τὸ ὁποῖον σχεδὸν
δὲν καλύπτει τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ καὶ
πρὶν τῆς ἀλώσεως ἡ Πόλις εἶναι κενὴ πνευμα-
τικῆς ζωῆς. Οἱ Ἕλληνες σοφοί, διωκόμενοι
ἀπὸ τὴν πενίαν καὶ τὸν μαφασμόν τῆς Ἑλλη-
νικῆς πολιτείας, φεύγουν εἰς τὴν Δύσιν. Ὅταν
τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαΐου τοῦ 1453 ὁ
πορθητὴς Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν,
ἡ ἐνέργεια αὕτη ἤλθε ἀπλῶς νὰ ἐπικυρώσῃ μὲ
τὰ μέτρα τῆς ἱστορίας μίαν κατάστασιν, ἡ ὁ-
ποία προϋπήρχεν πολὺ πρὶν. Ἡ ἡρωϊκὴ πρᾶ-
ξις τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐφώτισεν
μὲ τὴν ζωηρὰν της λάμψιν ἓναν κόσμον, ὁ ὁ-
ποῖος ἦτο νεκρὸς πρὸ πολλοῦ.

Ἡ Τουρκικὴ καταιγὶς συνέτριψε καὶ τὴν λύ-
ραν τῶν Μουσῶν. Ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀποσθεσθείσης
ἐστίας δὲν ἔπαυσαν νὰ ἀναλάμπουν ποιητικοὶ
σπιθῆρες. Οὕτω μετὰ τοὺς θρήνους διὰ τὴν
ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰ ὄρη
ἀντηχεῖ τὸ ἡρωϊκὸν ᾄσμα τὰ κοινῶς λεγόμενα

κλέφτικα τραγούδια καὶ τὸ Ἔθνος διὰ τῆς
Ἑκκλησίας, τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν λογίων
ἡτοίμασε τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποία προανέ-
κρουσε ὁ Ρήγας.

1821 καὶ ποίησις

Ὁ ἀγὼν ἤρχισε. Σύνθημα «τ' ἄρματα πιά-
στε». Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων περᾶ,
ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς δευτέραν μοῖραν. Οἱ ποι-
ηταὶ ὅταν μένουν μακρὰν τῆς μάχης προσπα-
θοῦν νὰ ἐνθουσιάσουν καὶ νὰ φρονηματίσουν.
Κυρίως ὁμως ἀκμάζει κατὰ τὴν περίοδον τοῦ
ἀγῶνος ἡ πατριωτικὴ ποίησις.

Ἐμπόδιον ἐπαφῆς τῶν ποιητῶν καὶ γενικῶς
τῶν λογίων μετὰ τοῦ λαοῦ ἦτο ἡ γλῶσσα. Διὰ
τοῦτο πολλάκις ἔχομεν αὐτοσχέδιον ποίησιν,
ὡς καὶ αὐτοσχέδιον θέατρον.

Δημοτικὸ τραγούδι

Εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω ὅτι αὐθορμήτως ἡ πο-
λεμικὴ πρᾶξις προκαλεῖ τὸν ὕμνωδόν της. Ἡ
πῆρχον κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐθνεγεροῦσας τυ-
φλοὶ τραγουδισταί, οἱ ὁποῖοι ἐγύριζον ἀπὸ οἰ-
κίαν εἰς οἰκίαν ἢ εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἔψαλ-
λον τὰ καταρθώματα τοῦ ἀγῶνος καὶ οὕτω ἔ-
βγαζον τὸν ἐπιούσιόν των. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦ-
ταν σχεδὸν ἀνάγκη διὰ τοὺς παλαιότερους ὁ-
πλαρχηγούς. Διότι οἱ καπεταναῖοι τῶν κλε-
φτῶν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως
εἶχον οἱ πλείστοι τοὺς ραψωδούς των. Προσέ-
τι εἶναι γνωστὴ ἡ πρότασις τοῦ Κραϊσκάκη
πρὸς τὸν Παναγιώτη Σοῦτσο, ὅπως μᾶς τὴν
ἔχει παραδώσει ὁ ἴδιος ὁ στιχουργὸς εἰς τὴν
νοθευμένην διατύπωσίν της.

«Ἐγὼ θέλω πράττει καὶ σύ θέλεις γράφει».

Οὕτω οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος ἡγάπων
νὰ ἔχουν κοντὰ τοὺς στιχουργούς, οἱ ὁποῖοι νὰ
ἐξυμνοῦν τὰ κατορθώματά των. Ὑπάρχουν
δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα «ξεφεύγουν»
ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Μα-
κρυγιάννης, ὁ Θεωφράκης Γαίλας ἐστιχοῦργη-
σαν δημοτικὰ τραγούδια, ὡς καὶ ἕτεροι ὀπλαρ-
χηγοὶ ὀλιγώτερον ἐνδοξοί. Γνωστὰς οἰμῆς τοῦ
καιροῦ ἔχουν γράφει ὁ Στασινὸς Μικρούλης,
ὁ Γεώργιος Γαζῆς καὶ ἄλλοι.

Θούριοι

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Θούριον τοῦ Ρήγα πολὺ ἐ-
τραγουδεῖτο κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀγῶνος ὁ
Θούριος τὸν ὁποῖον ἐστιχοῦργησε ὁ Ἀλέξαν-
δρος Ὑψηλάντης καὶ ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὰς
λέξεις «Γραικοί, Γραικοί, Γραικοί...».

Ἐκ τῶν λογίων, οἱ ὁποῖοι ἡτοίμασαν τὸν ἄ-

γῶνα ἢ ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν, ἐστιχούργησαν πολλοὶ θούριους, οἱ ὁποῖοι διεσώθησαν.

Ὁ Θούριος «ὦ παιδιὰ μου ὀρφανὰ μου...» εἶναι ἔργον τοῦ φιλικοῦ Παναγιώτου Ἀνδροῦνικου (1820).

Ὁ Στέφανος Κανέλλος (1792—1823) συνέθεσε καὶ αὐτὸς πρὶν τοῦ ἀγῶνος ἕναν θούριον, ὁ ὁποῖος πολὺ εἶχεν ἀγαπηθεῖ: «Τί καρτερεῖτε φίλοι κι' ἀδελφοί;» Ὁ ἴδιος προσέτι ἔγραψε: «Παιδιὰ Ἑλλήνων τί καρτερεῖτε; — Τ' ἄρματα πιάστε ἡρῶ' ὁ καιρὸς...».

Ὁ Κοκκινάκης (1781—1832), ὁ ὁποῖος ἦλθε νὰ ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔγραψεν θούριον: «ὦ λιγυρὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου, καὶ σὺ τουφέκι φλογερὸν πουλί μου...».

Τέλος ἀποδίδεται θούριος καὶ εἰς τὸν Σπ. Τρικοῦπην: «Ὁ καιρὸς ἀδελφοί — τῆς ἐλευθερίας φθάνει...».

Στίχοι

Στίχοι μὲ θέμα τὸν ἀγῶνα ἔχουν γραφεῖ πολλοὶ ἀλλὰ ἡ ποιότητά τους εἶναι ἀσφαλῶς κατωτέρα καὶ αἰσθητικῶς μειονεκτοῦν.

Ὁ Γεώργιος Κλεάνθης (1901—1839) μᾶς ἔδωκεν στίχους ἐμπνευσθέντας ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα: «Νέοι πατριῶται μου προθυμηθῶμεν — ἢ νὰ νικήσωμεν ἢ νὰ χαθῶμεν...».

Ὁ Ζῶης Πάνου ἔγραψε στίχους ἐπικαίρους. Κυρίως ἔψαλλε ἐπὶ τῆς τραπέζης πρὸς ἐνθουσιασμόν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἀθηναῖος Σπυρίδων Μπουγιουκλῆς ὑποδέχεται τὸν Ἀνδροῦτσον τὸ 1822 εἰς Ἀθήνας μὲ τοὺς στίχους: «Νέος εἰς τὰς θερμοπύλας, ἀνεφάνη Λεωνίδας — ὁ ἀνδρεῖος Ὁδυσσεύς. — Ρίχνει σὰν ἀστροπελέκια — τὰ Ἑλληνικὰ τουφέκια — στῶν τυράννων τὶς καρδιές».

Ὁ περισσότερον τυπικὸς ἐκπρόσωπος τῆς λαϊκῆς ποιήσεως εἰς τὸν Ἀγῶνα εἶναι ὁ Παναγιώτης Κάλλας (1789—1825), ὁ ὁποῖος ἔμεινε γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Τσοπανάκος. Οὗ-

τος ἐτραγουδοῦσε μόνος του τὰ ποιήματά του καὶ συνώδευε τοὺς ἀγωνιστὰς εἰς τὰς μάχας: «Ὡς πότε, ὡς πότε στὶς σπηλιές — καὶ εἰς τῶν Τούρκων τὶς δουλιές; — Ἔως πότε τυραννία; — Ζήτω ἡ ἐλευθερία».

Οἱ κορυφαῖοι

Ἄν καὶ δὲν συμμετέσχον ἐνεργῶς τοῦ Ἀγῶνος δὲν δύναται νὰ μὴ ἀναφέρωμεν κορυφαίους ποιητὰς μας, οἱ ὁποῖοι ἔξω κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐθνεγερσίας, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐστιχούργησαν ὑπὸ τὴν ἐπήρκειαν τοῦ Ἀγῶνος καὶ διὰ τὸν Ἀγῶνα.

Τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ (1798—1856) τὸ τεράστιον ἔργον του δὲν εἶναι παρὰ μίαν μάχην διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου καὶ τῶν πρακτικῶν ἀγώνων πρὸς τοῦτο, ὑπῆρξαν τὰ δύο δρόκεντρα κίνητρα τῆς μεγάλης τέχνης τοῦ Σολωμοῦ. Βεβαίως ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀργότερον. Πλὴν ὅμως ὁ «Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» συνετάγη τὸ 1823 καὶ ὁ ὕμνος εἰς τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος τὸ 1825.

Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος (1792—1869), ἂν καὶ ἔζησε εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ 1824 ἐτίπωσε τὴν ποιητικὴν συλλογὴν: «Λύρα». Δέκα ᾠδὰς. Τὰς δὲ ἄλλας τόσας ᾠδὰς του ἐτίπωσε δύο ἔτη ἀργότερον. Ἄλλο ποιητικὸν ἔργο δὲν ἔχει ὁ Κάλβος. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ Ἐθνεγερσία μᾶς ἔδωκε τὴν ποίησιν τοῦ Κάλβου(*).

Ὅταν ἀργότερον ἀπετινάχθῃ ὁ Τουρκικὸς ζυγὸς αἱ μούσαι πετοῦν ἐλευθέρως καὶ ἡ ποίησις διαχύνεται εἰς μεγαλυτέραν καὶ φωτεινότεραν ἐπιφάνειαν.

(*) Εἰς τὴν σύντομον ἀνωτέρω περιήγησιν δὲν ἀναφέρονται ποιηταὶ μὴ ἔχοντες ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὴν ποίησιν, ἂν καὶ ἔξω κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐθνεγερσίας.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ

Τοῦ κ. Χρυσοστόμου Ε. Ζήση

διδασκάλου 17ου Δημ. Σχολείου Τρικάλων Α' Ἐκπ)κῆς Περ.
Τρικάλων, μετ)τος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν

«Ἦλθε μου, νά 'σαι μαρτυρία,
τὸ αἷμά μου ὡς τὴ σταλαγματιά
γιὰ τὴν Πατρίδα χύνω...».

Ρήγας Βελεστινλῆς

Μὲ αὐτοὺς τοὺς ἀπλοὺς καὶ ἀπέριτους
στίχους ὁ μεγάλος Ὁραματιστὴς τῆς Ἑ-
θνικῆς ἡμᾶς Παλιγγενεσίας, ὁ Πρωτεργά-
της τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Εἰκοσιένα, τὸ
σέμνωμα τῆς Θεσσαλονικῆς γῆς, ποῦ ἡ φύ-
τρα τῆς τὸν ἐγέννησε, καὶ τὸ ἰνδαλμα τῆς
γλυκειᾶς ἡμᾶς Ἑλλάδος, ὁ μοναδικὸς καὶ
ἀδευτέρωτος Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ γνω-
στός, κυρίως Ρήγας Φερραῖος διατυπώνει
τὸ πυρακτωμένο πνεῦμα τῆς Αὐταπαρνήσε-
ως καὶ τῆς Αὐτοθυσίας, τὸ ὁποῖον προσλα-
βάνει τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσιαστικὴν ὑ-
πόστασιν Ὁρκου θείου καὶ ἀπαραβάτου.
Ἀποτελοῦν οἱ στίχοι αὐτοὶ τὸ Ἑθνικὸν Πι-
στεύω τοῦ μεγάλου Ἐθναποστόλου καὶ
Ἐθνομάρτυρος. Δυστυχῶς ἡ δύστηνος εἰ-
μαρμένη του δὲν τὸν ἄφησε νὰ αγωνισθῇ
τὸν ἀγῶνα τὸν Καλὸν καὶ τὸν Ὁραῖον, τὸν
ὑψηλὸν καὶ ἰδεώδη στὴν ἑπαλξί τῆς μά-
χης μὲ τὸ καριοφύλλι καὶ τὸ γιαταγάνι.
Δὲν τὸν ἄφησε νὰ νοιώσῃ τὸ μεθύσι τῆς νί-
κης στὸν καπνὸ τῆς μάχης. Δὲν τὸν ἄφησε
οὔτε νὰ κοιμηθῇ τὸν αἰώνιο ὕπνῳ τῆς Ἀ-
θανασίας σὲ κάποια γωνιά τῆς Ἑλληνι-
κῆς γῆς. Παρὰ ταῦτα ὁμῶς ἀξιῶθηκε νὰ

γίνῃ ὁ Σμιλευτὴς καὶ ὁ Ὀργοτόμος τῆς
Ἑθνικῆς Ἀναστάσεως, ὁ ἀνυπέρβλητος
Σπορεὺς τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀμπελώνος, ὁ Ἰ-
ερουργὸς τῆς Ἑθνικῆς Συνειδήσεως, ὁ
Θεμελιωτὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεγαλείου καὶ
ὁ Ἐμπνευστὴς τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος τοῦ
Εἰκοσιένα γιὰ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ Μωϋσῆς τοῦ
Νεοελληνισμοῦ, ὁ ὑπέροχος ἱππότης τῆς
Ἑθνικῆς Ἰδέας.

✱

Μὲ ἐκλεκτὲς μορφὲς καὶ ὑψηλὰ ἀναστή-
ματα πλαισιώνεται τὸ πάνθεον τῆς Ἑλλά-
δος. Ἀγλαΐζουσες ὑπάρξεις σελαγίζουν
μὲ τὸν φωτοστέφανον τοῦ ἔθνους καὶ πο-
δηγετοῦν μὲ τὸ παράδειγμά τους τοὺς Ἑλ-
ληνας. Θριαμβευτικὴ φάλαγγα συγκροτοῦν
τὰ ὑπέροχα τέκνα τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα
ἀγωνίσθησαν γιὰ τὴν Πατρίδα καὶ ἔπεσαν
ἡρωϊκῶς «τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμε-
νοι». Ἀγάλλονται στὰ Ἥλύσια πεδία καὶ
κάθε φορὰ ποῦ γιορτάζει ἡ Ἑλλάδα ἡμᾶς
φτερουγίζουν μὲ ἀφατὴ ἱκανοποίησι πάνω-
θὲ ἡμᾶς καθὼς διαπιστώνουν νὰ θαδίζωμεν
καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοὶ των στὰ δικά τους
θῆματα φιλάττοντες πιστὰ τὴν ὑποθήκη,
ποῦ ὑπέγραψαν μὲ τὸ τίμιο αἷμα τους.

Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τίς σεμνὲς μορφὲς
προβάλλει ὁ Ρήγας Φερραῖος. Μορφὴ ἐ-
πιβλητικὴ. Πρωτόθρονος στὸ εἰκονοστάσι
τῶν καρδιῶν, ντύθηκε κάτ' ἀπὸ τὸ φῶς
τῶν ἀγίων καὶ τὴν αἴγλη τῶν προφητῶν.
Ἦταν, θαρρεῖς, τὸ Σύμβουλον, ποῦ ἀνα-
ζητοῦσε ἡ Πίστις καὶ ἡ Συνείδησις τῶν ρα-
γιαῶν. Καὶ ἀνεδείχθη Σαλπικτῆς, ποῦ
ὕψωνει στεντορεῖα τὴν φωνή του γιὰ τὴν
ἀνάστασι τοῦ δούλου Γένους.

Ἄς τὸν γνωρίσωμεν ἔστω καὶ συνοπτι-
κά, στὰ περιορισμένα πλαίσια μιᾶς πα-
ρουσίας.

Γόνος ἐκλεκτῆς οἰκογενείας ἔρχεται
στὸν κόσμον σ' ἓνα Θεσσαλικὸ κεφαλοχώρι,
τὸ Βελεστίνον, κάποια ἡμέρα τοῦ 1757. Γύ-
ρω του τὸ πυκνὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς ἀ-
πειλεῖ τὰ πάντα. Ἀγνοφῆγγει ὁμῶς ἡ Ἑ-
θνικὴ ἰδέα στο ἀμυδρὸ φῶς τοῦ «Κρυφοῦ
Σχολειοῦ» ποῦ ἀνεδείχθη ἡ Κιβωτὸς τῶν
Ιερῶν καὶ τῶν ὁσίων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς
Θρησκείας. Ὁ πατέρας του — καθὼς φαί-
νεται — λεγόταν Κυρίτσος ἢ Κυριαζῆς. Ὁ
ἴδιος παίρνει ὡς ἐπώνυμον τὸν τόπον τῆς
καταγωγῆς του: ὀνομάζεται Ρήγας Βελε-
στινλῆς. Μαθαίνει τὰ πρῶτα γράμματα
στὸ Βελεστίνον καὶ ἀργότερα παρακολου-
θεῖ ἀνώτερα μαθήματα στὸ Πήλιον καὶ
ἰσως καὶ στὰ Ἀμπελάκια, ποῦ εὐρίσκονται
σκαρφαλωμένα στίς πλαγιὰς τοῦ Κισσά-
βου. Γίνεται διδάσκαλος στὸ χωριὸ Κι-
-

σός του Πηλίου. Φύσις υπερήφανη δὲν ἀνέχεται τὴν ταπείνωσι καὶ τὸν ἐξευτελισμό· ἀστράφει στὴν ψυχὴ τοῦ ἡ εἰκόνα τοῦ "Ἑλληνας, πρὸ διεκρίθη στὸ Μαραθῶνα καὶ στὴ Σαλαμίνα... Καθὼς θέλει ἡ παράδοσις ἀναγκάζεται νὰ σκοτώσῃ κάποιον Τούρκον τὶς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων ἐπειδὴ ὁ ἄξεστος Ἀσιάτης ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ τὸν Ρήγα σὲ ὑποζύγιον γιὰ νὰ τὸν «περάσῃ» ἀπὸ ἓνα ρέμμα βορβορώδεις. Καὶ παίρνοντας τὴν εὐχὴ τῆς μάνας φεύγει γιὰ νὰ θρεθῇ σὲ λίγο στὸν Ὀλυμπο συντροφιά με τοὺς ἀρματολούς καὶ τοὺς κλέφτες ποὺ ζοῦσαν ἐλεύθεροι στὰ ὑπερήφανα βουνά μας. Ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο μεταβαίνει στὸ Ἄγιον Ὄρος. Ἡ ἀτιθάσευτη ψυχὴ τοῦ δὲν τὸν συμβουλεύει νὰ γίνῃ καλόγηρος. Καὶ φεύγει γιὰ τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων του, τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων ὅλου τοῦ ἔθνους, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πληγώνεται ἡ ψυχὴ τοῦ δταν ἀντικρύξῃ τὴν Βασιλίδαν τῶν πόλεων στὰ Τούρκικα χέρια. Βουρκώνουν τὰ μάτια τοῦ ἀπὸ τὸν ψυχικόν του πόνο. Δὲν εἶχε φαντασθῇ τόση τὴν Τουρκικὴ δύναμι. Ξαφνιάζεται, ἀλλὰ δὲν τρομάζει. Τόσο πιὸ ἄξιός εἶναι ὁ ἀγώνας, σκέπτεται, ὅσο πιὸ δύσκολος παρουσιάζεται. Ρίχνεται στὴ μελέτη, γιὰτὶ πιστεύει ὅτι με τὰ γράμματα θὰ μιλήσῃ θαυτοτέρα στὴ συνειδήσι τῶν ραγιαδῶν. Εὐφυής, ἀνήσυχος, δημιουργικός ἀξιοποιεῖ κατὰ τὸν ἰδεωδέστερον τρόπον τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς τοῦ στὴν Κωνσταντινούπολιν. Μπαίνει στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, παπποῦ τοῦ περιφήμου μονόχειρος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου στὸν ὁποῖον ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχε ἀναθέσει τὴν Γενικὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Ἀγῶνος δταν εἶχε ἔλθῃ ἡ ὥρα τῆς Ἐθνεγερσίας. Γίνεται μάλιστα καὶ γραμματικὸς τοῦ σεβασμίου αὐτοῦ Φαναριώτου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει καὶ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας. Μαθαίνει ξένες γλῶσσες. Κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν καλλιτέραν μορφωσιν τοῦ καιροῦ τοῦ, νὰ ἐξελιχθῇ, νὰ κατατοπισθῇ σὲ ὅλα, νὰ γνωρίσῃ σημαίνοντα πρόσωπα καὶ νὰ κανονίσῃ τὴν ἐθνικὴν του πορείαν ὅπως τὴν ὀνειρεύεται. Νοιώθει μιὰ ἀσίγαστη φωνὴ στὰ θάθη τοῦ εἶναι τοῦ νὰ τὸν καλῇ ἐπιτακτικὰ νὰ ἀνεβῇ τὸν σκληρὸν ἀνήφορο τοῦ Γολγοθᾶ γιὰ νὰ ἀστράψῃ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ δούλου γένους. Νὰ ἀδιαφορήσῃ στὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεως. Εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον δὲν συμβιβάζεται με τὶς ἀρχές ποῦ πιστεύει. Καὶ παίρνει τὴν ἀπόφασιν νὰ γίνῃ ὁ διαπρύσιος κήρυξ τῆς Ἐλευθερίας, νὰ ἀφοσιωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου στὴ μεγάλη ὑπόθεσιν τοῦ δούλου γένους χωρὶς ὑπολογισμούς. Ἀργότερα θὰ τραγουδίση: «καλύτερα μιὰς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ, παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ».

Τὸ 1876 ἀνεβαίνει στὶς παραδουνάθειες χώρες καὶ συγκεκριμένως στὴ Βλαχία, ὅπου ἡγεμονεῖ ὁ Νικόλαος Μαυρογένης, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πρῶτος ποῦ κατέλαθε ἡγεμονικὸν ἀξίωμα χωρὶς νὰ κρατᾷ ἀπὸ Φαναριώτικο τζάκι, καθὼς σημειώνει ὁ

Λεάνδρος Βρανούσης. Ἐκεῖ προσλαμβάνεται γραμματικὸς τοῦ Νικ. Μαυρογένους καὶ ἀργότερα γίνεται ἐπαρχὸς τῆς Κραϊόθας. Τόσον ἡ θέσις τοῦ ὡς γραμματικοῦ τοῦ Νικ. Μαυρογένου ὅσον καὶ ἡ θέσις τοῦ ὡς Ἐπαρχοῦ στὴν Κραϊόθα βοηθοῦν σημαντικὰ τὸν Ρήγα Φερραῖον στὴν ἐθνικὴ του πορεία ποῦ ἔχει πιά χαράξῃ. Ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς θέσεις ὑπεισέρχεται στὰ μυστικά τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καὶ ἐκ παραλλήλου συνάπτει γνωριμίες με ὑψηλὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα σκέπτεται νὰ χρησιμοποίησῃ καταλλήλως πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν του σκοπῶν. Ὡς Ἐπαρχὸς τῆς Κραϊόθας τοῦ δίδεται εὐκαιρία νὰ σώσῃ τὸν ἐπαναστατήσαντα κατὰ τοῦ Σουλτάνου Πασσᾶν τοῦ Βιδινίου Πασθάνογλου· ὁ διορατικὸς του νοῦς διαθλέπει ὅτι δὲν πρέπει νὰ χαθῇ ὁ Πασσᾶς Πασθάνογλου, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε ἀγαπᾷ τὸν Ρήγα με ὅλη τὴν καρδιά του.

Τὸ 1790 πηγαίνει στὴν Βιέννη, ὅπου ὑπῆρχε σημαντικὴ Ἑλληνικὴ κοινότης· ἐκεῖ ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται ἐπίπονα γιὰ νὰ τυπώσῃ τὰ βιβλία του καὶ κυρίως τὰ ἐπαναστατικά του ποιήματα καὶ πάντα ἀπ' ὅλα τὸν περίφημον «Θούριον» τοῦ, ποῦ ἔγινετὸ ἐγερτήριο σάλπισμα ποῦ ἠλέκτρισε ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Τηπώνει σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα τὸν «Θούριον» τοῦ με δικά του ἔξοδα καὶ στέλνει δωρεάν αὐτὸν στὴ δούλη πατρίδα γιὰ νὰ τὸν διαβάσουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ μάθουν «τί εἶχαν, τί ἔχουν, τί τοὺς πρέπει», γιὰ νὰ φουντώσῃ σὲ ὅλους ὁ ἔρωσ τῆς Ἐλευθερίας. Με τὰ ἔθνηκά του τραγοῦδια ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἀνεδείχθη ὁ Τυρταῖος τῆς τουρκοκρατίας, ὁ Ρωζὲ Ντελλίλ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ «Θούριος» τοῦ Ρήγα ἔγινε τὸ βουερὸ καὶ συναρπαστικὸ σύνθημα τοῦ λαοῦ μας, ἔγινε ὁ ἔθνικός ὕμνος τῶν ραγιαδῶν καὶ ὁ καθένας ἐνοιῶθε τὸ ποιητικὸν αὐτὸ δημιούργημα ὡς ἓνα κομμάτι τῆς ἰδίας του σάρκας. Εὐπῆνε πόθους, γαλούχησε δειρά, νανοῦρισε καὶ μούους. Κυκλοφόρησε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα στὶς πολιτείες, στὰ χωριά, στοὺς κάμπους, στὰ βουνά, στ' ἀκρογιάλια, στὰ νησιά μας, παντοῦ σὲ κάθε Ἑλληνικὴ γωνιά. Οἱ στίχοι του εἶναι ἴσως ἀπλοῖκοι καὶ πρωτόγονοι ἀν τοὺς ὑπολογισμοὺς κανεὶς με τὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις τῶν κανόνων τῆς ποιητικῆς καλαισθησίας, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Μιχ. Περάνθης. Στίχοι χωρὶς εἰκόνες, χωρὶς τὰ λυγίσματα τοῦ ρυθμοῦ, χωρὶς ἀνθίσματα λυρικά τοῦ φραστικοῦ πλοῦτος. Στίχοι ἀτημέλητοι, ποῦ διαδέχονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον σὲ μιὰ μονόρρυθμη παρατακτικὴ συσσωρευσι.

Καὶ ὅμως με τὸ πρίσμα τῆς ἐποχῆς τοῦς, μέσα στὰ δέκα χρόνια τῆς σκλαβιᾶς, ποῦ θάραινε ἀβάστακτα στὴν ἀπαυδημένη ψυχὴ τῶν ραγιαδῶν, οἱ ἴδιοι αὐτοὶ στίχοι ζεσταίνονται ἀπ' τὴν καρδιά τῶν τυρανισμένων Κυλάει μέσα τοῦς ἀχνιστὸ τὸ αἷμα, ποῦ πρόκειται νὰ γίνῃ θυσία στὸ θυσιαστήριον τοῦ ἔθνους στὸ Σούλι, στὴν

Αλαμάννα, στη Χίο, στο Μεσολόγγι, στο Μανιάκι. Τα απλά λόγια των στίχων του Ρήγα ντύνονται την έλπίδα και τον καημό του δούλου Γένους και φτερουγούν επάνω από διάσελα, κάμπους και ποτάμια, για να γίνουν τραγούδι του άδικημένου, κλαγγή και έγερτήριο σάλπισμα. Τα τραγούδια του Ρήγα είναι ένα κύμα πατριωτικού οίστρου· βγαίνουν από την καρδιά για να γίνουν δοξαστικό με το σπασμένο σπαθί του Διάκου στην Αλαμάννα, με το μπουρλότο του Κανάρη, με το δαυλί του Καψάλη στο Μεσολόγγι. Με τα πατριωτικά του Τραγούδια έρχεται ο Ρήγας να ύψωθι ως τιμωρός της αδικίας, και να συντρίψει τα τείχη της σκλαβιάς. Ο «Θούριος» του Ρήγα αποθαίνει, στις καρδιές των Ελλήνων, το ισχυρότερο όπλο, που συντρίβει τις αλυσίδες της τυραννίας και ύψώνει διατονικούς θριάμβους όπου ιριδίζει η άστρα-πή της Έλευθερίας.

Εργάζεται επίσης ο Ρήγας έντατικά για να εκδώσει στα τυπογραφεία της Βιέννης την περίφημη «Μεγάλη Χάρτα», που θεωρείται, για την εποχή του, μνημείον πραγματικών, έργων μεγαλόπνοον, έκδοτικός άθλος, καρπός μεγάλης ύπομονής και εργατικότητας, δημιούργημα έμβριθους μελέτης και καταπληκτικής πολυμαθείας. Με την «Μεγάλη Χάρτα» του ήθελε ο Ρήγας να δείξει παραστατικώτατα την έκτασι, και το μεγαλείον του αρχαίου και του Βυζαντινού Έλληνισμού για να ανακαλέσει στη μνήμη των ραγιαδων την προγονική τους ιστορία και δόξα.

Κινείται διαρκώς δημιουργεί μυστικήν Έταιρείαν με σκοπόν την συντριβήν της Όθωμανικής δουλείας· συνάπτει γνωριμίας και αναδεικνύεται ήγερτική φυσιογνωμία. Πυρπολείται από τα ιδεώδη της Γαλλικής Έπαναστάσεως του 1789. Έπικοινωνεί με τον Ναπολέοντα Βοναπάρτην τον ξακουστόν Κυρσικανόν με τον όποιον σκοπεύει να συναντηθι στη Βενετία, γι' αυτό έτοιμάζεται να μεταθι στην Τεργέστη. Δημιουργεί έκτενή φιλικόν κύκλον και μυεί τους πιστούς φίλους του στους Έθνικούς του σκοπούς. Έτοιμος από καιρό, ένημερωμένος απόλυτα στις διεθνείς εξέλιξεις, θαθύς γνώστης των πραγμάτων της Ανατολής και των λαών της Βαλκανικής, έλεύθερος ο ίδιος και αδέσμευτος άπά κάθε είδους εξάρτησι ήταν, φαίνεται, ο άνθρωπος ο προικισμένος με όλα τα χαρίσματα ενός φλογερού έθνεγέρτου, ο λαϊκός ήγέτης ο προορισμένος να πρωταγωνιστήσθι στην αποφασιστική αυτή καμπή του καιρού του και του τόπου του. Και νά, τώρα, τον Όκτώβριον του 1797 έτοιμάζει μυστικά στη Βιέννη στα τυπογραφεία των αδελφών Πούλιου μέσα σε δύο νύχτες το Έπαναστατικό του μήνυμα σε 3.000 αντίτυπα. Το Έπαναστατικό αυτό μήνυμα περιλαμβάνει μια φλογερή προκήρυξι, το Σύνταγμα του νέου πολιτεύματος από 124 άρθρα και τέλος τον άθνατον «Θούριον». Και άφώ- όλα είναι έτοιμα τα συσκευάζει σε κιθώ-

τια και τα στέλνει στην Τεργέστη στον έμπιστο φίλο του, Αντ. Κορωνιόν, Έμπορο, καταγόμενον εκ Χίου, στον όποιον άποστέλει και έμπιστευτικήν έπιστολήν. Ο ίδιος έτοιμάζεται να φύγη το συντομώτερον. Η Αυστριακή όμως άστυνομία της Βιέννης ύποψιάζεται τις κινήσεις του Ρήγα και τον παρακολουθεί. Τα κιθώτια με το έπαναστατικόν ύλικόν φθάνουν στην Τεργέστη, αλλά ο Αντώνιος Κορωνιός άπουσιάζει στη Δαλματία γι' αυτό και τα παραλαμβάνει συνέταιρός του Κοζανίτης Δημήτριος Οίκονόμου, ο όποιος δυστυχώς παίξει τον ρόλο του κύδα, διότι όταν σε λίγες ώρες άνοιξε και είδε το έπαναστατικόν ύλικόν καταφεύγει στην εκεί Αυστριακή Άστυνομία και πλέον τα παραπέρα γίνονται τραγικά και άνεκδιήγητα. Ο Ρήγας μόλις φθάνει στην Τεργέστη συλλαμβάνεται και με σίδερα στα χέρια και στα πόδια οδηγείται στην Βιέννη· εκεί γίνονται έπίμονες έξονυχτικές άνακρίσεις. Συγχρόνως συλλαμβάνονται και άρκετοί συνεργάται του και μεταξύ αυτών και ο φίλος του Αντ. Κορωνιός. Ύστερα από τις άνακρίσεις της Βιέννης ο Ρήγας με έπτά άλλους συντρόφους του οδηγείται σιδηροδέσιμος στην πλησιέστερη μεθοριακή φρουρά της Όθωμανικής Ατοκρατορίας, στο Βελιγράδι, και στις 10 Μαΐου 1798 οι όκτώ πατριώται ρίχνονται στην ύγρη και σκοτεινή φυλακή της Νεμπόζας στο παραποτάμιον φρούριον του Βελιγραδίου, όπου έζησαν σφράντα όλόκληρες ήμέρες άπερίγραπτα βασανιστήρια με την έναγώνια προσμονή της σπάθης του δημίου.

Έκει στα φοβερά και σκοτεινά υπόγεια του Πύργου της Νεμπόζας διεδραματίσθηκε η τελευταία πράξις του δράματος, ή φρικτή τραγωδία, στο σκοτάδι με κλειστή την αύλαία. Την αύλαία όμως την άνοιξε ο θρύλος του Έλληνικού λαού, ο όποιος είδε με τα μάτια της ψυχής του τον Ρήγα Φερραίο να άγωνίζεται σιδηροδέσιμος, να άντιστέκεται και να φονεύη τον δεσμοφύλακά του, ενώ ο ίδιος πριν πεθάνη προλαμβάνει και φωνάζει: «Έτσι άποθνήσκουν τα παλληκάρια! Έγώ άρκετόν σπόρον έσπειρα που γρήγορα θα θλαστήσθι και το γένος μου θα θερίσθι τον γλυκύν καρπόν του...». Ύστερα από τον φοβερόν διά στραγγαλισμού θάνατον οι δήμιοι έρριξαν τα πτωμαία το Ρήγα και των συντρόφων του στο Δούναβι ποταμόν.

Φοβήθηκαν οι φοβεροί δήμιοι του Σουλτάνου και νεκρόν τον Ρήγα, γι' αυτό και έφρόντισαν να τον έξαφανίσουν. Δέν τον έσκέπασεν ή γή της Ελλάδος, που τόσο άγάπησε και της έχάρισε και τη ζωή του. Δέν χρειώσθηκε για τον Ρήγα μνήμα φθαρτό.

Ακατάλυτο ύψώνουν μνήμα για το Ρήγα όλοι οι Έλληνες στις καρδιές τους και ο άνδριάντας του που ή Πατρίς μας έστησε μπροστά στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών άποτελεί αιώνιον δείγμα θαύμα του σεβασμού.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΤΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ (1821-1827)

Τού κ. Χρήστου Σκανδάλη, διδασκάλου

«Με τὸ πέννα... καὶ τὸ πάλαι...
Λευτερώσαν τὸ Ἑλλάδα».

Ἰσως εἶναι ἀπ' τὴς μοναδικῆς λέξεως οἱ παραπάνω, παρμένες ἀπὸ τετράστιχο τῆς ἐποχῆς, πού φανερώουν ξεκάθαρα, ὅτι πραγματικά ἡ παιδεία στὴ διάρκεια τῆς ἐπταετίας τοῦ Ἀγῶνος (1821-1827) ἦταν οὐκ ἀναπνοή του. Κι ἦταν στ' ἀλήθεια. Τὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος κατὰ τὴν ἐπταετία δὲν παραμέρισε καθόλου τὴν προτύπη λαχτάρα τῆς παιδείας, ποῦχε ἀναπτύξει καὶ κρατήσῃ στὰ 400 χρόνια τῆς σκλαβιάς. Κι ὅχι μόνο δὲν τὴν παραμέρισε, πού μπορούσε νὰ τὸ κάνει, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία του, ἀλλὰ τὴν κράτησε δίνοντάς της τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γνώριμα: Ἐκδήλωση προθέσεων καὶ ἐπιθυμιῶν γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ θέματα κρατικὴ πολιτικὴ κρατικὴ μέριμνα στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα ἢ ἐκπαίδευση, ἡ φώτιση γιὰ ὅλους καὶ ὁ δόλος. Καὶ εἶναι τοῦτο ἰσως τὸ γνησιώτερο γνώρισμα τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων. Γνώρισμα, πού δὲν τοῦ χρειάζεται ἄλλο, νὰ δείξῃ τὴν εὐγενικὰ καταγωγή τοῦ ἔθνους μας.

Βέβαια ὑπῆρξε καὶ ἡ προεπαναστατικὴ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα. Πολύ σπουδαία καὶ σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους. Εἶχε ὅμως ἡ προεπαναστατικὴ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση μέριμνα τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς. Ἦταν κυρίως ἰδιωτικὴ περισσότερο εἶχε τοπικὸ χαρακτήρα. Οἱ ἐκπαιδευτικὲς ἐστῖες δροῦσαν ἀνεξάρτητα ἢ μιά ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ ὑπηρετοῦσαν τὴς περισσότερες φορές συγκεκριμένες μικρὲς ομάδες τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Γενικά ἡ ὀργάνωση τῆς παιδείας πρὸ τοῦ εἰκοσιένου ἦταν τέτοια καὶ παρεχόταν ἔτσι, ὥστε ἰκανοποιῶσε μόνο λίγους στὸ βαθμὸ μιᾶς μέτριας ἐκπαιδεύσεως καὶ πολὺ λίγους στὸ βαθμὸ ἀνώτερης καὶ εὐρύτερης ἐκπαιδεύσεως.

Εἶναι ἀξιο θαυμασμοῦ καὶ ἀπορίας τὸ ὅτι ἡ φροντίδα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση κατὰ τὴν ἐπταετία τοῦ Ἀγῶνος ἐκδηλώθηκε μὲ τέτοιο ρυθμὸ καὶ τέτοιο τρόπο, καταβλήθηκαν τέτοιες προσπάθειες, ἀπ' τοὺς ἀνδρες ἐκείνους, ὥστε νὰ ἴδουν τὴν παιδεία νὰ προκόψῃ ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ καὶ ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΑ. Ὁρίζοντια μὲ τὸ νὰ γίνῃ δυνατό νὰ γραμματίζεται, ἀν' ὅχι ὁ περισσότερος, τοῦλάχιστον ἀρκετὸς λαός. Κατακόρυφα μὲ τὸ νὰ ὀρθώνεται ἡ παιδεία ἀπὸ τὴν πρώτη, τὴ στοιχειώδη μόρφωση, ὡς τὴν εὐρύτερη καὶ ἀνώτερη καὶ ἀνώτατη. Βέβαια τὸ πρόγραμμα τοῦτο δὲν ἐφαρμόστηκε γιὰτὶ δὲν ἀφῆσαν τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ζητήματα. Κι ἔτσι ἀπέμεινε εἴτε πάνω στὸ στάδιο τοῦ προγραμματισμοῦ, εἴτε κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐφαρμογῆς του.

Ἀλλὰ ἂς καταφύγουμε ἀμέσως, χωρὶς περισσότερα σχόλια, στὰ κείμενα τοῦ Ἀγῶνος. Κατὰ διαβάζοντας μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπ' αὐτὰ θὰ μᾶς καταλάβουν πολλὲς σκέψεις. Μὰ δὲ θὰ λείψῃ καὶ μία: πὼς ἡ παιδεία εἶναι στοιχεῖο ἀνεχώριστο ἀπὸ τὸν Ἕλληνα, κάτω ἀπὸ ὅποιονδήποτε δυσχέρεια καὶ περιπέτεια καὶ ἀν' εὐρίσκεται αὐτός.

1. Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Διακήρυξη τῆς Συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου: «Ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ καὶ φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονοι τῶν νῦν πεφωτισμένων καὶ εὐνοουμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ θεαταὶ τῶν καλῶν, τὰ ὅποια οἱ τοιοῦτοι ἀπὸ τὴν ἀδιάρρηκτον τοῦ νόμου αἰγίδα ἀπολαμβάνουσιν, ἦτον ἀδύνατον πλέον νὰ ὑποφέρωμεν μέχρις ἀναλγησίας καὶ εὐηθείας τὴν σκληρὰν τοῦ ὀθωμανικοῦ ἔθνους μάστιγα, ἥτις τέσσαρας ἤδη αἰῶνας ἐπάταξε τὰς κεφαλὰς ἡμῶν καὶ ἀντὶ τοῦ λόγου τὴν θέλησιν (δηλ. θίαν) ὡς νόμον γνωρίζουσα, δίδκει καὶ διέτασσε τὰ πάντα δεσποτικῶς καὶ αὐτογνωμονικῶς».

2. Ἀπὸ τὴν νομικὴ διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος, πού ψηφίστηκε στὰ Σόλωνα τὴν 15 Νοέμβριον 1821 κεφάλαιο πού καθορίζει τὴς ἀρμοδιότητες τοῦ Ἀρείου Πάγου (Ἀνωτ. Διοικητικοῦ Σώματος): «Ὁ Ἀρειὸς Πάγος... ὀφείλει νὰ φροντίζῃ περὶ σχολείων, ὀρφανοτροφείων, νοσοκομείων εἰς τὰς πόλεις νὰ συσταθῶσιν... Ὁμοίως νὰ φροντίζῃ περὶ πάντων ὅσα ἀφορῶσιν τὴν ἡθικὴν τοῦ ἔθνους βελτίωσιν».

3. Ἀπὸ τὸ προσωρινὸ πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, πού ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Συνέλευση τοῦ Ἀστρους τὴν 29 Μαρτίου 1822: «Ἡ δημόσιος ἐκπαίδευσις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βουλευτικοῦ Σώματος, καθὼς καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν τύπων».

4. Ἀπ' τὴν προκήρυξιν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας στὰ 1822: «Εὐκόλον εἶναι ἀδελφοὶ νὰ συμπεράνητε ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἀναγκαίως ἐπιφέρει ἡ παιδεία εἰς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, ἀρκεῖ μόνον νὰ κάμετε μικρὰν σύγκρισιν τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων τῆς Εὐρώπης μὲ τὰ πανάθλια τῆς Ἀσίας ἀνδράποδα διὰ νὰ γνωρίσητε τὴν ἀλήθειαν... Ἀπολαμβάνοντες τὰ πρῶτα ἡμποροῦμεν νὰ εὐδοκίμησωμεν καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας μας».

5. Ἀπὸ τὸ ἀναθεωρημένο προσωρινὸ πολίτευμα ἔθνοσυνελεύσεως τοῦ 1823, πού συμπληρώνει: «Ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος».

6. Ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ Μαρτίου 1824, ὅπου τονίζεται ἡ σημασία τῆς παιδείας γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐλευθε-

ρίας! «Όταν συντρέχης εις την σύστασιν και διαμονήν των σχολείων, συντρέχεις τῷ ὄντι εις την διαφύλαξιν τῆς προσωπικῆς σου ἐλευθερίας».

7. Καί ἄλλοῦ ἀπ' τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 28.1.1825. «Ἐπιμελεῖσθε τὸν φωτισμὸν τοῦ πνεύματός σας καὶ τὸν φωτισμὸν τῶν τέκνων σας. Δὲν τὸ ἐκαταλάβατε; Ὅπου εἶναι ἀμάθεια ἐκεῖ καὶ περισσότεροι λαοπλάνοι... Οἱ ἤθελαν ἰδεῖν ὅτι ἔχει καθαρὸν φῶς, καὶ ζητεῖ νὰ ἀνοίξῃ τοὺς ἰδικούς σας ὀφθαλμούς διὰ νὰ βλέπετε τὰ ἀληθινὰ σας χρέη καὶ δικαιώματα, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐκπλήρωσιν στέκει ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐτυχία σας».

8. Ἀπὸ τὸ σχέδιο, ποὺ ὑπέβαλε στὰ 1824 πρὸς τὴ Διοίκησιν (Κυβέρνησιν) πενταμελὲς ἐπιτροπὴ (Γαζής, Νοταρᾶς, Τρικούπης, Καθὰς, Λιθέρσιος). Σχέδιον «περὶ τῆς κοινῆς Παιδείας τοῦ Ἑθνους». Περιλάμβανε καὶ τὰ τρία στάδια ἐκπαιδεύσεως. α) Στοιχειώδη, στήν ὁποία θὰ παρέχονταν «ἡ προκαταρκτικὴ καὶ δημώδης ἀγωγή». β) τὴν μέση, Λύκεια στήν πρωτεύουσα καὶ ἐπαρχίας καὶ γ) Ἐνα πανεπιστήμιον, ποὺ θὰ περιλάμβανε τοὺς τέσσαρες μεγάλους κλάδους (Θεολογία, Φιλοσοφία, Νομικὴ, Ἱατρικὴ). Τοῦτο ὅμως τὸ σχέδιον τελείωνε μὲ τὴ ρεαλιστικὴ του παράγραφον: «Ἐπειδὴ τοιοῦτον σχέδιον δὲν εἶναι τοῦ παρόντως νὰ θαλθῇ εἰς πρᾶξιν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίον του, νὰ ἀρκεσθῶμεν ὡς μόνον τὸ πρῶτον εἶδος, τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας, ἀναγκαιότατον, κοινωφελέστατον καὶ ὀλιγοδάπανον, ἀνέξοδον διὰ τὸν μαθητὴν».

9. Ἀπὸ τὸ «Σχέδιον περὶ Ἀκαδημαϊκοῦ τινος Καταστήματος» ποὺ συντάχθηκε τὴν 10.4.1824 καὶ ὑπογράφονται ἀπὸ 31 πρόσωπα (παραστάτες, λόγιους, μέλη Διοικήσεως κλπ.). Κατὰ τὸ Σχέδιον οἱ ὑπογράφωντες θὰ ἔπαιρναν τὸ θάρρος «νὰ κινηθῶσιν ἀνυπερθέτως πρὸς διοργανισμὸν, ἐνὸς Ἀκαδημαϊκοῦ καταστήματος, ὑπὸ τῆς Διοικήσεως τὴν προστασία, φέροντος τὴν ἐπωνυμίαν Πρυτανεῖον, ἢ Διατακτῆριον». Κάτι παρόμοιον μὲ τὸ τῆς σοφῆς Γαλλίας. Τὸ περὶ ἰδρύσεως Ἀκαδημίας ὅμως «ἐμεινε εἰς σκέψιν», ἐξ αἰτίας νέων κινδύνων (ἀπόβαση Ἱμπραήμ κλπ.).

10. Ἀπὸ τὸ πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ποὺ ψηφίστηκε στήν Τροιζήνα τὸ 1827: «Ἡ βουλὴ ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δη-

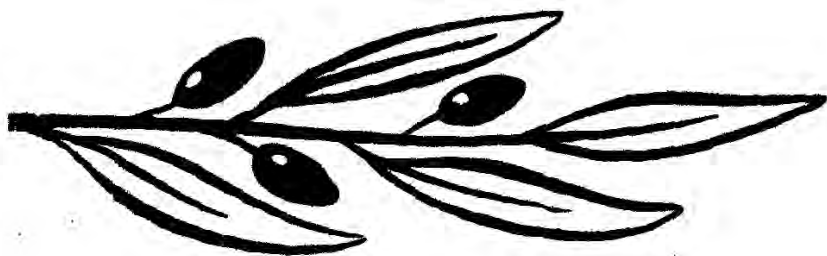
μόσιον παιδεῖαν καὶ προστατεύει αὐτήν, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν τύπων». Καὶ ἄλλο συνέχεια περὶ ἐκπαιδευτηρίων: «Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κατασταίνωσι καταστήματα παντὸς εἶδους παιδείας καὶ νὰ ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν των».

11. Ἀξιοθαυμασμοῦ ἀπὸ τὰ γεγονότα περὶ παιδείας τῆς ἑπταετίας τοῦ Ἀγῶνος (1821-1827) εἶναι ὅτι ἀπασχόλησαν τοὺς ὑπευθύνους καὶ εἰδικούς μὲ ζητήματα μεθοδολογίας. Γενικῆς καὶ εἰδικῆς διδακτικῆς θὰ λέγαμε σήμερα. Ἔτσι βλέπομε στήν προκήρυξιν τῆς 16-3-1822, ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία «προσκαλεῖ ἀξιόους διδασκάλους νὰ διδάξουν διὰ τῆς Λαγκαστερίου μεθόδου (= τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου)». Καὶ ἄλλο ἀκόμη, πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1823: «Νὰ εἰσαχθῇ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἡ Ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν».

Ὅλες οἱ παραπάνω περιπτώσεις, ποὺ ἀναφέραμε μᾶς κάνουν νὰ ἀπορήσωμε. Ναι, νὰ ἀπορήσωμε γιὰ τὸ πῶς οἱ ἄντρες ἐκεῖνοι κάτω ἀπ' τὴν κλαγγὴ τῶν ὀπλῶν καὶ τοὺς καπνοὺς τοῦ πολέμου σκέφτονταν καὶ ἐνεργοῦσαν ἔτσι γιὰ τὴν παιδείαν. Καὶ τώρα στέκεται ἀδιάσειστο, ἐκεῖνο ποὺ προηγουμένως ἀναφέραμε: Τὸν Ἕλληνα ὅσες κακουχίες κι ἂν τὸν δέρνουν δὲν παραμερίζει τὴν παιδείαν. Καὶ τὴ φροντίζει ὅσο μεγάλα καὶ ἂν εἶναι τὰ χάλια ποὺ τὸν πλακώνουν.

Ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος ὅμως θὰ μᾶς περάσῃ στὸ νοῦ καὶ κάτι ἄλλο. Νά, σὰν αὐτὸ ποὺ ἔγραψε ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης: «Στὰ 1824 καὶ 1825 ποὺ ὁ ἀδελφικὸς σπαργμὸς μαζί μὲ τοῦ ἀράπη τὸ μαχαίρι σπάραν τῆς Ἑλλάδος τὸ κορμί, οἱ καλαμαράδες ὀνειρευόνταν... Καὶ Ἀκαδημία ἀκόμα δοκίμασαν νὰ συστήσουν».

Δίκαια μπορεῖ νὰ μιλήσῃ κι ὁ Βλαχογιάννης πάνω σ' αὐτό. Ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἐπικρίνῃ χωρὶς ὑπερβολή. Γιὰ τὸν «περὶ παιδείας ἔρωτα» ὅμως στήν ἑπταετίαν τοῦ Ἀγῶνος δὲν πέφτομε σὲ ὑπερβολή, ὅταν εἰπούμε, ὅτι ποτὲ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν φτάσουν (τὸν περὶ Παιδείας ἔρωτα) οὔτε σὸ ρυθμὸ οὔτε στήν ἑκτασίαν, τόσο οἱ ὀργανωτικὲς προσπάθειες τοῦ Καποδίστρια, ὅσο καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ 1834-1836.

"Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,"

Του κ. Κ. Βασδραβέλλη

Γενικού Γραμματέως της Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Ο αγώνας του 1821 έχει χαρακτηριστεί από την ιστορική επιστήμη σαν η μεγαλύτερη επαναστατική εξέγερση των Ελλήνων στα χρόνια της Τούρκικης σκλαβιάς.

Από την ημέρα που έπεσε η Κωνσταντινούπολη, κι απλώθηκε η συμφορά σ' όληκληρη την Ελληνική Χερσόνησο, ο Ελληνισμός του Βιζαντίου δεν ήσυχασε γιατί θεωρούσε την κατάληψη της Ελληνικής Χερσονήσου από τους Τούρκους σαν μία προσωρινή μορφή εξελικτική. Στο βάθος όμως υπέβασκε πάντα μία κρυφή έλπίδα για την ανάσταση του Έθνους.

Έτσι με το πέρασμα του χρόνου, και παρ' όλα τα δεινά που υπέστησαν οι σκλαβωμένοι Έλληνες κάτω από τον τουρκικό ζυγό, άρχισε σιγά - σιγά να εμφανίζεται ένας νέος ελληνισμός, με βλέψεις άσφαεις στην αρχή, ενισχυμένος με νεοβυζαντινό πνεύμα, συνδυασμένο με δυτικές τάσεις. Αυτός ο ελληνισμός που προσπαθούσε να κυριαρχήσει στα πριγκιπάτα του Δσάναβη καθώς και μερικά προνόμια αυτονομίας, παρακολουθώντας άλλοτε την Ρωσία και άλλοτε τις Δυτικές Δυνάμεις να πατρωνάζουν τα διάφορα άσφαη και μονομερή επαναστατικά κινήματα, δεν μπορούσε να ήσυχάσει.

Στα 1711, όταν ξεσηκώθηκαν οι αρματολοί και κλέφτες στη Ρούμελη και στη Μακεδονία με Ρωσική υποκίνηση, και στα 1769 όταν ξεσηκώθηκε η Πελοπόννησος, χιλιάδες Έλλήνων θυσιάστηκαν. Μά η ιδέα της απελευθέρωσης, παρ' όλα τα θλιβερά ατυχήματα, ελ-

χε γίνει πίστη στους Έλληνες. Άλλά η Γαλική επανάσταση, το ρεύμα αυτό των νέων ιδεών, γιατί η επανάσταση αυτή με τις ωραίες δημοκρατικές ιδέες για την απελευθέρωση των λαών που στέναζαν κάτω από ξένο ζυγό, έφεραν ανακούφιση στους αγωνιζομένους, η έλευθερία των υποδούλων έθνοτήτων είχε απασχολήσει τότε τις διεθνείς διασκέψεις και οι Έλληνες είχαν πεισθεί, ύστερα από πολλά παθήματα πώς έπρεπε να δράσουν ομαδικά, για να επιτύχουν την έλευθερία και την ανεξαρτησία τους.

Γι' αυτούς τους λόγους, η πολεμική κραυγή του 21, αντίχησε βαθειά στη συνείδηση όλων των Ελλήνων, σαν μία επιτακτική έκκληση αγάπης και πίστωσης για τα πεπρωμένα του έθνους. Τα ιστορικά έπιτεύγματα της εποχής εκείνης, ξεδιπλώθηκαν ορμητικά με τη διάβα του χρόνου, και καταστάλαξαν στη μνήμη σαν καθαρές ιδέες. Επέδρασαν άμεσα οι πράξεις εκείνες στα βάθη της συνειδήσεώς μας και έγιναν ιδέας μορφή, σύμβολα και μνήμη ιστορική. Έτσι ο αγώνας εκείνος θεωρείται σήμερα ότι είναι ένα από τα μεγαλύτερα έπιτεύγματα του Ελληνικού Έθνους.

Οι παλαιοί άμυντικοί πόλεμοι κατά των Περσών στον Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα, υπήρξαν μακρότερης διαρκείας και η καρτεροψυχία του ελληνικού λαού ήταν βραχύτερη. Η άντοχή του έθνους, που ήταν έλεύθερο και οργανωμένο τότε, δεν δοκιμάστηκε τόσο, όσο στην οκτάχρονη επανάσταση του 21, που έπληρωσε ένα έθνος υπόδουλο επί 400 χρόνια και άνοργάνωτο. Η παγκόσμια ιστορία έκρινε σπουδαίους τους Περσικούς πολέμους, όχι για τον βαθμό της άντοχής και τις ταλαιπωρίες των Ελλήνων, μά για την εφύτητα των άποτελεσμάτων στον παγκόσμιο πολιτισμό. Αν τότε νικούσαν οι Πέρσες, ο ελληνικός πολιτισμός θα επνίγετο μέσα στον Άσιατικό χείμαρο.

Στον μεγάλο μας αγώνα του 21, λειτούργησε αξιοθαύμαστα ο φυσικός νόμος της αγάπης για την έλευθερία, η δύναμη της έθνικης κληρονομιάς και η καταφρόνηση και το μίσος προς τον τύραννο, που είχε στερήσει τους Έλληνες από τα στοιχειώδη προνόμια της ανθρώπινης ζωής.

Οι ήθικοι αυτοί παράγοντες της επαναστάσεως που είναι τόσο σπουδαίοι και άληθινοί, δεν έξεδηλώθησαν μόνο στους καλλιεργημένους Έλληνες του έξωτερικού, μά και στη ψυχή των απλών ανθρώπων, όπως ήταν οι περισσότεροι από τους ιδρυτές της Φιλικής Έταιρείας. Η επαναστατική εκείνη οργάνωση έξεκολάφθη στη Νότιο Ρωσία, που ήταν τότε γεμάτη από Έλληνες καθώς και στα πριγ-

κρηάτα τοῦ Δούναβη, ἀπέβλεπε νὰ συνενώσῃ ὅλες τὶς ζωντανὲς δυνάμεις τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ νὰ ἐκδιᾶσῃ μὲ τὰ ὅπλα μιᾶ λύση, ποὺ μάταια ψάχνει ἓνας ὀρθολογιστὴς νὰ τὴ στηρίξῃ σὲ λογικὴ δάση. Διέδωσαν τότε οἱ Φιλικοί, πὼς ὑπῆρχε μιὰ ὑπέρτατη ἀρχὴ καὶ μεγάλη ὑποστήριξη στὰ βᾶθη τῆς Ρωσίας. Στὴν πραγματικότητα ὅμως, ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπαναστατικὴ κίνηση, ξεπηδοῦσε ἀπὸ ἀσήμεντους ἐμπόρους, ὑπαλλήλους καὶ μερικοὺς καπεταναίους, ποὺ βρισκόνταν στὶς Ἡγεμονίες τοῦ Δούναβη καὶ στὴ Ρωσία, μὰ ποὺ πιστεύαν ἀκλόνητα στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦταν οἱ τολμηροί, οἱ ἰδεαλισταί, ποὺ τοὺς κινοῦσε ἓνας ἅγιος ἐνθουσιασμός. Ἦταν οἱ ριψοκίνδυνοι ποὺ ἐπικρατοῦν σὲ τέτοιες στιγμές. Οἱ ἄλλοι θὰ ἀκολουθοῦσαν.

Ἐπέτυχε ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία νὰ κἀνὴ τοὺς Ἕλληνας ἓνα ζωντανὸ ἐπαναστατικὸ σύνολο. Χρειάσθηκαν χρήματα, καὶ τᾶδωκαν οἱ πλούσιοι πατριῶτες. Χρειάσθηκε στὸν ἀγῶνα ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖο, ποὺ ἦταν τὰ βασικά στηρίγματα τοῦ Γένους, καὶ οἱ καλύτεροι δεσποτάδες, οἱ παπάδες, οἱ καλόγεροι, καὶ οἱ δάσκαλοι, ἦταν πρῶτοι στὴν ἰδέα. Καὶ χρειάσθηκε στρατός ἐπαναστατικὸς καὶ ναυτικὸς, καὶ ξεκίνησαν κλέφτες καὶ ἀρματωλοί, καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀγροτιά καὶ οἱ βοσκοὶ ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἀπ' τὴν Ρούμελη καὶ τὴ Μακεδονία, τὸ Μοριά, τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μικρασία, τὴ Θράκη καὶ τὴν Κρήτη, καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς ἀδελφοί οἱ κουρσάροι καὶ οἱ πειραταὶ ἀπὸ τὰ Ψαρά, τὴν Τόρα, τὶς Σπέτσες, τὴν Κρήτη.

Ἔτσι ἡ Φιλικὴ Ἰδέα διαδόθηκε, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, σ' ὅλο τὸν παλὴρ ἑλληνικὸ ζῶντικὸ χῶρο, καὶ σ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ τὶς περιοχές, ποὺ οἱ πρόγονοί μας, ἔζησαν, μεγάλωσαν, ἀνδραγάθησαν καὶ μαρτύρησαν.

Τὸ λάδαφο τῆς ἐλευθερίας ἀνέμιζε πάντα στὴν Ἑλλάδα. Ἰδιαίτερα στὴν Μακεδονία, σμιροῦσαν μεγάλες καρδιές καὶ ἀκούγονταν ἀτόφια ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας γιατί οἱ Μακεδόνες εἶχαν ταχθῇ ἀπὸ τὴ μούρα τους νὰ εἰδῶναι οἱ προπομποὶ τοῦ ἔθνους, αἱ πρυφυλακαὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ἔτσι καὶ στὴν ἐπανάσταση τοῦ 21, ἔλαχε καὶ πάλι στὴ Μακεδονία ἡ τιμὴ νὰ προκινδυνεύσῃ. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἱστορικὸς ρόλος της ποὺ ἐπαναλαμβάνεται τακτικά, σ' ὅλες τὶς κρίσιμες στιγμὲς τοῦ ἔθνους.

Ἡ Μακεδονία ἦταν ὁργανωμένη ἀπὸ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Σύμφωνα μὲ τὶς ἱστορικὲς πηγές, 37 Μακεδόνες εἶχαν μνηθῇ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία μὰ πρέπει νάταν περισσότεροι, ὅπως ἀπεδείχθη κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ ἥρωας τῆς Βλαχιάς, ὁ Φαρμάκης ἑξαίρετος πολεμιστὴς καὶ τραγικὸ θῦμα τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Μολδοβλαχία, ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, οἱ Μητροπολίτες Σερρών, Ἀρδαμερίου, Γρεβενῶν καὶ τόσοι ἄλλοι, ἦταν Μακεδόνες. Μάλιστα ὁ Παπᾶς ποὺ διέθεσε ὅλο τὸν τεράστιο πλοῦτο γιὰ τὴν ἐπανάσταση,

εἶχε ἐκλεγῇ στὴν Κωνσταντινούπολιν ἀρχιτάμας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἀξίωμα ἐμπιστευτικὸ καὶ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα. Πρῶτος ἔφθασε ἐδῶ, ὁ ἀρματωλὸς Γιάννης Φαρμάκης ἀπὸ τὸ Βλάτσι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Παλαιὸς ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀρματωλὸς στὸν Ὀλύμπιο καὶ στὰ Ἐφτάνησα μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τὸ Χρυσοσπάθη, ἐξελέγη στὸ Βουκουρέστι ἀρχηγὸς τῶν ἀφιερωμένων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, καὶ ἔφθασε στὰς Σέρρες τὸ 1818. Ἰδρυσε τὸ Κέντρο τῶν Σερρῶν καὶ ἔθεσε τὸν μητροπολίτη Σερρῶν Χρύσανθο, ἀρχηγὸ τῆς περιοχῆς Σερρῶν — Δράμας — Καβάλας.

Ἀπ' ἐκεῖ τραβήξε γιὰ τὸ Ἀρδαμέρι, καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐμύησε τὸν πατριάρχη Γρηγόριο. Στὸ ἀγιόνιμο ὅρος ὁ Φαρμάκης ἀνέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα. Ἐμύησε πολλοὺς ἡγούμενους, καὶ ὅλους τοὺς ἐξέχοντας τοῦ Πολυγύρου, τῶν Μαντεμοχωριῶν καθὼς καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, τὸν Κανταντζόγλου, τὸν Πάικο, τὸν Μενεξέ καὶ τὸ Μπαλᾶνο. Σὲ λίγο ἔφθασαν στὴ Μακεδονία καὶ ἄλλοι ντόπιοι Φιλικοί. Ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ γιὰ τὴν Ἐδεσσα, τὴ Σιάτιστα, τὴν Καστοριά καὶ τὰ Γρεβενά, ὁ Κασομούλης ποὺ ἔδρασε σὰν φιλικὸς στὶς Σέρρες, στὴ Σιάτιστα, στὴν Κοζάνη, στὸ Βλάτσι καὶ τὴν περιοχὴ Βεροίας καὶ ἄλλοι πολλοί.

Τὸ ἔργο τῶν Φιλικῶν ἐδῶ στὴ Μακεδονία δὲν ἦταν δύσκολο. Ἀγῶνες συνεχεῖς 400 ὁλόκληρα χρόνια, εἶχαν χαλυδῶσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ ποιμενικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Βορείου Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἀνταρσία τῶν βουνῶν κατὰ τῆς τούρκικης τυραννίας, ἦταν διαρκῆς. Εἶχε δημιουργηθῇ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου στὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, μιὰ παράδοση ἀπὸ κλέφτες καὶ ἀρματωλοὺς, νὰ σκοτώνουν τὸν τούρκο ὅπου καὶ ἂν τὸν εἵρισκαν, γιατί τὸν θεωροῦσαν συνειδητὰ, σὰν ὄργανο τῆς πατρικῆς κληρονομίας. Τὸ μῖσος αὐτὸ ἐπήγαγε ἀπὸ τὴν πίστη στὴν ἰδέα πὼς τὸ ἔργο τῶν ὀρεινῶν πρὸ πάντων πληθυσμῶν, ποὺ βρισκόνταν σὲ διαρκὴ ἐπαναστατικὸ ὄργανισμό, ἦταν ἐθνικὸ, καὶ ὅτι ἀρματωλοὶ καὶ κλέφτες, ἀποτελοῦσαν τὸν ἐθνικὸ στρατὸ τοῦ δουλεύοντος Γένους. Ἔτσι τὸ ἔργο αὐτὸ περιεβάλλετο ἀπὸ τὴν συμπάθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ χωρὶς καμμιὰ διάκριση. Τ' ἀρματολίκια καὶ ἡ κλεφτουριά ἐδῶ στὴ Μακεδονία, ἦταν ὁργανωμένα ὅσο σὲ καμμιὰ ἄλλη ἑλληνικὴ περιφέρεια. Ἡ ἀνταρσία στὰ βουνὰ κατὰ τῆς τούρκικης αὐθαρεσίας εἶχε λάβει μεγάλες διαστάσεις, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ ΧΤΙ αἰῶνα. Στὸν Ὀλύμπιο, τὰ Πιέρια, τὸ Βέρμιο καὶ τὸ Καίμακτσάλαν, οἱ καπεταναῖοι Πετδικάρης, Σερμπέτης, Καλόγηρος καὶ τόσοι ἄλλοι, κυριαρχοῦσαν ἀπόλυτα, καὶ οἱ Τούρκοι στρατολόγοι ποὺ μάζευαν τοὺς γενιτσάρους δὲν τολμοῦσαν νὰ πατήσουν ἐκεῖ.

Στὰ 1700, ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες σὲ μιὰ μεγάλη ἐπιδρομῇ, μὲ ἐπιφανεῖς ἀρχηγούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Μακεδόνες καὶ Θεσσαλοὺς, ῥήμαξαν τὰ τούρκικα τσιφλίκια στὶς περιοχές

του 'Αλιάκμονα. Στην επανάσταση του 1769 στα γνωστά 'Ορλωφικά, ο Ζιάκας, ο Λάζος και ο Ζήδρος, ονομαστοί δοματολοί, ξεσήκωσαν όλα τα δυνάμεις της Μακεδονίας κι' έφθασαν πολεμώντας έως τον 'Ασπροπόταμο και την Αίτωλοακαρνανία.

'Αλλοι Μακεδόνες δοματολοί, ο Καζαβέρνης, ο Καρτάσιος και ο Νικοτσάρας, είχαν οργανώσει και πειρατικές εκστρατείες, στη Χαλκιδική και την 'Ανατολική Μακεδονία, που τις πλήρωσαν ακριβά οι Τούρκοι. Σε λίγα χρόνια ο Νικοτσάρας με 500 κλέφτες Μακεδόνες, Θεσσαλούς και Ρουμελιώτες, έφθασε στο Σταυρό της Χαλκιδικής, πέρασε τη Ζίχνα και το Νευροκόπι και πήγε να βοηθήσει τους Σέρβους που είχαν επαναστατήσει. Έδωσε σκληρές μάχες με 8.000 Τούρκους του δαλή των Σερρών, που αποθανάτισε ή λείπει μορφή, και τελικά ξαναγύρισε, στ' 'Αγιον Όρος, για να συναντηθεί με τη μοίρα του Ρωσικού Στόλου, που την διηύθυνε ο ναύαρχος Σενιάδιν. 'Αν ο Νικοτσάρας δεν έπεφτε ήρωικά, τότε στο Λιτόχωρο, θα ήτο ο πιο ένδοξος αρχηγός έδω στη Μακεδονία και την επανάσταση του 21, γιατί και μόρφωση είχε, καταπληκτική ψυχραιμία, κι' ήταν γεννημένος για ήγέτης. Είχε λοιπόν ο 'Ελληνισμός της Μακεδονίας άμαία τα εθνικά του αίσθηματά και ήταν οργανωμένος όσο ήταν δυνατό, από τη Φιλική 'Εταιρεία.

'Η επανάσταση άρχισε από τη Χαλκιδική Χερσόνησο με αρχηγό τον Σερραίο τραπεζίτη, μεγαλέμπορο και αρχιταμία της Φιλικής 'Εταιρείας, Έμμανουήλ Παπά. 'Ο Παπής ξεκινώντας κρυφά από την Κωνσταντινούπολη, έφθασε στο 'Αγιον Όρος στις 23 Μαρτίου 1821, ως επίσημος άπεσταλμένος του 'Αλεξάνδρου 'Υψηλάντη, με τον τίτλο του αρχηγού της Χαλκιδικής και 'Ανατολικής Μακεδονίας. Στο 'Αγιώνημο Όρος έφθασε με το καράβι του Φιλικού Χατζηδισβίλη, από τη Λήμνο, έχοντας μαζί ως ύπασπιστή τον Χατζηπέτρο. Το σκάφος ήταν γεμάτο όπλα, πολεμοφόδια και τρόφιμα, που είχαν αγοράσει ο πατριώτης αρχιστράτηγος με χρήματα δικά του.

'Η χερσόνησος του 'Αθω είχε κριθεί από τους οργανωτές της επανάστασης, ως το κατάλληλο σημείο αποδιάσεως του Παπά. Το 'Αγιώνημο Όρος από τα ιστορικότερα θρησκευτικά κέντρα της Χριστιανοσύνης, αφού στο παρελθόν είχαν ύποστη πολλές ταλαιπωρίες από τους Τούρκους, τα μεσολάβησαντα μετέπειτα χρόνια είχαν αποκτήσει σημαντικά προνόμια. Έκτός από μια ελιγάριμη τούρκικη φρουρά που έμεινε στις Καρυές, ολόκληρη η χερσόνησος του 'Αθω ειρίσκειτο στη διάθεση των μοναχών, το θρησκευτικό αίσθημα ήταν ζωηρό, τα γράμματα με την περίφημο 'Αθωνιάδα Σχολή εκαιλλιογούντο Ικανοποιητικά, αλλά και το πατριωτικό αίσθημα των μοναχών ήταν δοκιμασμένο. Πολλές φορές οι 'Αγιορείτες είχαν διασώση και περιθάλψη Έλληνες δοματολούς και κουρσάρους και άλλους δυστυχισμένους ραγιάδες της Χαλκιδικής και

της 'Ανατολικής Μακεδονίας, που κατεδίωκαν οι Τούρκοι για τα πατριωτικά τους αίσθηματά.

Μόλις άπεδιάσθη ο Παπής στο μοναστήρι του 'Εσφιγμένου, συνάντησε τον αρχιμανδρίτη Νικηφόρο 'Ιδριήτη, φιλικό και προσωπικό του φίλο, εκάλισε εκεί γενική σύσκεψη των μεμνημένων της περιοχής όπου και άπεφασίσθη η γενική στρατολογία όσων μπορούσαν να έξοπλισθούν, τόσον στη Χαλκιδική όσον και την 'Ανατολική Μακεδονία έως τη Μαρώνεια. Ταυτόχρονα έγραψε στον φιλικό μητροπολίτη των Σερρών Χρύσανθο, ν' άποστείλη ενισχύσεις και νάναι έτοιμος, μόλις δοθή το σύνθημα της εξέγερσης. Μέσα στις Σέρρας όμως, είχε γνωσθή η έκρηξη της επανάστασης στη Μολδοβλαχία και η σφαγή του Οικουμενικού Πατριάρχη και των συνοδικών, ο δε φρούραρχος και ο δαλής των Σερρών, είχαν λάβει έξαιρετικά μέτρα για να προλάβουν κάθε εξέγερση.

Μία ομάδα Σερραίων άγωνιστών, άνάμεσα στους όποιους ήταν και ο Κώστας Κασμούλης έμπορευόμενος εκεί, και πατέρας του άγωνιστή και ιστορικού του 21 Νικολάου Κασμούλη, είχαν καταλάβη το μοναστήρι της 'Ηλιόκαλης και περίμεναν οδηγίες, μά ο Μουστάμπεης υιός του πρώην δαλή Γιουσούφ μπέη, άσπόνδου έχθρου του Παπά, έσπευσε και συνέλαβε τον μητροπολίτη Χρύσανθο και άλλους 150 έπιφανείς Σερραίους, τους έφυλάκισε, ταυτόχρονα δέ μια ισχυρά δύναμη τακτικού τουρκικού στρατού περιεκύκλωσε την πρωτεύουσα της 'Ανατολικής Μακεδονίας και εκατοντάδες δέ γενίτσαροι και βασισούκοι, ξεχύθηκαν στη πόλη με αρχηγό τον φρούραρχο 'Αμπντούλ 'Αγά, φονεύοντες, διαρπάζοντας τα πάντα. 'Ανάμεσα στ' άλλα κακουρήματα και τις διαρπαγές, έβαλαν φωτιά στο σπίτι και τα ύποστατικά του αρχηγού της επανάστασης Έμμανουήλ Παπά, βασάνισαν δέ άπάνθρωπα τους συγγενείς και την γυναίκα του. Με τα άμεσα δραστηκά και έξοντωτικά αυτά μέτρα, δέν κατώρθωσε η πόλη των Σερρών νά κινηθή.

'Εν τώ μεταξύ στη Χαλκιδική, το κήρυγμα του Παπά κατενθούσισε τους κατοίκους και τους 'Αγιορείτες και οι κάτοικοι έτρεξαν νά πυκνώσουν τας τάξεις του επαναστάτου. Στις Καρυές συνελήφθη και έφυλακίσθη από τους επαναστατήσαντας ο άστυνόμες Χασεκί Χαλάλ μπέης με τη φρουρά του, στον Πολύγυρο έφονεύθη από τους επαναστάτες ο τούρκος βοεβόδας και 14 άνδρες της φρουράς αλλά και τούρκικα άποστάματα που έστάλησαν προς ένίσχυση της φρουράς του Πολύγυρου έξηναγκάσθησαν εις ύποχώρησιν. Στην Κασάνδρα οι κάτοικοι συνεπικουρούμενοι από καράβια της Λήμνου και των Ψαρών εξέγερθησαν μαζί με τα χωριά της Σιθωνίας και με άρχηγούς τον Δουμκιώτη, τον Χάψα και τον Χμεντό και σε όλίγες ήμέρες έφθασε στο 'Αγιον Όρος και ο Ιατρός Εδάγγελος από τη Μαρώνεια με άρκετους συμπατριώτες του. Μά και οι 'Αγιορείτες μοναχοί κατά εκατοντάδας

πύκνωσαν τὰς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν, με-
δοχηγοῦς τὸν ἀρχιμανδρίτη τοῦ Βατοπεδίου
Θεόφιλο, τὸν Μεγίστης Λαύρας Ναθαναήλ,
τοῦ Ἐσφιγμένου Εὐθύμιον καὶ τοῦ Ξενοφῶν-
τος Γεδεών.

Ὁ βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης Γιουσούφ μπέ-
ης μόλις ἐπληροφορήθη τὴν ἐπανάσταση στὸ
Ἅγιον Ὄρος, συγκέντρωσε σοβαρὰς δυνά-
μεις καὶ ἔφθασε στὴν Ἱερισσό, προκειμένου νὰ
εἰσβάλῃ στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐκεῖ οἱ Ἀγιο-
ρεῖτες τὸν καθυσέχασαν, τὸν ξεγέλασαν καὶ
δήλωσαν πὼς εἶναι ἀφοσιωμένοι στὸν σουλτά-
νο, αὐτὸς ἐπείσθη ἀπὸ τὰ καλογηρικὰ ἐπιχει-
ρήματα, καὶ ἀποῦ ἐγκατέστησε φρουρὰς στὴν
Ἱερισσό καὶ μάζεψε ὁμήρους περίπου 80 μο-
ναχοὺς ἀπ' τὰ διάφορα μετόχια, γύρισε στὴ
Θεσσαλονίκη, ὅπου τοὺς φυλάκισε μαζί με
πολλοὺς ἄλλους Θεσσαλονικεῖς ὑπόπτους πού
εἶχαν συλληφθῇ ἐν τῷ μεταξὺ προληπτικὰ στὰ
ὑπόγεια τοῦ Διοικητηρίου.

Μόλις ἔγινε γνωστὸ πὼς οἱ Πολιγυρινοὶ ἐ-
ξώντωσαν τὴν τούρκικη φρουρὰ καὶ ἀπελευ-
θέρωσαν ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ, ὁ βαλῆς διέ-
ταξε δυὸ ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα νὰ καταλάβουν
τὸν Πολύγυρο καὶ νὰ τιμωρήσουν σκληρὰ τοὺς
κατοίκους, μὰ οἱ ἀποσταλέντες τούρκοι ἠττή-
θησαν καὶ ὑπεχώρησαν καταδιωκόμενοι πρὸς
τὴν Παζαρούδα μετὰ πολλὰς ἀπώλειες. Αὐτὸ ἐ-
ξαγρίωσε τὸν αἰμοδόρο βαλῆ καὶ γιὰ ἀντί-
ποινα ἔσφαξε ὅλους τοὺς καλογήρους πού εἶχε
ὡς ὁμήρους καθὼς καὶ ἄλλους 27 Θεσσαλονι-
κεῖς ὑπόπτους γιὰ ἐπαναστατικὴ ὁργάνωση,
συνέλαβε καὶ ἔκλεισε ἄλλους 2.000 Ἕλληνας
στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὸν περίβολο τοῦ Μητροπο-
λιτικοῦ ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, κρέμασε
στὸ Καπάνι τὸν τοποτηρητὴ τοῦ μητροπολιτι-
κοῦ θρόνου τῆς Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπο Κί-
κου Θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης ἐπισκοπο Κί-
κου Μελέτιο, ὁ ὁποῖος ἀναπληροῦσε τὸν μη-
τροπολίτη Ἰωσήφ πού εὐρισκόμενος στὴ Κων-
σταντινούπολιν σφάγθηκε ἐκεῖ μαζί με τοὺς
συνοδικούς, τοὺς Φιλικούς Μπαλάνο, Πάικο,
Μενεξέ, Κυθωνιάτη, τὸν ἐφημέριον τῆς ἐκκλη-
σίας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ Παπαγιάννη καὶ 11 ἄλ-
λους προύχοντας. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα τῆς
λουσιμονοκρατίας, ὁ τουρκικὸς ὄχλος, ἐρεθιζόμε-
νος ἀπὸ ἄλλοφύλους ξένους ἀποβλέποντας
στὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ
στοιχείου τῆς Μακεδονικῆς πρωτεύουσας, μπή-
κε μέσα στὴ Μητρόπολιν καὶ κατακρεούργησε
ὁμαδικὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἐγκλειστούς Θεσ-
σαλονικεῖς.

Ὁ Τούρκος δικαστὴς καὶ ἱστοριογράφος
Χαϊρούλαχ ἐφέντης, παρὼν στὴ Θεσσαλονίκη
τότε, μᾶς διηγεῖται στὸ ὁδοιπορικὸ του πὼς
ἐλάχιστοι γλύτωσαν ἀπὸ τοὺς δερβίσηδες ἐνὸς
τούρκικου τεκέ πού ἦταν ἐκεῖ κοντά. Περιο-
σότεροι ἀπὸ 3.000 Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονί-
κης ὑπολογίζω ὅτι ἐσφάγησαν κατὰ τὶς φοβε-
ρὰς αὐτὰς ἡμέρας τῆς ἐθνικῆς δοκιμασίας, ἔ-
ως δὲ συγγραφεὺς τοὺς ἀνεβάζει σὲ 25.000,
ἔχοντας προφανῶς ὑπ' ὄψει του, τὶς χιλιάδες
αἰχμαλώτων καὶ ὁμήρων ἀπὸ τὶς διάφο-
ρες ἑλληνικὰς περιοχὰς πού μετέφεραν οἱ

Τούρκοι στὴ Θεσσαλονίκη καὶ καθημερινῶς
θανάτωναν.

Μὲ τὴ φοβερὴ αὐτὴ δοκιμασία πού ἔπαθε ἡ
πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας, ἐξημεδενίσθη
κάθε προσπάθεια ἀπελευθερωτικῆς κινήσεως.
Ἡ πρώτη αὐτὴ περίοδος τῆς τρομοκρατίας
κράτησε δύο μῆνες, καὶ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα
ἀρκετοὶ Θεσσαλονικεῖς ἔφυγαν κρυφὰ στὸ ἐ-
ξωτερικόν, μερικοὶ σὲ ἐπαρχιακὰς πόλεις, καὶ
ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς διέφυγε στὴ Χαλκιδική,
ἐνταχθεῖς στὶς ἐπαναστατικὰς δυνάμεις τοῦ
Ἐμμανουήλ Παπᾶ.

Ὁ Ἕλληνας ἀρχιστράτηγος ἐν τῷ μεταξὺ εἶ-
χε συγκεντρώσει στὸ Ἅγιον Ὄρος 3.900 πο-
λεμιστὰς, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ 1.000 περίπου
ἦταν καλόγηροι. Αὐτὴ τὴ δύναμιν τὴν διήρесе
σὲ δύο φάλαγγες. Τὴν μία πού περιελάμβανε
τοὺς Ἀγιορεῖτες, Ἀνατολικομακεδόνες καὶ
ἄλλους πολεμιστὰς ἀπὸ κοντινὰς περιοχὰς, ἀ-
νέλαβεν αὐτοπροσώπως, καὶ τὴν ἄλλην μετὰ
ντόπιους Χαλκιδικῶτες, ἔθεσεν ὑπὸ τὰς δια-
ταγὰς τοῦ γενναίου Κασανδρινοῦ ὁπλαρχηγοῦ
καπετὰν Χάψα, μετὰ τὸν ὁποῖον συνέπρατταν
ὁ Δουμπιάτης, ὁ Βασιλικὸς καὶ ἄλλοι. Τεθεῖς
ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πρώτης φάλαγγος διεσκόρ-
πισε τὴν τούρκικη δύναμιν τῆς Ἱερισσοῦ, καὶ
νικήσας κατ' ἐπανάληψιν τὶς δυνάμεις τοῦ Γι-
ουσούφ μπέτη στὴν Ρεντίνα καὶ τὴν Παζαρού-
δα, ἔφθασε ἕως τὰ σημερινὰ λουτρά τῆς Ἀ-
πολλωνιάδος, ἐνῶ ὁ Χάψας καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρ-
χηγοὶ τῆς Χαλκιδικῆς, κατέλαβαν τὴν Ἀρ-
ναία, ἀπελευθέρωσαν ὅλα τὰ Μαντεμοχώρια
καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Χολομώντα, καὶ στὴ
συνέχεια τὴ Βάβδο, τὴ Γαλάτισσα καὶ τὰ Βα-
σιλικά, καὶ ἔφθασαν ἕως τὰ λουτρά τοῦ Σέ-
δες. Οἱ Τούρκοι ἠττηθέντες καὶ εἰς τὶς δύο
 πλευρὰς, πανικόβλητοι ὁπισθοχώρησαν πρὸς
τὴ Θεσσαλονίκη. Ἄν τότε ὑπῆρχε σχέδιον ὁρ-
γανωμένης ἐπιθέσεως καὶ στρατιωτικὸς ἡγέ-
της ἐμπειρος, μετὰ κατάλληλον ἐπιθετικὴν ἐνέρ-
γεια τῶν δύο ἐπαναστατικῶν πτερύγων, καὶ
μετὰ τὴ συνδρομὴ μερικῶν καραβιῶν, ἡ Θεσσα-
λονίκη ὑπῆρχε πιθανότης ἔστω καὶ προσωρινὰ
νὰ πέσῃ στὰ χεῖρα τῶν ἐπαναστατῶν γιὰτὶ οἱ
ὀλίγες δυνάμεις τοῦ Γιουσούφ μπέτη ἠττηθεῖ-
σαι ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐπα-
ναστάτας πού τοὺς κατεῖχε ἄκρατος ἐνθουσια-
σμὸς δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ προβάλλουν σοβα-
ρὴ ἀντίσταση. Σὲ ἀκόμη χειρότερη θέσιν θὰ
εὐρίσκετο ἡ Θεσσαλονίκη, ἂν ταυτόχρονα μετὰ
τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Χαλκιδικῆς ἐκινούντο
καὶ οἱ ὁρματολοὶ τῶν Πιερίων, τοῦ Βερμίου
καὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ αὐτά, ἡ ὅλη ἐξέλι-
ξις τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα τῆς Χαλκιδικῆς
ἀπέδειξε ὅτι ὁ Ἐμμανουήλ Παπᾶς, εἶχε κα-
ταβάλλει ἐξωθαύμαστη ἐναργητικὴν ἐνέργειαν.
Ὁ ἀν-
θρωπος αὐτὸς πού εἶχε ἐγκαταλείψει πλοῦτον,
εὐμάρεια καὶ τόσες ἀπολαύσεις γιὰ τὴν ἐλευ-
θερίαν τῆς πατρίδος, ἦταν ἐνθουσιώδους πατρι-
ώτης, καὶ ἔχοντας πληροφορίας ἐσφαλμένες
γιὰ τὶς νίκας τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν στὶς
ἡγεμονίες τοῦ Δούναβη, ἔκλειπε ἀπὸ συγκίνη-
ση καὶ ὠραματίζετο τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάν-

τη νά εισέρχεται νικητής στην Κωνσταντινούπολη. Με τέτοιο ένθουσιασμό, διοικῶν τοὺς ἐνθουσιῶδεις πατριῶτες τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, μπορούσε νὰ καταλάβῃ προσωρινὰ τὴ Θεσσαλονίκη, στερούμενος ὅμως στρατιωτικῆς ἐμπειρίας, διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀναστεύῃ τὴν προέλαση.

Ἀδίκως ὅμως κατηναλώθη τόσος ἐνθουσιασμός. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δὲν ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα ὑπεύθυνος ἀρχηγός ν' ἀντιληφθῇ τὴ θέση τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ν' ἀποδώσῃ τὴν ἐμπρέπουσα σημασία. Ὅταν ἀργότερα συστηματοποιήθηκε ὁ ἀγῶνας στὴν Πελοπόννησο, καὶ συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ ὅσες προσωπικότητες πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διέθετε ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος, τότε οἱ ἰθύνοντες ἀντελήφθησαν πόσον ἐξωπραγματοποιήσιμη γιὰ τὸ ἔθνος θὰ ἦτο μιά ἰσχυρὴ ἐπαναστατικὴ ἐστία στὴ Χαλκιδική, ποὺ θ' ἀποτελοῦσε μιά διαρκὴ ἀπειλὴ στὰ πλευρά τῶν Τούρκων.

Καὶ ἐνῷ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Γιουσούφ μπέης ὠχύρωνε ὅσο μπορούσε καλύτερα τὴ Θεσσαλονίκη, λαμβάνοντας διάφορα ἔκτακτα ἀμυντικὰ μέτρα, ἐφθανε στὴ Θεσσαλονίκη ὁ δεξὺς Χατζὴ Μεχμέτ Μπαϊράμ πασᾶς, ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλῃς στρατιᾶς ἀπὸ 30.000 πεζοὺς, 5.000 ἵππους καὶ ἰσχυρὸ πυροβολικόν. Αὐτὸς προωριζέτο γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Ρούμελη καὶ τὴν Πελοπόννησο, καὶ πορευόμενος ἐκεῖ, διετάχθη ἀπὸ τὸν Σουλτάνο νὰ καταστείλῃ πρῶτα τὸ κίνημα τῆς Χαλκιδικῆς, καὶ ὕστερα νὰ συνεχίσῃ τὴν πορείαν του.

Ὁ Παπᾶς μόλις πληροφορήθηκε τὴν ἀφίξη τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ, ἀνησίκησε. Ἐγράψε στοὺς Ἑβραίους νὰ στείλουν καράβια καὶ πολεμοφόδια, στὴν Πελοπόννησο γιὰ ἐνισχύσεις, καθὼς καὶ στοὺς Ὀλυμπίτες ἀρματολούς. Τίποτε ὅμως δὲν πέτυχε, καὶ ἡ κατάσταση ἀνέβαινε πολὺ κρίσιμη. Πῶς ὅμως ἦταν δυνατόν οἱ 4—5 χιλιάδες ἐπαναστάτες, ποὺ εἶχαν ὡς μόνον ἐφόδιο τὸν πατριωτικὸ ἐνθουσιασμό ν' ἀντιταχθοῦν σὲ μιά ὀργανωμένη στρατιὰ τῆς ἰσχυροτάτης τότε Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας;

Ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἐπετέθη μὲ δύο φάλαγγες ἐναντίον τῶν δύο ἐπαναστατικῶν πτερυγῶν. Ἡ πρώτη φάλαγγα μὲ 2.500 ἵππους καὶ 20.000 πεζοὺς, προσέβαλε τοὺς ἐπαναστάτες τοῦ Χάψα στὰ Βασιλικά, ὅπου μπήκε ὁ Ἀχμέτ μπέης μὲ τὸ ἱππικὸ καὶ κατέστρεψε δολοκληρωτικὰ τὴν ὠραία κωμόπολη. Ὁ Χάψας ὑπεχώρησε σὲ μιά ὄχυρά τοποθεσίαν πέρα ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας καὶ σὲ μιά φοβερὴ σύγκρουση πρὸς δεκαπλασίους Τούρκους, σκοτώθηκε ἡρωϊκὰ μαχόμενος μαζί μὲ τὰ καλληκάρια τῆς Σινιάς καὶ τῆς Βάδδου. 162 Ἕλληνες ἔμειναν ἐκεῖ καὶ 500 Τούρκικα πτώματα μαρτυροῦσαν τὴν ἀγρία σφαγὴ καὶ τὸν ἡρωϊσμό τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἄλλοι ὀπισθοχώρησαν πρὸς τὴ Βάδδο, τὸν Πολύγυρο καὶ τὴν Χερσονήσο τῆς Κασσάνδρας, δίδοντες μάχες ὀπισθοφυλακῆς. Ἐκεῖ πρόλα-

βαν τὴν ὑποχώρησιν 400 κλέφτες τοῦ Ὀλύμπου μὲ ἀρχηγὸ τὸν καπετάν Διαμαντῆ, ποὺ ἐφθασαν μὲ πλοιάρια. Αὐτοὶ κατέλαβαν τὸν ἱσθμὸ τῆς Κασσάνδρας καὶ κατώρθωσαν δοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς Κασσανδρινούς, νὰ ἀναχατίσουν τοὺς Τούρκους.

Ἡ ἄλλη φάλαγγα τοῦ Μπαϊράμ πασᾶ, μὲ τὸ ἱππικὸ καὶ τοὺς πεζοὺς ἐπετέθη κατὰ τῆς δεξιᾶς παρατάξεως τοῦ Παπᾶ στὸν κάμπο τῆς Παζαρούδας. Ὁ Παπᾶς διαγνώσας σοβαρὸ κίνδυνον διέταξε ἀμεσῇ ὑποχώρησιν, ἀλλὰ οἱ Τούρκοι κατώρθωσαν νὰ κυκλώσουν τὴν ὀπισθοφυλακὴ τῶν ἐπαναστατῶν ἢ ὅποια καὶ ἐξωντώθη. Ἡ ὑπόλοιπη δύναμις τῶν ἐπαναστατῶν ὀπισθοχώρησε στὴ διώρυγα τοῦ Ζέρξη καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐφθασε στὰ ὑψώματα τοῦ Χολομώντα ὅπου καὶ ὠχυρώθη στὴ Βίγλα κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Νέα Ρόδα.

Στὸ διάστημα αὐτὸ ἀποσπάσματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ὄχλος ἀποτελούμενος ἀπὸ Τούρκους, Ἑβραίους καὶ Ἀθιγγάνους, πυρπόλησαν τὸ ἱστορικὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, τὴ Γαλάτιστα, τὴ Βάδδο, τὸν Πολύγυρο, τὴν Ἀρναία καὶ δεκάδες ἄλλα χωριά τῆς Χαλκιδικῆς, ἔσφαξαν ἀδιάκριτα ἑκατοντάδες Ἕλληνας χωρικοὺς, καὶ διήρπασαν ὅλα τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα. Αὐτὰ κράτησαν ἕως τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1811. Τότε ἐφθασε στὴ Θεσσαλονίκη νέα τούρκικη στρατιὰ, μὲ ἀρχηγὸ τὸν μοντεσαρίφη Θεσσαλονίκης καὶ Καβάλας Μεχμέτ Ἐμὴν Ἐμποῦ Λουμπουτ πασᾶν, ποὺ προωριζέτο ἀποκλειστικὰ νὰ καταπνίξῃ μὲ ὅλα τὰ μέσα τὶς ἐπαναστατικὰς ἐκδηλώσεις τῶν Ἑλλήνων στὴ Μακεδονία. Ὁ Μπαϊράμ πασᾶς ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Στερεά, ἀφήνοντας διάδοχον τὸ αἰμοδόρο αὐτὸ θηρίο.

Ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου ἕως τὶς 28 Ὀκτωβρίου 1821, ὁ Παπᾶς κατέβαλε τεράστιες ἐνέργειες καὶ μεγάλη ζωτικότητα, προσπαθώντας νὰ κρατήσῃ τὰς δύο Χερσονήσους τοῦ Ἀγίου Ὄρους καὶ τῆς Κασσάνδρας, παλεύοντας πρὸς ἀνυπέρβλητες δυσχέρειες, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐμποῦ Λουμπουτ πασᾶς ὀργάνωσε τὸν στρατὸ του ὅσο μπορούσε καλύτερα, γιὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὸ τελικὸ κτύπημα. Στις 26 Ὀκτωβρίου 1821 ἀπ' οὗ ἀπέστειλε ἕνα μικρὸ ἀπόσπασμα στὴ διώρυγα τοῦ Ζέρξη γιὰ ν' ἀπασχολῇ τοὺς ἐπαναστάτες τοῦ Ἀγίου Ὄρους, ὁ ἴδιος ἐπὶ κεφαλῆς 14.000 πεζικοῦ καὶ ἱπποῦ μὲ ἰσχυρότατο πυροβολικὸ καὶ ἀκολουθούμενος καὶ ἀπὸ 500 ὀπλισμένους Ἑβραίους μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἰωσήφ Περέζ, ἐφθασε στὶς προφυλακὰς τῆς Κασσάνδρας καὶ ζήτησε τὴν παράδοσιν τῶν ἐπαναστατῶν, ὑποσχεθεὶς γενικὴ ἀμνηστία. Ὁ Παπᾶς μὲ τὴ συμφωνητὴ γνώμη ὅλων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Κασσάνδρας, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ δήλωσε πῶς θὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα. Δὲν διέθετε ἐκεῖ περισσοτέρους ἀπὸ 1.500 ἄνδρες ἐφοδιασμένους μὲ δόπλα κάθε μορφῆς καὶ μὲ πυρομαχικὰ ἐλάχιστα. Καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ, ἀπὸ τὶς 27 Ὀκτωβρίου ἕως τὶς 13 Νοεμβρίου, οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν ὅλες τὶς λυσσαλέας ἐπιθέσεις τῶν

Τούρκων, προξενήσαντες μεγάλες απώλειες. Αυτό όμως δεν έφθανε. Ούτε μακροχρόνιο άμυντικό άγώνα μπορούσαν νά οργανώσουν οι αυτόσχέδιοι πολεμισταί πατριώτες, ούτε τά πολεμικά μέσα και τίς απαιτούμενες δυνάμεις και τρόφιμα είχαν γιά τέτοια έπιχείρηση.

Τό πρωί τής 14ης Νοεμβρίου 1821, ό τούρκος στρατηγός, βλέποντας τή μικρή δύναμη τών επαναστατών, τούς παρέσυρε μέ έπιτήδαιο τέχνασμα στήν ανατολική πλευρά τής διώρυγας, όπου είχε ένεργήση συνδυασμένη επίθεση πεζικού και πυροβολικού. Κι' ένφ οι Έλληνες προσπαθούσαν ν' αποκρούσουν τήν έχθρική επίθεση, άλλη μεγάλη τούρκικη φάλαγγα, ειδικά προετοιμασμένη και εφοδιασμένη μέ ξύλα, κλαδιά και σάκκους γεμάτους χώμα, παραγέμισε τήν διώρυγα πρόχειρα και κατώρθωσε νά τήν περάσει και νά κυκλώσει τούς μαχομένους πού δρέθηκαν τώρα σέ δεινή θέση. Η μάχη υπήρξε φονική και διεξήχθη σώμα πρós σώμα. Οι 14.000 τούρκοι είχαν κυκλώσει τούς Έλληνες πού έμάχοντο σκληρά χωρίς καμμιά ένίσχυση. Τά 3)4 σκοτώθηκαν στο πεδίο τής μάχης άπ' ού πληρώσαν πολύ άκριβά τή ζωή τους και μόλις 200 πολεμισταί μαζί μέ τόν άρχιστράτηγο, κατώρθωσαν νά διασωθούν μέ μικρά σκάφη και νά φθάσουν στή Χερσόνησο του Άθω.

Ο Παπās όμως παρ' όλες αυτές τίς άτυχίες είχε μέσα του πίστη ακατάβλητη γιά τήν έπιτυχία τής επαναστάσεως και θεωρών μή τερματισθέντα τόν άγώνα, συνεκάλεσε πολεμικό συμβούλιο και ζήτησε έπικουρίες, πλοία και πολεμοφόδια από τήν Τδρα, όπου απέστειλε σάν έκτακτο αντιπρόσωπόν του τόν Ιατροφιλόσοφο Διονύσιο Πύρρο τó Θεσσαλό. Έπικουρίες έφθασαν σέ λίγο άσήμαντες, μά έδω συνέδη και κάτι τό άπρόδλεπτο. Ένφ στήν αρχή του άγώνα όλοι σχεδόν οι μοναχοί, πατριωτικώτατα σκεπτόμενοι, μέ ένθουσιασμό άκολούθησαν τόν άρχηγό και έδειξαν αυταπάρηση και ήρωισμό, ύστερα από τά άτυχήματα άρχισαν νά κάμπτονται και πολλοί άπ' αυτούς, ήρνήθησαν νά συμμετάσχουν στά όικονομικά βάρη και τίς θυσίες, τελικά δέ ήλθοσαν σέ έλαφή μέ άπεσταλμένους του Έμπούλου πασά πού τούς υπέσχετο άμνηστία και σεβασμό τής μοναστηριακής περιουσίας.

Εύρεθείς σέ μιά τέτοια κατάσταση ό Παπās, και θεωρώντας μάταιο και επικίνδυνο τόν περαιτέρω άγώνα, πήρε τό έπιτελείο του, μερικους πιστους καλογήρους και πολεμιστάς και μπήκε στο καράβι του Χατζηδισβίξη γιά νά μεταβή στήν Τδρα και νά εξακολουθήσει προσφέροντας τίς υπηρεσίες του στή μαχόμενη Πατρίδα. Συντετριμένος όμως από τά άτυχήματα και τήν εξέλιξη του άγώνα υπέστη καρδιακή προσβολή και πέθανε μέσα στο πλοίο. Μεταφερθείς στήν Τδρα, κηδεύθηκε μεγαλοπρεπώς από έπιφανείς Τδραίους στήν εκκλησία τής Τπαπαντής, μέ όλες τίς τιμές του άρχιστράτηγου.

Ο Έμμανουήλ Παπās, υπήρξε ένας άγνός και ιδεολόγος πατριώτης από τήν άθά-

νατη λεβεντογεννά του 21, πού του άνήκει κάθε τιμή, έπαινος και έθνικός σεβασμός. Άνήκει στή χορεία τών μεγάλων εκείνων Έλλήνων, πού έθεσαν τόν πλούτο και τήν ευμάρεια στή διάθεση του Γένους χωρίς κανένα άντάλλαγμα, και θυσίασε τή δική του ζωή μαζί μέ τέσσερα παιδιά του, γιά ν' άναστήσει τή σκλαβωμένη πατρίδα. Διέθεσε γιά τόν άγώνα όλόκληρη τήν περιουσία του από 200.000 δίστηλα τάλληρα, και τέτοιο κολοσσαιο ποσό, ούτε οι Κουντουριώτηδες δέν προσέφεραν στόν άγώνα. Μέ πίστη άπέραντη και άγιο ένθουσιασμό, ό χθεσινός φιλήσυχος έμπορος και Τραπεζίτης, έτέθη επί κεφαλής τών πατριωτών τής Χαλκιδικής και τής Ανατολικής Μακεδονίας και χωρίς καμμιά πολεμική πείρα, ώργάνωσε μιά επαναστατική έστία σοβαρή, μαχόμενος και προκινδυνεύων όκτώ όλόκληρους μήνες. Συντηρών μέ δικά του σχεδόν χρήματα τόν άγώνα αυτόν, έφθιρε και άπασχόλησε σοβαρές έχθρικές δυνάμεις προσοριζόμενες νά πνίξουν τόν άγώνα στή Θεσσαλία, στή Στερεά και τήν Πελοπόννησο.

Έγνώριζε ό πατριώτης άρχηγός, πόση μεγάλη ωφέλεια θά προέκυπτε γιά τόν όλο άγώνα, άν κατώρθωνε κάμποσους μήνες νά διατηρήσει τήν επανάσταση στή Χαλκιδική πού θ' άποτελούσε μιά όίονει άπειλή κατά τών Τούρκων.

Έγραψαν μερικοί Ιστοριογράφοι έπιφανειακά έξετάζοντες τήν επανάσταση έδώ στήν Μακεδονία, πώς θά μπορούσε ίσως ό Παπās, όταν διεπιστώθη ή κάμψη τών Άγιορειτών, νά κατάσχει τήν μοναστηριακή περιουσία και ν' άποκτήσει ρευστοποιώντας αυτήν, και όπλα και πολεμοφόδια και άλλα πολεμικά άναγκαία. Όμως ό θεοσεβής άρχιστράτηγος, δέν θέλησε νά μμηθή τόν άρχαίο Φιλόμηλο και νά θέση χείρα επί τής μοναστηριακής περιουσίας. Και αυτό όμως άν συνέβαινε τό άδυσώπητο τούρκικο στρατηγείο, μέ κάθε θυσία θά προσπαθούσε νά καταστείλει τήν επανάσταση εκεί.

Μετά τήν καταστροφή τής Χαλκιδικής, άρχισε νά κινήται τό Βέρμιον, τά Πιέρια και ό Όλυμπος. Αί συγκρούσεις στόν Κολινδρό και τήν Καστανία πού διηύθυνε ό καπετάν Διαμαντής, ανάγκασαν τό τούρκικο στρατηγείο ν' άποστείλει εκεί σοβαρές δυνάμεις, πού είχαν όμως καθλωθεί άπ' τούς επαναστάτες. Ταυτόχρονα ή Νάουσα, είχε άρχίσει από τίς παραμονές άκόμη του άγώνα, νά οργανώνεται σοβαρή επαναστατική έστία, μέ πολιτικό άρχηγό τόν Ναουσαίο εύπατρίδη Ζαφειράκη Λογοθέτη και μέ στρατιωτικούς ήγέτας τούς άρχισματολούς τής Νάουσας και τής Έδεσσας, Καρτάσο και Άγγελή Γάτσο. Αί όδηγίες πού περίμεναν από τόν Δημήτριο Τψηλάντη ήταν άνεπαρκείς και συγκρουόμενες, κι' έτσι ή Νάουσα μέ μοναδικό κίνητρο τόν ένθουσιασμό τών παλληκαριών της, τήν Κυριακή τής Όρθοδοξίας, 3 Μαρτίου 1822, μέσα στήν εκκλησία του Άγίου Δημητρίου, κήρυξε τήν επανάσταση.

Με τὸ χρυσοκέντητο λάβαρο μπροστά, ποδ-
χε τὸν ἀναγεννώμενο φοίνικα, ἔργο περίφημο
λαϊκῆς τέχνης, ξεχύθηκαν οἱ ἐπαναστάτες, ἐ-
ξώντισαν τὸν τούρκο καντὴ καὶ τὴν φρουρά
καὶ ἐπετέθησαν νὰ καταλάβουν τὴν Βέροια.
Ὁ ἐπιτελάρχης ὁμῶς τοῦ δαλῆ τῆς Θεσσαλο-
νίκης Ἐμὴν μπέης, ποὺ εἶχε μυριοστὴ τὴν ὑ-
πόθεση, ἔφθασε μὲ 2 συντάγματα στρατοῦ
στὴ Βέροια, κράμασε 12 Βεροιώτες, ἀρῶπι-
σε τοὺς κατοίκους καὶ κατέλαβε ἐπικαυρὸς θέ-
σεις γύρω στὴν πόλη. Οἱ ἐπαναστάτες ἔφθα-
σαν καὶ οἰχθῆκαν σὲ μιὰ νυκτερινὴ ἔφοδο, ἔ-
καψαν τὶς ἀκρινὲς συνοικίες, μὰ τὰ ξημερώ-
ματα ἀναγκάσθηκαν ν' ἀποσυρθοῦν στὸ κοντι-
νὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Δοβρά ὅπου
τώρα βρίσκεται τὸ Πρεβαντόριο. Ἐκεῖ ἔγινε
τὸ θάψιμα. Ὁ ἐπιτελάρχης οἰχθῆκε μὲ ὅλες
τοὺς δυνάμεις νὰ ἐκπορθῇ τὸ μοναστήρι,
μὰ οἱ ἐπαναστάτες ποὺ διηύθυνε ὁ Καρατά-
σος πολέμησαν μὲ πείσμα, σὲ λίγο ἔφθασαν
καὶ ὁ Γάτσος μὲ τὸν Ζαφειράκη μὲ ἐνισχύσεις,
καὶ τελικὰ οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν ἀτακτα
στὴ Βέροια, ἀπ' οὗ ἀφῆσαν γύρω ἀπ' τὴν
Παναγία ἑκατοντάδες νεκροὺς καὶ τραυματί-
ες. Ὅστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν πρώτη περίφω-
νίχη, γύρισαν γεμάτοι ἐνθουσιασμό στὴ Νά-
ουσα.

Ὁ Τούρκος σωματάρχης ποὺ κατέλαβε καὶ
οἰμαξε τὴ Χαλκιδική, λογάριζε πὼς εἶχε λή-
ξει ὁ ἀγὼνας στὴ Μακεδονία, καὶ τώρα οἱ ἐ-
παναστάτες τοῦ Βερμίου τοῦ ἀνέτρεπαν ὅλα
τὰ σχέδια. Τὸν ἐξέθεταν ἀπέναντι στὸν Σουλ-
τάνο ποὺ τοῦ εἶχε στείλει ἰδιαίτερο φιρμάνι
μὲ ἀπόλυτη πληρεξουσιότητα, νὰ πνίξῃ στὸ
αἷμα τὴ Μακεδονία, νὰ σφάξῃ τοὺς Ἕλληνες
ἀδιακρίτως ἡλικίας, νὰ κάψῃ ὅλα τὰ ἑλληνι-
κὰ χωριά, ὥστε οὔτε φωνὴ ἀλέκτο-
ρος, ὅπως γράφει τὸ φιρμάνι ποὺ δημοσίευ-
σα σὲ ἄλλη ἐργασία, νὰ μὴ ξανακουσθῇ στὴ
Μακεδονία.

Στὴ Νάουσα ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν συγκεν-
τρωθεῖ ὅλοι οἱ ἀετοὶ τῶν δουνῶν τῆς Κεντρι-
κῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας, ψυχωμένοι καὶ
χαλυδωμένοι γιὰ τὴν ὑπέρρατη θυσία. Ὁ ἀρ-
χηγὸς τῶν ἀρματολῶν Καρατάσος μὲ 1.200
Ναουσαίους, ὁ πολιτικὸς ἡγέτης Ζαφειράκης
καὶ ὁ Γιαννάκης Καρατάσος μὲ 600 Ναου-
σαίους, ὁ Γάτσος μὲ 450 Ἐδεσσαίους, Δαρζε-
λοβίτες κ' ἀπ' τὰ γύρω χωριά, ὁ Τσάμης Κα-
ρατάσος μὲ 500 ἀπὸ τὸ Διχαλεύρι, τὴ Σκοτί-
να καὶ τὸ Ἀρχουδοχώρι, οἱ παλhoὶ κλέφτες
τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Βερμίου, Μάλαμος, Κα-
τσαούνης καὶ Καμπίτης μὲ 300 κλέφτες ἐμπει-
ροπολέμους καὶ ψημένους στὸ ντουφέκι καὶ
τὴν ἀγριὰδα, κ' ἄλλοι 1.000 πολεμιστὰ ἀπὸ
τὸ Βλάτσι, τὴν Καστοριά, τὴν Κοζάνη, τὴ
Σιάτιστα καὶ τὰ γύρω χωριά, καὶ μερικὰ ὑ-
πολείμματα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Χαλκιδικῆς.
Παλληκάρια διαλεχτὰ κλέφτες καὶ ἀρματολοί,
κ' ὁλόκληρος ὁ κληθυσμὸς ἀδελφωμένος στὸν
ἀγῶνα, πολεμοῦσε νὰ δγῇ ἀπ' τὴ σκοτεινὴ
οὐλαδιά, γιατί ἔδλεπε ξεκάθαρα πὼς τὸ τε-
λευταῖο κομμάτι τῆς Μακεδονίας κινδύνευε.

Ὁ Ἐμποῦ Λουμπούτ πασᾶς ἔφθασε ἐκεῖ

στὶς 21 Μαρτίου 1822, συνοδευόμενος ἀπὸ 12.
000 στρατὸ τακτικὸ, ἀφθονο πυροβολικὸ καὶ
ἀνεξάντλητες ἐφεδρεῖες. Μόλις στρατοπέδευ-
σε στὴν τοποθεσία Ροδιά, ἔστειλε ἀγγελιαφό-
ρο προστάζοντας νὰ παραδώσουν οἱ ἐπανα-
στάτες τὴν πόλη καὶ θὰ τοὺς δοθῇ ἀμνηστία.
Μὰ ἡ ἡρωϊκὴ φρουρὰ ποὺ τὴν διηύθυνε ὁ πο-
λέμαρχος Καρατάσος, ἀπέρριψε μὲ περιφρό-
νηση τὶς προτάσεις, κ' ἐδήλωσε πὼς θὰ ἐξα-
κολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα χωρὶς καμμιὰ ὑποχώ-
ρηση.

Ἐγινε ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ ἡ κατανομή τῶν
δυνάμεων στὰ ἐπικαυρὰ στρατηγικὰ σημεῖα,
κ' ἀρχισαν ἐπιθέσεις καὶ ἀντεπιθέσεις αἱμα-
τηρότατες, στὶς ὁποῖες ἔλαμψε τὸ ἀκατάβλη-
το φρόνημα καὶ τὸ μαχητικὸ πνεῦμα τῶν Ἑλ-
λῆνων ἐπαναστατῶν. Ὁ ἐξαντλητικὸς κλε-
φτοπόλεμος στὸν ὁποῖον ὁ ἀρχηγὸς Καρατά-
σος ἦτο μαθημένος, τὰ τεχνάσματα τῶν κλε-
φτῶν, οἱ νυκτερινοὶ αἰφνιδιασμοὶ ποὺ πάντοτε
ἐπέφεραν σύγχυση καὶ πολλὰ θύματα στοὺς
Τούρκους, ἔφεραν τὸν τούρκο σωματάρχη σὲ
ἀδιέξοδο. Ἀναγκάσθηκε νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τὴ
Βέροια δύο βαρέα φρουριακὰ πυροβόλα, ποὺ
ἔβαλαν ἀδιάκοπα κατὰ τῆς Νάουσας. Σιέται
ὁλόκληρη ἡ πόλη, τὰ σπῆτια πέφτουν καὶ σο-
ριάζονται σὲ σωρὸ ἔρειπῶν, οἱ ντάπες ὑπο-
χωροῦν, οἱ σκοτωμένοι κ' οἱ τραυματίες ἀύ-
ξανονται. Μὰ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ,
δὲν κάμνει τοὺς ἀμυνομένους νὰ δειλιάσουν.
Ἀντίθετα τοὺς ἐξαγριώνουν περισσότερο.

Ἐνα μῆνα κράτησε ἡ πολιορκία, αἱ μάχαι
κ' ὁ ἀδιάκοπος βομβαρδισμὸς, κ' ὁ Ἐμποῦ
Λουμποῦτ πασᾶς ἔμενε κατὰκλητος ἀπὸ τὴν
ἀντίσταση τῶν ἀμυνομένων κ' ἀπ' τὶς δικές
τοῦ ἀπώλειες.

Τὰ τρόφιμα ἀρχίζουν νὰ σπανίζουν γιατί οἱ
Τούρκοι φρουρὲς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας,
ποὺ κάλεσε σὲ ἐνίσχυσή του ὁ ἀρχηγὸς τῆς πο-
λιορκίας, κύκλωσαν τὴν Νάουσα καὶ ἀπὸ τὰ
γύρω δουνά, κ' ἀπέκοψαν κάθε ἐπαφὴ καὶ
τροφοδοσία.

Ἡ Νάουσα τώρα κινδυνεύει. Οἱ Τούρκοι
φθάνουν στὶς προβάσεις τῆς πόλεως, καὶ ἡ
τύχη τῶν πολιορκουμένων ἔχει στρατιωτικὰ
κρίθῃ, γιατί ἦταν ἀδύνατο ὁ στρατιωτικὸς αὐ-
τὸς ὄγκος μὲ τὶς ἀνεξάντλητες ἐφεδρεῖες, νὰ
μὴ ἐπιβληθῇ τελικὰ τοῦ γενναίου ἀντιπάλου.

Στὶς 18 Ἀπριλίου 1822 ὁ ἐχθρὸς, σὲ μιὰ
ἀπεγνωσμένη προσπάθεια πολύωρη καὶ μὲ με-
γάλες δυνάμεις, ἀδιαφορῶντας ὁλότελα γιὰ
τὶς ἀπώλειες, κατορθώνει νὰ παραβιάσῃ τὴν
πύλη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ νὰ μπῇ στὴν
πόλη. Μὲ ἀλλαλαγμοὺς καὶ πρωτοφανῆ ἀγριό-
τητα, ὅσοι εἶχαν μείνῃ, ἀμύνονται σκληρὰ ἀπὸ
δρόμο σὲ δρόμο, ἀπὸ σπῆτι σὲ σπῆτι καὶ ὑπο-
χωροῦν στὶς ἀπάνω συνοικίες. Οἱ Τούρκοι
τοὺς ἀκολουθοῦν καὶ συνάπτονται ἀγριοὶ ἀτο-
μικοὶ ἀγῶνες σῶμα πρὸς σῶμα, μὲ τὰ χεῖρα
καὶ μὲ τὰ δόντια. Ὁ πατέρας τοῦ Κασομού-
λη, πίσω ἀπ' ἓνα χάλασμα σκοτώνεται, ἀπὸ
ἐφόνευσε 15 Τούρκους. Στὸ κέντρο τῆς Νά-
ουσας ἄλλη νησίδα ἀντιστάσεως, ὅπου καὶ ἡ
ἀποθήκη τῶν πυρομαχικῶν. Ἐκεῖ πολεμοῦν ὁ

Ζῶτος, ὁ Τσοῦπης καὶ ὁ μικρότερος γιὸς τοῦ
Καρατάσιου, ὁ Κωτούλας. Συνάπτεται φονι-
κὴ συμπλοκὴ καὶ τραυματίζεται βαρεῖα ὁ Ζῶ-
τος. Κινδυνεύοντας νὰ συλληφθῇ, βάζει φωτιά
στὰ πυροισαχικά καὶ τινάζεται στὸν ἀέρα με-
τὸς συντρόφους του καὶ τοὺς εἰσβαλόντας
Τούρκους. Μιμήθηκε τὸν συμπατριώτη του
Γεωργάκη Ὁλύμπιο στὸ μοναστήρι τοῦ Σέ-
κου, καὶ στάθηκε πρόδρομος τοῦ Καψάλη στὸ
Μεσολόγγι. Ἐκεῖ ξαναζωντάνεψε τὸ Σουλῶ-
νικο Κιόυγκι μετὰ τὴ μεγαλειώδη θυσία, ποὺ δι-
δαξε σὺς ἐπερχόμενες γενεὲς ὅλο τὸ ἔθνος
τῆς ἀνθρώπινης προσφοράς γιὰ τὴν ἐλευθε-
ρία.

Σὲ λίγο οἱ Τούρκοι μπαίνουν στὴ μητρό-
πολη ποὺ εἶχαν καταφυγεῖ γυναικόπαιδα, γέ-
ροντες καὶ τραυματίες. Παραμυθιοῦντες τὰ
πλήθη, σφάζονται ἐκεῖ ὁ πρωτοσύγγελος Γρη-
γόριος, ὁ Παπαγιάννης καὶ ἡ ἐκκλησία πα-
ραδίδεται στὸ πῦρ μαζὶ μὲ τοὺς καταφυγόν-
τας. Τώρα ὁ ὄγκος τοῦ τούρκικου περικοῦ
στρέφεται στὸν πύργο τοῦ Ζαφειράκη ποὺ βρι-
σκεται σὲ δεσπόζουσα τοποθεσία νοτιοδυτικά,
καὶ ποὺ τὸν υπερασπάζεται ὁ Ναουσαῖος ὄρ-
χοντας καὶ ὁ Γιαννάκης Καρατάσιος μὲ 500
πολεμιστάς. Ἡ μάχη ἐκεῖ διεξάγεται μὲ τὴ
λύσσα τῶν ἀπελπισμένων καὶ τῶν μελλοθανά-
των. Ὁ Πύργος ὅμως ἔχει πολλὰ γυναικό-
παιδα, νεαροὺς μητέρες καὶ τὰ νεογέννητα φω-
νάζουν. Ὁ Ζαφειράκης διατάσσει τὸ πνίξιμο
τῶν παιδιῶν, καὶ ἡ μακάβρια τραγωδία ἐκτε-
λεῖται χωρὶς ἀντίρρηση. Τρεῖς μέρες δάστα-
ξε ἡ ἄμυνα τοῦ Πύργου, καὶ σ' αὐτὸ τὸ διά-
στημα κάμποσοι πολεμιστὰι κατώρθωσαν νὰ
γλυτώσουν, ξεφεύγοντας στὰ γύρω ὄρηματα.
Δὲν ἀπομένει ὅμως ἄλλη διέξοδος, κι' ὕστερα
ἀπὸ μιὰ σύσκεψη, ἀποφασίζουν μιὰ ἡρωικὴ
ἐξοδο μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Τὴν νύχτα ἀνοί-
γουν τὶς πόρτες καὶ ξεχύνονται στοὺς Τούρ-
κους. Καὶ τότε ἐγινε τέτοιο ἀνακάτωμα καὶ
τέτοια φοικτὴ πάλη σῶμα μὲ σῶμα ποὺ ὑπερ-
βαίνει κάθε περιγραφή. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Να-
ουσαῖους πιάστηκαν ζωντανοί, ὠδηγήθηκαν
στὸ Κιόσι μὲ τὰ μεγάλα πλατάνια, κι' ἐκεῖ
κρεμάσθηκαν χωρὶς ἄλλη διαδικασία. Σύμφωνα
μὲ τὶς πληροφορίες τῶν τούρκικων ἀρχεί-
ων, 2.000 κρεμάσθηκαν σ' αὐτὴ τὴν ὁμορφη
καὶ ρωμαντικὴ τοποθεσία, ποὺ τὴν χαίρεται ὁ
σημερινὸς ἐπισκέπτης τῆς Νάουσας.

«Ένα μεγάλο μέρος από νέες γυναίκες και κορίτσια της Νάουσας, τρομαγμένο και αλφάνιασμένο από τον όλεθρο που συνεκλόνησε την πατρίδα τους εκείνες τις δραματικές ώρες, μ' ένα υπέροτατο σύθορητισμό, συγκεντρώθηκαν κοντά στη γέφυρα της Άραπίτσας. Εκεί με αλόγωση προσπαθούσε ναύρη κά- ποιο τρόπο γλυτωμού στις απέναντι όχθες κι' απ' εκεί να τρέξει στο δουνό, μα βρέθηκε κυ- κλωμένο από τὸ Τούρκικο Ιππικό και πεζικό.

Σ' αυτήν την τοποθεσία, εγγράφη μιά σε-
λίδα, άξια των ήρωικών τέκνων της Μακεδο-
νίας κι' από τις σπάνιες στην ιστορία των έ-
λευθέρων λαών. Αντί της άτιμώσεως και του
διαίου έξισλαμισμού, αΙ γυναίκες και αΙ άδελ-

φές τῶν πολεμιστῶν, προτίμησαν τὸν τραγικό, μὰ ἐνδοξότερο θάνατο. Ἔπεσαν ὅλες στὸ βάραθρο τοῦ καταρράκτη, 30 μέτρα ἀπότομη, ἀγρία κατηφορία, ποὺ στὸ δάθος βροντᾷ με παφλασμὸ ἓνας ἄλλος Ἀχέροντας, καὶ σκοτώθηκαν ὅλες. Κληροδότησαν ὅμως μ' αὐτὴ τὴ θυσία καὶ τὸν ὁμαδικὸ θάνατο, ἀθάνατη δόξα στὴν πατρίδα τους, μὰ καὶ τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς, μπροστὰ σ' αὐτὸ
τὸ φωτεινὸ παράδειγμα τῆς ἀνθρώπινης ἀρε-
τῆς καὶ τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου, στέκει μὲ βα-
θειὰ κατάνυξη καὶ γονατίζει εὐλαβικὰ στὴ
δραματικὴ αὐτοθυσίᾳ. Ἐκλείσαν μέσα τους
ὅλο τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο μᾶς σκληρᾶς ἀγωνι-
ζομένης πατρίδας, καὶ τὴ θυσίᾳ αὐτῇ, ποῶς
μπορεῖ νὰ τὴν λησμονήσῃ; Φάνηκαν ὅλες ἀν-
τάξεις τῶν ἄλλων πολεμιστῶν τῆς Μακεδони-
κῆς γῆς, καὶ παραστέκουν περήφανα δίπλα
στὶς Σουλιώτισσες τοῦ Ζαλόγγου.

Ἡ Νάουσα, τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὄχυρό τοῦ
ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας στὴ Βόρειο Ἑλλά-
δα, ἔπεσε γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεξαρτη-
σίαν. Ἡ ὥραία αὐτὴ πόλις τοῦ Βερμίου, μετε-
βλήθη σὲ εἰρήπια καὶ τὰ χῶματά της ἔγιναν
τάφος νεκρῶν ἐνδόξων. Στὶς δημορφες χαρά-
δρες, στὰ καταπράσινα ἀμπέλια καὶ τὶς ρε-
ματιές μὲ τὰ γάργαρα νερά, σπάρθηκε ὁ θά-
νατος. Ὁ θάνατος πού μὲ τὸ ξαναγέννημα
μαῖς καινούργιας ἐλεύθερης γεντῆς, θάφερνε
ὀλοζώντανη τὴ μνήμη τῶν ἡρώων.

Στὴ σύντομη αὐτὴ περιγραφὴ μερικὲς μόνο πτυχὲς ξεδίπλωσα τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας στὴ Μακεδονία. Ἡ τύχη τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὶς τεράστιες θυσίες σὲ ἀνθρώπινο ὕλικὸ καὶ σὲ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, ὑπῆρξαν μεγάλες. 89 ἑλληνικὲς κομποπόλεις καὶ χωριὰ κάησαν ολοσχερῶς στὴ Χαλκιδική, ἀλλὰ 94 μερικῶς, καθὼς καὶ 58 μετόχια τοῦ Ἀγίου Ὄρους καὶ ὅλες οἱ ἐκκλησίες. 15.000 Ἕλληνες σκοτώθηκαν στὶς μάχες ἢ σφάγησαν καὶ ἡ καταστροφὴ σὲ περιουσίες καὶ γενικά σὲ ἀγαθὰ, ἦταν στὴ Χαλκιδικὴ ὀλοκληρωτικὴ. Ὅσοι χωρικοὶ γλύτωσαν καὶ δὲν κατώρθωσαν μὲ τὰ λίγα κατ'οἶκον ἀπομακρυνθοῦν στὴ Στερεὰ καὶ τὴν Πελοπόννησο, γύριζαν νησιτικοὶ καὶ ἀτελεισμένοι στὰ βουνὰ καὶ στὶς δασωμένες χαράδρες τοῦ Χολομώντα, ἀπ' ὅπου μὲ ἀλόγωνα ἀντίκρουζαν τὴν καταστροφὴ τῶν οἰκογενειῶν τους καὶ τὴν πλήρη ἐκμηδένιση τῆς παρουσίας τους.

Μὰ καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Βερμίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Νάουσα ποὺ κείμενταν σὲ ἐρείπια καὶ σὲ ἀταφους νεκρούς, 120 ἄλλα χωριὰ τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων ἔγιναν στάχτη μὲ ὅλα τὰ ὕλικά ἀγαθὰ, καὶ χιλιάδες Ἑλλήνων ἐσφάγησαν.

Ἡ καταστροφή αὐτὴ συνετάραξε δλόκληρη τὴν ἀγωνιζομένη Ἑλλάδα, ὅπου ἡ εἰδηση μετεφέρθη ἀπὸ τοὺς ἐπιζήσαντας πολεμιστὰς τῆς Μακεδονίας πὺ μετέβησαν ἀργότερα στὴ Ροῦμελι, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πελοπόν-

ΑΠΟ ΤΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821 ΕΞΕΠΗΓΑΣΕΝ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ 21ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1967

Του κ. Πέτρου Ν. Τζαβάρα

Ἐπιθεωρητοῦ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως Ἑορδαίας

Εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι ἅ-
τομα καὶ ἔθνη διὰ τὰ ἐπιβιώσασιν καὶ τὰ
προοδεύσασιν δεόν τὰ διακατέχωνται ἀπὸ
ἰδεῶν, ἀπὸ ἰδανικῶν. Ἰδανικὰ ἔθνη, θρη-
σκευτικὰ, ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελοῦν
τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις τῆς ἐπι-
βιώσεως τῶν λαῶν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν
ζεῖδωρον πνοὴν τῆς φυλετικῆς τῶν ὑπο-
στάσεως. Ἐθνη δὲ στερηθέντα ἰδανικῶν
περιήλθον εἰς ἀφάνειαν καὶ παρ' ὅτι πα-
ρουσίασαν ποίαν τινα λάμπιν εἰς τὸ στε-
ρέωμα τοῦ χρόνου ἐξηφανίσθησαν, δίκην
κοιμητῶν, ἀνευ ἐγκαταλείψεως ἰχνους τῆς
παρουσίας τῶν ἢ καὶ ἐὰν παρέμεινον ἐν-
τός τοῦ στίβου τῶν λαῶν παρέμεινον ὡς οἱ
οὐραγοὶ αὐτῶν, ἀφανῆ, ἀσήμενα καὶ ἀν-
υπολόγιστα, στερούμενα προόδου καὶ πο-
λιτισμοῦ καὶ ἀντιμετωπίζοντα ἀνὰ πᾶσαν
στιγμὴν τὸ φάσμα τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν.
Πάντα δὲ ταῦτα, διότι ἐξέλιπον ἀπὸ αὐ-
τὰ ἡ ἐσωτερικὴ συνοχή, ἡ συνειδησίς τῶν
μὲ τὸ ἱστορικὸν τῶν παρελθόν καὶ ἡ ἑλ-
λειψὶς ἐθνικῆς αὐτοπεποιθήσεως, στοι-
χεῖα τὰ ὁποῖα προδίδουν τὴν ὑπαρξίν ἢ οὐ
ἰδανικῶν καὶ πῶς τῶν ἀπαρτιζόντων τὰ
ἔθνη μελῶν πρὸς τὰ ἰδανικὰ ταῦτα.

Διὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἡ προσήλω-
σις πρὸς τὰς ἀκαταλύτους ἀξίας τῆς πα-
τρίδος, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας
ἀπετέλεσε τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον ἐπὶ τοῦ
ὁποῦ ἐθεμελιώθησαν τὸ μεγαλεῖον, ἡ δό-
ξα καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν
δεξαμένην ἐκ τῆς ὁποίας τοῦτο ἦντλησε—
καὶ ἀντλεῖ— τὴν δύναμιν τῆς ἐξουδετερώ-
σεως πάσης ξένης ἐπιβουλῆς, θίας ἢ ὑπο-
νομεύσεως τῆς ὑπάρξεώς του καὶ παρ' ὅτι

πολλάκις εὗρέθη εἰς τὸ χεῖλος τῆς κατα-
στροφῆς, ἐν τούτοις κατώρθωσε μὲ τοὺς
μακροὺς καὶ ἐπιπόνους ἀγῶνας του τὰ ἐ-
ξέλθῃ ἐν τέλει τῶν δεινῶν τροπαιοφόρον,
διατηροῦν τὴν πρόδον, τὴν δόξαν καὶ τὴν
ἀθανασία αὐτοῦ καὶ ἐπαυξάνον τὰς χρυ-
σᾶς σελίδας τῆς μακραιώνου ἱστορίας
του.

Ἀποκορύφωμα τῆς τοιαύτης ἀρετῆς τοῦ
Ἑλληνικοῦ γένους καὶ ὑλοποίησιν τῶν ἀ-
καταλύτων ἀξιῶν τῶν ἰδεῶν καὶ ἰδανικῶν
ἀποτελεῖ ἡ ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας
παρουσιασθεῖσα ἀνεκτικότης, συνεκτικό-
της καὶ ἀντίστασις αὐτοῦ κατὰ τῆς τουρ-
κικῆς τυραννίας, τὰς ἀλύσεις τῆς ὁποίας
συνέτριψεν ἐπὶ τῶν ἀνεκτιμήτων καὶ ἀθα-
νάτων Ἑλληνοχριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς
πρὸς τὸν ἁριστὸν πίστεως τῆς ἀγίας καὶ
τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν.

Καὶ εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ Ἐπανάστασις
τοῦ 1821 μᾶς ἐνθυμίζει τοὺς μεγαλειώδεις
ἀγῶνας καὶ θυσίας εἰς τὸν θαμὸν τῆς Ἑ-
λευθερίας ὀλοκλήρου τοῦ γένους καὶ πλη-
ρούμεθα ἐθνικῆς ὑπερηφανείας. Ἐκπλησ-
σόμεθα ἀπὸ τὸ σθένος καὶ τὴν καρτερικό-
τητα τοῦ ὑποδοῦλου γένους, τὸ ὁποῖον καί-
τοι ὑπέστη τόσας καὶ τόσας ταπεινώσεις,
στερήσεις, καταστροφὰς καὶ συμφοράς,
ἐν τούτοις, λικνιζόμενον ὑπὸ κάτω τοῦ θαυ-
μασίου οὐρανοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν συνδυα-
σμῷ πρὸς τὰς γλαυκὰς θάλασσάς της, τὰς
θερμὰς καὶ πολυμόρφους παραλίας, τὰ
ποικιλώνυμα ὄρη καὶ πεδιάδας, τὸ ἐξαι-
σιον κλίμα της, φρονιματιζόμενον ἀπὸ ἁ-
πείρα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἱστο-
ρίαν καὶ θρύλους τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

νησο, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα στὸ πλευ-
ρὸ τῶν νοτίων ἀδελφῶν.

Ἡ Μακεδονία, δεχθεῖσα πρώτη τὴν ἐπίθε-
ση τῶν πολυαριθμῶν καὶ ὁργανωμένων στρα-
τευμάτων τῆς ἀπέραντης τότε Ὀθωμανικῆς
αὐτοκρατορίας, προσεφέρθη σὰν ἱερὴ θυσία
γιὰ τὸ μετέπειτα κέρδος τοῦ ἀγῶνα. Ἡ ἀντί-
σταση τῶν τέκνων της, πρῶτα πολέμησαν
ἐναντίον τῶν τουρκικῶν στρατιῶν πρὸς κατήρ-
χοντο γὰ νὰ πνίξουν τὴν Ἐπανάστασιν, ἔδω-
σε τὸν καιρὸ στὴν κάτω τοῦ Ὀλύμπου πατρί-
δα καὶ ἰδιαίτερα στὴν Πελοπόννησο, νὰ συ-
στηματοποιήσῃ καὶ νὰ ὁργανώσῃ τὸν ἀγῶνα.

Ἡ Μακεδονία προσβαλλομένη ἀπ' ὅλες τὰς
πλευρὰς, δημοῦργησε δύο ἐπαναστατικὰς ἐ-
στῆς σοδαρές, μὰ στὴ Χαλκιδικὴ Χερσόνη-
σο καὶ τὴν ἄλλην στὸ Βόρριο καὶ τὸν Ὀλυμ-
πο. Μὲ τὶς ἴδιες τὶς δυνάμεις, μὲ τοὺς δικούς
της οἰκονομικοὺς πόρους, μὲ τὸ αἷμα καὶ τὸν

πατριωτισμὸ τῶν κατοίκων της, ἔφθειρε καὶ
ἀπασχόλησε σοβαρὰ τὸν κατακτητὴ ἐπὶ δέκα
πέντε μῆνες, καὶ τελικὰ θυσιάσθηκε στὸν ἀ-
γῶνα τῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ
ὑπολοίπου ἔθνους. Οἱ δὲ ἀρχηγοὶ της, πι-
στεύοντες ἀπόλυτα στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπανα-
στάσεως, θεμεμμένοι μὲ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ
κλασσικοῦ καὶ ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ,
καὶ καλλιεργημένοι ψυχικὰ ἀπὸ τὴ Φιλικὴ Ἑ-
ταιρεία, ἀρχισαν τὸν ἀγῶνα μὲ τὸν ἀγὰ ἐν-
θουσιασμὸ πρὸς γεννὰ ἢ πίστη, χωρὶς σχέδια
ἐπιτελικά, ἀπροετοίμαστοι στρατιωτικὰ καὶ
χωρὶς γενικώτερη ὁργάνωσις, ὅπως συνέβη
καὶ μὲ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Μὰ καὶ σχέδια ἂν
ὑπῆρχαν ἡ μοῖρα τῆς Μακεδονίας εἶναι νὰ μά-
χεται πρώτη στὶς γραμμὰς καὶ νὰ θυσιάζεται
γιὰ τὴν τιμὴν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ μεγαλεῖο
τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

σωφρονιζόμενον από την συναίσθησιν της κοινής καταγωγής, της ταυτότητος των αίσθημάτων, των αγώνων και επιδιώξεων της κοινής θρησκείας, πατρίδος και γλώσσης, των Ἑλληνικῶν ἡθῶν και ἐθίμων, δι-ετήρησε την συνεκτικότητα του και ἀπετέ-λεσεν ἕν ἀδιάσπαστον σύνολον προσηλω-μένον εἰς τὰ ἀθάνατα Ἑλληνικά Ἰδανικά, τὰ ὁποῖα κατέστησαν τὴν συνοχὴν αὐτοῦ ἐτι μεγαλυτέραν καὶ τὴν ἀντοχὴν του εἰς τὰς συμφορὰς καὶ δοκιμασίας σιδηρὰν.

Θαυμάζομεν τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀγωνι-στῶν τοῦ 1821, οἱ ὁποῖοι ἀγωνισθέντες τὸν ἀγῶνα τὸν μεγάλον ἔδωκαν τίτλους εὐγε-νείας καὶ ἀθανασίας εἰς τὸ ἔθνος μας. Με-ταφερόμενοι δὲ νοερῶς εἰς τὰ μυριόνεκτα πεδία τῶν μαχῶν ἀναμνησκόμεθα τὰ ἐ-πιτεύγματα καὶ τὰς θυσίας τῶν ἀλησμο-νῆτων μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ αἵμα-τός των ἐπότισαν τὰς ρίζας τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας.

Φέρομεν εὐλαστῶς εἰς τὴν μνήμην μας ὅλους ἐκείνους τοὺς διδασκάλους καὶ ἱε-ρεῖς ὡς καὶ τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέ-φτας, οἱ ὁποῖοι διετήρησαν καὶ ἐξέθρεψαν οἱ μὲν τὸ κρυφὸ σχολεῖο καὶ λοιπὰς ἐνερ-γείας των, οἱ δὲ μὲ τοὺς ἐπικοὺς ἀγῶνας των, τὰ ἑλληνοχριστιανικά Ἰδανικά μέσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 δὲν ἀποτε-λεῖ τυχαῖον γεγονός ἢ δημιούργημα τυ-χαίας ἐνεργείας ὀρισμένων σκλάβων, οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ προσπάθειά των νὰ ἀπελευ-θερωθοῦν ἀπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν ἐπέ-τυχον ὅ,τι συνέβη. Ἀσφαλῶς ὅχι. Ἡ Ἐπα-νάστασις τοῦ 1821 εἶναι τόκος τῆς θελήσε-ως τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ἀφ' ἑνός, νὰ τεθῇ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν ἑνὸς λαοῦ στενάζοντος παρὰ πᾶσαν ἔννοιαν δικαίου καὶ λογικῆς ὑπὸ τὸ θάρος τοῦ σκότους ἐπὶ 370 ὀλόκληρα ἔτη, καὶ τοῦ χαρακτή-ρος ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἡρωϊκοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ὁ ὁποῖος ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰ-ῶνας ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὰς ἀκαταλύτους ἀξίας τῶν ἑλληνοχριστιανικῶν Ἰδανικῶν διεφύλαξεν εἰς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς του ἀσβεστον τὴν φλόγα τῆς Ἐλευθερίας καὶ ἐκινήθη σύσσωμος καὶ ὁργανωμένος ὡς εἰς ἄνθρωπος πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ, ὅτε ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Ἡ Ἐ-πανάστασις τοῦ 1821 καὶ οἱ μετ' αὐτὴν ἀ-γῶνες τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπέδειξαν περιτράνως τὸ μέγεθος καὶ τὴν σημασίαν τῶν Ἰδανικῶν τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα με-ταλαμπαδευθέντα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διετήρησαν τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἔθνους καὶ συνέτεινον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καὶ συνέτεινον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου των νὰ ἀπελευθερωθοῦν τοῦ βαρβα-ρικοῦ ζυγοῦ.

Καὶ ἀξιολογοῦντες ἐν προκειμένῳ τὰ Ἰ-δανικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διακατεῖχοντο οἱ πρόγονοί μας κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρ-κοκρατίας καὶ τὰ ὁποῖα συνέστησαν τὸ πνεῦμα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἀ-ναφερόμεθα δι' ὀλίγων εἰς τὰ σπουδαιότε-ρα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπετέλεσαν τὸν ἠθικὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ ὑποδούλου γένους.

Ἐν πρώτοις ἂς ἀναφερθῇ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ τὴν χριστια-νικὴν θρησκείαν. Τὸ Ἰδανικὸν τοῦτο ἀπετέ-λεσε βασικὸν παράγοντα ἐπιτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως. Χαρακτηριστικὴ ἦτο ἡ θαθεὶα π.σις τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ Θεῖα. Ἡ πρὸς τὴν θρησκείαν ἀφοσίωσις ἦτο οὐσιώδης παραμυθία εἰς τὰ δεινὰ, τὰ ὁποῖα οὗτοι ὑφίσταντο καὶ ἡ ἐν-θάρρυσίς των εἰς τοὺς κινδύνους τοὺς ὁ-ποίους ἀντιμετώπιζον. Ἡ θρησκεία ἐσφυ-ρηλάτησεν τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους μας καὶ ἔδωκε τοὺς περισσοτέρους ἡγέτας καὶ μάρτυρας τοῦ Ἀγῶνος. Ἀπετέλεσε δὲ ἐν τῇ πραγματι-κότητι τὸν ψυχικὸν καὶ ἠθικὸν θωρακα τῶν ἀγωνιστῶν. Καθ' ὅλην τὴν στυγνὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἡ θρησκεία παρέμεινε τὸ μοναδικὸν Ἰδανικὸν τῶν σκλάβων Ἑλλήνων. Ἀνευ τῆς Ὁρθοδοξί-ας καὶ τοῦ κλήρου θὰ ἐξηφανίζετο ὅπως δὴ ποτε τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ἀλλ' ὅμως «θρα-χινὰ ὁ παπὰς, ὁ δάσκαλος ἐκεῖ — στήν ἐκ-κλησίᾳ ποὺ παίρνει κάθε θράδυ τὴν ὄψιν τοῦ σχολειοῦ — θέριευε τὴν ἀποσταμένην ἐλπίδα». Ἡ θερμὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν πατρίδα πίστις, ἀντληθεῖσα ἐκ τῆς Ἑλλη-νικῆς παραδόσεως καὶ ἀποτελέσασα ὅπλον ἀπροσμάχητον εἰς χεῖρας τῶν ὑποδούλων συνέτεινε εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Τὸ Ἰδανικὸν τοῦτο ἐγκολπω-θέντες οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821 ἐκ τῶν προ-γόνων των ἐκαλλιέργησαν, ἐνίσχυσαν καὶ παρέδωκαν τοῦτο εἰς τοὺς ἀπογόνους των ἐτι μᾶλλον ἱερὸν καὶ ἀνυπέρβλητον εἰς ἀ-ξίαν ἐξ ὧν τῶν πνευματικῶν ἀξιών.

Σημαντικὸν ἐπίσης ὑπῆρξεν τὸ Ἰδανικὸν τῆς Πατρίδος. Τῆς Πατρίδος τῆς Ἑλληνι-κῆς, ἡ ὁποία ἀναμφισβητήτως ἀπέτελεσε διὰ τοὺς Ἕλληνας — καὶ ἀποτελεῖ θεσθαί-ως — τὴν πλέον γλυκεῖαν καὶ γοητευτικὴν λέξιν, τὴν μόνην ἰσως ἰδέαν ἡ ὁποία ἀπηυ-θύνθη τῶσον εἰς τὸ συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἕλληνα μετὰ τῆς ζωηρότητος καὶ ἐντάσεως, ὥστε νὰ συγκι-νῆται εἰς τὸν ἴδιον βαθμὸν ὅλους τοὺς Ἕλ-ληνας εἰς οἰανδήποτε τάξιν ἢ βαθμίδα καὶ ἂν εὐρίσκωνται.

Τὸ Ἰδανικὸν τοῦτο τῆς Πατρίδος ἐγκλεί-ον ἐν τῇ ἐνοίᾳ αὐτοῦ αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλλάδα μὲ ὅλας τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ ἄλλα ἐπὶ μέρους ἰδεώδη, ὡς καὶ τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τῶν συμφορῶν καὶ τῆς δόξης, ἐφώτισε καὶ ἐζωογόνησεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας τοῦ 1821, οἱ ὁποῖοι ἐπί-στευσαν πράγματι εἰς τὴν ἀξίαν αὐτῆς, ἐ-λάτρευσαν ταύτην καὶ ἡ δύναμις τῆς προ-σηλώσεώς των πρὸς τὸ Ἰδανικὸν αὐτὸ τοὺς ὡδήγησεν εἰς τὰς ἡρωϊκὰς θυσίας καὶ τὰς μεγάλας πράξεις, εἰς ὑψηλὰ ἔργα καθή-κοντος, τὰ ὁποῖα ὁ τὰ πάντα φθείρων χρό-νος οὐδόλως ἡδυνήθη - οὐδὲ ἤε καὶ θὰ δυ-νηθῇ - νὰ διαθρῶσῃ καὶ φθέρῃ, ἀπέθρυσαν δὲ ταῦτα πρότυπα μιμήσεως διὰ τὰς ἐπερ-χομένας γενεάς.

Ἐν ἄλλο σπουδαῖον ἐπίσης Ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν

τῆς γενεᾶς τοῦ 1821 ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν καὶ δικαίωμα εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς Ἑλευθερίας. Ἡ Ἑλευθερία ἡσκήσεν ἀπεριόριστον γοητείαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ὅσον καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πρὸ καὶ μετὰ αὐτῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο ἄλλωστε προσιδιάζει πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος διακρίνεται διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῇ τὴν δουλείαν. Βαθεῖαν εὐρίσκουν τὴν ἀπήχησίν των εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων οἱ λόγοι τοῦ ποιητοῦ «Καλύτερα μίᾳ ὥρᾳ ἐλεύθερη ζωὴ παρά σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ». Περὶ σφόδρον παντὸς ἄλλου οἱ Ἕλληνες δὲν ἐξετίμησαν δεσμὰ τυράννου ἔστω καὶ ἐὰν ταῦτα συνίσταντο ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐὰν παρεῖχον προϋποθέσεις διὰ μίαν ἀνετον διαβίωσιν. Οὐδεὶς συμβιβασμὸς εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μετὰ τὴν δουλείαν, οὐδὲ καὶ ὑποχώρησις εἰς τὴν «ἡμετέραν των βουλήν», ἡ ὁποία ἐκφραζομένη εἰς δύο λέξεις «Ἑλευθερία ἢ Θάνατος» ἀπετέλεσε τὸν ὄρκον των.

Ἡ Ἑλευθερία ὡς ἰδανικὸν ὑπῆρξεν τὸ ἰδεωδέστερον κίνητρον τῶν νικῶν τῶν προγόνων μας εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἐθνικοῦ των βίου καὶ ἰδιαίτερώς κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ μετὰ τὴν θερμουργὸν δυνάμιν τῆς ἐπέφερε τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα, δικαιοσύνη οὕτω τὸν ποιητὴν κατὰ τὸν ὁποῖον «ἡ λευτεριά σὺν τῇ αὐτῇ τὸ φεγγαῖο δὲ ἀστὲρ τῆς νύχτας τὸ ξημέρωμα θὰ φέρῃ».

Τέλος δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν μετὰ τῶν ἄλλων ἰδανικῶν καὶ τὸ ἰδανικὸν τῆς προσπλάσεως τοῦ ὑποδούλου γένους εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἀπέτελεσε τὸ συνεκτικὸν κρίκον τῆς ἐνότητος τοῦ ἔθνους καὶ ἔδωκε τὴν δυνατότητα εἰς τὸν Ἕλληνα λαὸν νὰ διατηρήσῃ, πρὸ ὅλων τὸ βάρος τῶν τεσσάρων αἰώνων δουλείας, τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν του καὶ τὴν Ἑλληνικὴν του χροιάν.

Πάντα τὰ προρρηθέντα ἀποτελοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδανικά τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τὰ ὁποῖα ρέοντα ἐντὸς τῆς κοίτης τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς μακραιωνίου ἱστορίας μας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, ἔδωσαν ὑπόστασιν εἰς τὸ ἔθνος. Ἐκτιμώντες δὲ δεδόντως τὴν ἀξίαν τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν εὐκόλως ἀντιλαμβάνομεθα καὶ τὴν σημασίαν τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀπετέλεσεν ἀναμφισβήτητος φωτεινὸν ὁρόσημον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁρόσημον ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκκινήσασαι αἱ μετέπειτα γενεαί, φέρουσαι ἐπὶ τῶν ὤμων των τὰς βαρεῖας παρακαταθήκας τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας, τὰς ὁποίας ἐκληροδότησαν εἰς αὐτὰς οἱ ἄγῳνες, οἱ ἡρώισμοι καὶ αἱ θυσίαι τῶν ἡρωϊκῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ἐβάδισαν τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ τοῦ ἡρωισμού. Μετὰ ἀντικειμενικὸν δὲ σκοπὸν τὴν

ἀναγέννησιν τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος καὶ δείκνυν τιλεύσεως τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἔγραψαν νέας σελίδας λαμπρῶν ἐπιτευγμάτων εἰς τὴν τρισέβδοξον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ὄθω ἀπὸ τὰ ἰδανικά αὐτὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὠδηγήθησαν οἱ Ἕλληνες τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἰς τὸ τρόπον τοῦ 1912-1913. Εἰς αὐτὰ πιστεύοντες ἐδημιούργησαν τὸ ἔπος 1940-1941. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀναβαπτίζομενος διαρκῶς ὁ Ἑλληνισμὸς συνέτριψεν εἰς τὴν μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον περίοδον 1944-1949 τὸν νεοεμφανισθέντα ἐρυθρὸν κίνδυνον τοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶτε ὑπὸ μορφήν Ε.Α.Μ., Ε.Λ.Α.Σ., Ε.Π.Ο.Ν., εἶτε ὡς κομμουνιστοσυμμοριτισμὸς ἐπέφευεν ἀνυπολόγιστους καταστροφὰς καὶ συμφορὰς εἰς τὴν χώραν μας.

Τέλος ἀπὸ τὰ ἰδανικά τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὡς ἀνεξαντλήτου πηγῆς φρονιματισμοῦ ὅλων τῶν γενεῶν καὶ γνώσεως τοῦ καθήκοντός των, ἐξεπήγαγεν ἡ 21ῃ Ἀπριλίου 1967, ἡ ὁποία ἔσωσε ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ διχασμοῦ καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ δημιουργήσεως διπλῆς τῆς καταστροφῆς ἀπὸ τῆς ὁποίας παρ' ὀλίγον θὰ παρεσύρετο.

Τυχάνει δὲ τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὁποία ἦτο ἡ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 21ῃς Ἀπριλίου 1967 κατάστασις ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ἐξωτερικὸς κομμουνισμὸς ὑπονομεῖ τὸ πολίτευμα καὶ ἐπιδιώκων τὴν προαφῆτην τῆς χώρας μας εἰς τὸν Σλαβισμόν κατάρρωσε κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν νὰ δημιουργήσῃ ἐν σοβαρὸν ρήγμα εἰς τὴν συνοχὴν τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τῆς διεισδυσεὸς του εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς δράσεως ἐπέφερε τὴν διάθρυσιν καὶ σύγχυσιν εἰς τὴν κρατικὴν μηχανήν. Εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν ἐνισχύθη ἀποτελεσματικῶς καὶ ἀπό τὴν ἀδυναμίαν τῶν λοιπῶν πολιτικῶν παρατάξεων καὶ ἡγετικῶν στελεχῶν αὐτῶν, τὰ ὁποία ὑπὸ τὸ κράτος τῆς συναλλαγῆς καὶ δημαγωγίας ἀφωπλίσθησαν πάσης δυνάμεως ἀντιμετώπισεως τοῦ χάους καὶ τῆς διαφάνεισης καταστροφῆς πρὸς τὴν ὁποίαν ἐκόντες ἢ ἀκόντες ὠδήγησαν τὸ ἔθνος. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦσαν ἡ κατάπτωσις καὶ ἡ παρακμὴ. Ἡ ἀναρχία τὴν ὁποίαν ἠκολούθει σταθερῶς ἡ ἀποσύρθεσις καὶ κατάρρευσις. Ἡ διχόνοια, ἀπόρροια τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν τὰ μίσση καὶ ἡ ἀποκορύφωσις τῶν παθῶν καὶ πρὸς τούτοις ἡ θραύσις τῶν συνεκτικῶν κρίκων τῆς κοινωνίας. Τέλος συγκρούσεις εἰς τὴν Βουλὴν, ἀντικαθεστωτικαὶ συνωμοσίαι καὶ ὁδομαχίαι πολιτικῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ ὄργανα ἀσφαλείας, διασπάσεις τοῦ δημοσίου πλοῦτος, ἀποχαλίνωσις τοῦ τύπου, διασυρμὸς τῆς δικαιοσύνης, ἔλλειψις ἐλέγχου καὶ ἀνεξαρτησίας δημοσίων ὑπηρεσιῶν, καταδημαγωγίαι τῆς παιδείας, καταρράκωσις τοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ τοιαῦτα συνεπλήρωνον τὴν οἰκτρὰν εἰκόνα τῆς πρὸ τῆς 21ῃς Ἀπριλίου

1967 περιόδου. Απαξάπαντες παρέστημεν μάρτυρες της τοιαύτης άκαταστασίας και ούτε όλίγον — ούτε πολύ — έδοκίμασεν εις έκαστος έξ ήμϊν τās πικρίας και άπογοητεύσεις, τās όποιās ή καταστάσεις εκείνη πλουσίως μās παρέσχεν. Όλοι διεπιστώσαμεν ότι εις τόν όρίζοντα της Έλλάδος κατά τας παραμονάς της Έπαναστάσεως της 21ης Απριλίου, 1967 άνεφαίνοντο θάρρα και άπειλητικά τά νέφη της καταστροφής και ή καταγίγς έντός όλίγου θά έσάρωνεν τά πάντα. Ιστορία χιλιετηρίδων, δόξα, κατορθώματα, παρακαταθήκαι, πολιτισμός και λοιπαί ήθικαί, πνευματικά και και ύλικά αξία του Έθνους έφάινοντο ότι μετ' όλίγον θά παρεσύροντο εις την δίνην της καταστροφής και ή έθνική συμφορά έφάινετο ως γεγονός τετελεσμένον.

Εύτυχως όμως δι' ήμās και διά τó Έθνος όλόκληρον, διά τó ότι έντός του χάους της ήθικής καταπτώσεως και των έρειπίων της πολιτικής άθλιότητος έναπέμεινεν μία μερίς Έλλήνων άσπιλος και άμόλυντος εκ του άμαρτωλού εκείνου παρελθόντος. Μία σπίθα κρυμμένη υπό την στάκτην, ή όποία έμελλε νά άνακηδήση έξ αυτής και νά καταυγάσθι διά του φωτός της όλόκληρον τήν ζοφερόν εκείνον όρίζοντα της Έλλάδος και νά σώσθι την τελευταίαν στιγμήν εκ του θεαίου άφανισμού τó Έθνος. Πρόκειται διά τούς ήρωικούς εκείνους αξιωματικούς του Έλληνικού Στρατού, με την τολμηράν ενέργειαν των όποιων άνεθίωσαν ή Έπανάστασις του 1821 και όλόκληρον τó ένδοxon παρελθόν. Πρόκειται δι' όλόκληρον τó Σώμα του Έλληνικού Στρατού, ό όποιος ήκολούθησεν τās προσταγάς των ήρωϊκών αυτών ήγετών του. Πρόκειται τέλος διά τó σύνολον του Έλληνικού λαού, ό όποιος άφυσιασθείς εκ του ληθάργου, εις τόν όποιον περιέπεσε λόγω της συγχύσεως και άβεβαιότητος και ό όποιος έπεκρότησε και ένηγκαλίσθη εύθως άμέσως την θεόσταλτον εκείνην Έπανάστασιν ή όποία έξεδηλώθη κατά την 21ην Απριλίου 1967.

Αί άθάνατοι παρακαταθήκαι των προ-

γόνων μας έθιξαν τās λεπτάς χορδάς της φιλοτιμίας των έκλεκτών του Έθνους, τó «ούδέν γλύκιον Πατρίδος» συνήγειρεν τās συνειδήσεις των και τούς μετέφερεν εις την σφαίραν της ύποχρεώσεως και του καθήκοντος, ώστε νά ένθυμηθούν ότι «εις όλωνός άριστος άμύνεσθαι περί πάτρης» και ότι «Μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων άπάντων τιμιώτερον έστιν ή Πατρίς και σεμνότερον και άγιώτερον...».

Τά ιδανικά τά όποία έξεπήγασαν από την δόξαν της Έπαναστάσεως του 1821 συνετάραξαν τά βάθη της ψυχής των. Μνήμονες λοιπών των μεγάλων έθνικών προτύπων και με πίστιν εις τά άθάνατα ιδανικά της Έπαναστάσεως του 1821, μη ύπολογίζοντες κινδύνους, έβάδιζαν με θάρρος την οδόν του έθνικού καθήκοντος και της έθνικής τιμής. Έπαναλαμβάνοντες εις την κρίσιμον αυτήν καμπήν της Ιστορίας μας τόν όρκον των άρχαίων «ού καταισχυνώ όπλα τά ιερά, ούδ' έγκαταλείψω τόν παραστάτην, ότω άν στοιχήσω, άμυνώ δέ και ύπέρ ιερών και δσίων και μόνος και μετά πολλών την δέ Πατρίδα ούκ έλάττω παραδώσω...» εκήρυξαν την Έπανάστασιν της 21ης Απριλίου με τόν σκοπόν νά προλάβουν ως και πρότερον έτοιμώσθι, τó Έθνος από τόν κίνδυνον του διχασμού και άφανισμού έν συνεχεία, υπό της κομμουνιστικής έπιβολής. Και επέτυχον. Εδημιούργησαν έν τρόπαιον. Προσέθεσαν και μίαν εισέτι δόξαν εις την Έλλάδα. Προσέθεσαν έν νέον φωτεινόν όρόσημον εις την Ιστορίαν του Έθνους. Η 21η Απριλίου 1967 έχει ήδη προστεθή εις την Ιστορίαν του Έθνους ως έν εκ των μεγαλύτερων γεγονότων αυτού, Ισταμένη δέ έναντι της Έπαναστάσεως του 1821 άποδεικνύει περιτράνως ότι ή μακραίωνος Έλληνική Ιστορία ως και ή Έθνική παράδοσις συνεχίζεται και ότι τά άκατάλυτα ιδανικά της Έπαναστάσεως του 1821 έφώτισαν και φωτίζουν ές άεί ως φάροι τηλαυγείς τούς Έλληνες του μέλλοντος, να οδηγηθούν εις την ανάκτησιν νέων στεφάνων δόξης και νέων θαφνών.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Του κ. Χρυσ. Κριμπά διδ/λου Στ' Περιφ. Ἀθηνῶν

«Ο Σολωμός ἐπῆρε τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσας ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ τὰ ἔθνικα τραγούδια τὰ ὁποῖα ἐφρόντιζε νὰ συνάξῃ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος».

ΙΑΚ. ΠΟΛΤΑΣ

Τὰ Ἐπτάνησα, εἶχαν τὴν καλὴ τύχη, νὰ μὴ γνωρίσουν ποτὲ τὴν καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς τουρκικῆς σκλαδιᾶς.

Ἡ βενετσιάνικη, ἡ γαλλικὴ καὶ ἀργότερα ἡ ἀγγλικὴ κυριαρχία, ἄφηναν εὐρύχωρες σχισμές, γιὰ τὴν κυκλοφορίαν ἑλληνικῶν πνευματικῶν ρευμάτων.

Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἡρωικῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1669, πολλοὶ Κρητικοὶ λόγιοι, πῆραν μαζὶ τοὺς τὰ ποιητικὰ δημιουργήματα τῆς πατρίδος τοὺς καὶ ζήτησαν καταφύγιο στὰ Ἐπτάνησα.

Τὸ κρητικὸ πνεῦμα, μὲ τὰ λογοτεχνήματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, δὲν βρῆκε μόνο ἓνα στοργικὸ ἄσυλο ἐκεῖ, κατὰ τὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια. Ἐπαιξε καὶ ρόλο δημιουργικὸ. Μὲ τὴν ἀδάμαστη λεβεντιά του, μπόλιασε τὴν εὐγενικὴ ἐπτανησιακὴ ψυχὴ καὶ πρόσφερε τοὺς νόστιμους καρπούς τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους μας.

Τὰ κρητικὰ ποιήματα, πολὺ γρήγορα, διαδόθηκαν ἀνάμεσα στὸ λαὸ τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἔγιναν τὸ πιὸ ἀγαπητὸ τοῦ ἐντρύφημα.

Ἐπῆρχαν λαϊκοὶ τύποι, πού μάθαιναν ἀπ' ἑξὼ δεκάδες σελίδες ἀπὸ τὸν Ἑρωτόκριτο, τὴν Ἑρωφίλη ἢ τὴ Βοσκοπούλα καὶ εἶχαν χαρὰ μεγάλη νὰ τοὺς ἀπαγγέλλουν στὰ γλέντια καὶ τὶς συναναστροφές καὶ νὰ ψυχαγωγοῦν τοὺς καλεσμένους. Μὰ καὶ κείνοι, ἐφανέροναν τὰ αἰσθήματα ἀνταποδόσεως μὲ χειροκροτήματα, κεράσματα καὶ δῶρα. Εἶχε ξαναζήσει ἡ ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων ραψωδῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγετικὲς τάξεις, δὲν ἔμεναν ἀδιάφορες μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ εὐωχίαν. Παρὰ τὶς συχνὰς ἐπαφές τοὺς μὲ τοὺς δυτικοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐξουσίας, δὲν ἔξεοψαν ἀπὸ τὶς φιλετικές τοὺς ρίζες. Τὰ κρητικὰ τραγούδια, ἦσαν ἡ προσφιλέστερη ψυχικὴ τέρψη τοὺς.

Ἔτσι, γινόταν μὴ προσέγγιση ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν (homo populi) (τὸ λαϊκὸ στοιχείο). Μὲ τὰ ὥραία κρητικὰ στιχουργήματα, ἐγεφυρωνόταν τὸ ταξικὸ χάσμα, ἐδυνάμωνε τὸ κοινὸ ἔθνικὸ αἶσθημα, ἐκαλλιεργεῖτο ἡ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ ἀναχαιτιζόταν σημαντικά, ἡ ἀπειλητικὴ ἐπικρατοῦσα τῶν δυτικῶν ἀνέμων.

Αὐτὴ ἡ καθολικὴ ζύμωση, προετοίμασε τὴν κατοπινὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ στερέωσε τὶς προϋποθέσεις τῆς δημιουργίας τῆς λεγομέ-

νης Ἐπτανησιακῆς Λογοτεχνίας.

Αὐτὴ ἡ γονιμοποιὸς ἀλληλεπίδραση τῆς κρητικῆς λεβεντιάς, μὲ τὴν ἰσχυρὴ εὐαισθησία, ἐτεκνοποίησε καὶ ἐγαλῶθηκε στὸς κρουστοὺς μαστοὺς τῆς, τοὺς φωτισμένους πνευματικοὺς ἡγέτες τοῦ Γένους, μὲ πρῶτο καὶ καλύτερο, τὸ μεγάλο μας Σολωμό.

Τὴν ἀληθινὴ ἔθνικὴ του παιδείαν, τὴ γνήσια λογοτεχνικὴ του κατάρτιση καὶ τὸ σωστὸ γλωσσικὸ του προσανατολισμὸ, ὁ λαὸς μας, τὸν χρωστάει σ' αὐτὴ τὴ δημιουργικὴ διασταύρωση.

ΤΑ ΚΡΗΤΙΚΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΑ

Τὰ λογοτεχνικὰ προϊόντα τῆς κρητικῆς παραγωγῆς, εἶναι ὅλα τοὺς ποιητικὰ. Τὰ θέματα ποικίλα, κυρίως ἐρωτικά, μὲ τὸ ἡρωικὸ στοιχεῖο ζωηρό, τοὺς ἔθνικους συμβολισμοὺς δυνατούς, τὶς ἱπποτικὰς ἀρετὰς ὀλοφάνερες καὶ τὴ λυτρωτικὴ διάθεση κυριαρχικὴ.

Χρόνος παραγωγῆς, ἡ ἐκατονταετία ἀνάμεσα στὰ 1550 ἕως τὰ 1650. Τὰ ἔργα πολλὰ, ἐπώνυμα καὶ ἀνώνυμα. Ἀλλὰ χάθηκαν, ἄλλα σκορπίστηκαν στὰ πέρατα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὅμως, ἀρκετά, πολὺ σπουδαῖα, σώθηκαν στὰ μοναστήρια, στὶς ἰδιωτικὰς καὶ ἐθνικὰς βιβλιοθήκας διαφόρων χωρῶν καὶ ἔφθασαν ὡς ἐμᾶς ὁλόκληρα, ἢ ἀλλοιωμένα ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου καὶ τὸ γοῦστο τῶν ἀντιγραφῶν.

Θὰ ἀναφέρουμε τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ ἐπώνυμα, καθὼς καὶ λίγα ἀνώνυμα.

Ὁ Γεώργιος Χορτάτζης ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο, πού ἔδρασε γύρω στὰ 1550, μᾶς ἄφησε τὴν Ἑρωφίλη, τὴν Πανώρια καὶ τὸν Κατσοῦρμπο. Ὁ Χορτάτζης, εἶναι ὁ ἐπιδέξιός δημιουργὸς τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, ὅστερα ἀπὸ διακοπὴ πολλῶν αἰώνων, ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὰς πηγὰς του.

Ἡ Ἑρωφίλη, πεντάπρακτὴ τραγωδία, περιλαμβάνει τέσσερα χορικά μὲ γυναικεῖο χορὸ καὶ τέσσερα ἰντερμέδια.

Ἡ δραματικὴ τῆς διάρθρωση, στηρίζεται στὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὰς τραγωδίες, τὶς ὁποῖες φαίνεται νὰ ἐγνώριζε τέλεια ὁ Χορτάτζης. Ἐπίσης, ἐγνώριζε καλὰ καὶ τὴ δυτικὴ λογοτεχνία. Τὰ ἰντερμέδια (ἐμβόλημα) εἶναι χορικά τραγούδια, ἄσχετα μὲ τὸ θέμα, βαλμένα σὲ θέσεις πού νὰ μὴ βλάπτουν τὴν ὑπόθεση, ἀλλὰ νὰ ξεκουράζουν τὸ θεατὴ.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου, εἶναι ὁ ἔρωτας τῆς βασίλοπούλας τῆς Αἰγύπτου Ἑρωφίλης, μὲ τὸ νεαρὸ Πανάρετο. Ἡ ὁργὴ τοῦ πατέρα, ὁδηγεῖ στὸ φόνον τοῦ ἐραστοῦ, τὴν αὐτοκτονίαν τῆς νέας

καὶ τὸ σκοτωμὸ τοῦ βασιλιᾶ ἀπὸ τὸ γυναικεῖο χορό.

Τὸ ἔργο, θεωρεῖται ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς παγκόσμιας θεατρικῆς παραγωγῆς.

Ἡ Πανώρια, εἶναι ποιμενικὸ στιχοῦργημα καὶ μᾶς ἦταν γνωστὸ μέχρι τελευταία, μετὸν τίτλο Γύπαρις. Εἶναι εἰδυλλιακὸ δράμα, μετέσσερα ἰντερμέδια.

Ὁ Κατσοῦρμπος, εἶναι κωμωδία ἐρωτική. Ὅτετρα ἀπὸ διασκεδαστικὲς περιπέτειες, καταλήγει στὸ γάμο τῶν δύο ἐρωτευμένων, Νικολοῦ καὶ Κασσάνδρας.

Ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος ἀπὸ τῆς Σητείας τῆς Κρήτης, μᾶς ἔφησε τὸν Ἐρωτόκριτο καὶ τὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Εἶναι νεώτερος ἀπὸ τὸ Χορτάτζη καὶ θεωρεῖται ὁ γενάρχης τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. «Ὁ νέος Ὀμηρος τῆς χυδαϊκῆς λογοτεχνίας», ὅπως τὸν χαρακτήρισε ὁ Κοραΐς, ἐξ αἰτίας τῆς λαϊκῆς γλώσσας ποὺ μεταχειρίζεται.

Ὁ Ἐρωτόκριτος, εἶναι ἐπικὸ ποίημα, ποὺ πλησιάζει τοὺς δέκα χιλιάδες στίχους. Ἐχει ὑπόθεση ἐρωτική καὶ ἥρωική. Τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας Ἡράκλη, ἐρωτεύεται ὁ Ἐρωτόκριτος. Ἡ ἄρνηση τοῦ πατέρα λυγίζει, ὥστε ἀπὸ τίς παλληκαριές τοῦ νέου καὶ τῆ συμβολῆ τοῦ στή σωτηρία τῆς χώρας, ἀπ' τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Βλάχων.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, εἶναι δράμα ποιητικὸ, μετὸ θέμα τὸ γνωστὸ ἐπεισόδιο ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Δὲν ἔχει πράξεις, οὔτε σκηνές, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ του πυκνότητά, εἶναι πολὺ γερή. Ἀνήκει στὰ λεγόμενα λειτουργικὰ μεσαιωνικὰ δράματα (μυστήρια).

Ἀλλὰ κρητικὰ θεατρικὰ ἔργα, εἶναι, ὁ βασιλεύς Ροδολῖνος τοῦ Ἰωάννου Τρωίλου ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο, ὁ Ζήνων, ἄγνωστου ποιητοῦ, ὁ Στάθης, κωμωδία ἄγνωστου καὶ αὐτὴ καὶ ὁ Φορτουνάτος, κωμωδία τοῦ Μάρκου Φώσκολου.

Ἡ Βοσκοπούλα, εἶναι ἓνα χαριτωμένο ποιμενικὸ εἰδυλλιο, μετὸ μοιότητες πρὸς τὰ εἰδυλλία τοῦ Θεοκρίτου. Ὁ Σολωμός, τὴν εἶχε μαζί του καὶ τὴ διάβαζε μετὰ μεγάλη εὐχαρίστηση. Εἶναι ἔργο ἀνώνυμο.

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αὐτὰ τὰ πνευματικὰ ἀριστουργήματα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, θὰ συντελέσουν ὅπως εἶπαμε, στὴ δημιουργία τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, μετὰ ἡγήτῃ τὸ Σολωμὸ καὶ μοιδοεάτες του, τὸν Τερτσέτη, τὸ Μαρκορά, τὸν Πολυλά, τὸν Τυπάλδο, τὸ Βαλαωρίτη, τὸ Λασκαράτο, τὸ Γουζέλη, τὸ Ζαμπέλιο, τὸ Μάτεση, τὸν λινδαρικὸ Κάλδο καὶ τόσους ἄλλους.

Ὁ κύκλος τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, θὰ δάλῃ τὰ θεμέλια καὶ θὰ ἀνοίξῃ τὸ σωστὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀληθινὴ ἀναμόρφωση τοῦ Γένους. Ἠθική, λογοτεχνική, θεατρική, πνευματική.

Ἡ ἀδιάκοπη ἐπαφὴ μετὰ τὸ λαό, ἡ ἀνόθευτη ἔκφραση τῶν προβλημάτων του, ἡ λεπτὴ αἰσθητικὴ ἀντίληψη, ἡ χρῆση τῆς λαϊκῆς γλώσσας δουλεμένης στὸ χωνευτήρι τοῦ πνεύματος, οἱ ἀγνὲς ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις καὶ ἡ λαχτάρα γιὰ μιὰ καθολικὴ ἐθνικὴ πρόοδο, εἶναι οἱ θεμελιακὲς ἀρχές, πάνω στίς ὁποῖες ἐδράωσε τὸ ἔργο τῆς ἡ πλειάδα τῶν Ἑπτανήσιων λογίων.

Τὸ ἔθνος, ὅταν τρικλύξῃ προσωρινὰ ἀπὸ περιστασιακὲς ἀτυχίες, ἐδῶ ξαναγυρίζει καὶ παίρνει μαγνητικὴ δύναμη. Ἐδῶ βρίσκει τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του. Ἐδῶ ξεποσταίνει καὶ στυλώνει τὴν κουρασμένη του καρδιά. «Ἐδῶ βρίσκει κλαράκι φουντωτὸ καὶ ριζιμὸ λιθάρι».

Κάτω ἀπὸ τὰ δροσερὰ βλαστάρια ποὺ ξεπέταξε τὸ ἐθνικὸ δενδρί, τὸ ποτισμένο μετὰ τὰ ζωογόνα πνευματικὰ νάματα, τῆς κρητικῆς λεβεντιάς.

Ο ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ ΒΑΔΙΖΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΗΡΩΪΚΟ ΜΑΝΙΑΚΙ

Του κ. 'Ηλία Σταυροπούλου, διδύλου

«Προσκυνήσατε τὸν τύμβον πού τρανή φω-
νάζει φήμη νᾶναι εὐλογημένη ἡ μνήμη
τῶν παλληκαριῶν ἐκείνων τοῦ γενναίου
Παπαφλέσσα
πού κοιμοῦνται νικηφόρα κ' ἡ πατρίς καὶ
αὔθις τώρα
φωτοστέφανα τοῖς πλέκει εἰς αὐτὸν τὸν
τύμβον μέσσα».

Τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ εἶναι γραμμένο σὲ
πλάκα ἐντειχισμένη στὸ μικρὸ Ναὸ τῆς
Ἀνάστασης θυσαντινοῦ ρυθμοῦ, πού ἀνε-
γέρθηκε τὸ 1911 στὰ ταμπούρια τοῦ Παπα-
φλέσσα στὸ Μανιάκι, γιὰ τὴ μνήμη τῶν ἡ-
ρώων πού ἔπεσαν στὴ μάχη αὐτή. Ἀνε-
γέρθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ τότε Μητρο-
πολίτου Μεσσηνίας Μελετίου (Σακελλα-
ροπούλου).

Μὲ τὴν ἱδρυση τοῦ μικροῦ αὐτοῦ Ναοῦ
ἔστω καὶ ἀργά, ἐξεπλήρωσε τὸ Ἔθνος τὴν
ιερὴ ὑποχρέωση πού εἶχε ἀπέναντι στὴ
μνήμη τῶν μαρτύρων τῆς λευτεριᾶς.

Γιατὶ ἡ θυσία τους, σὲ ὥρα μεγάλου
κινδύνου τῆς Πατρίδας, σὲ ὥρα γενικῆς
κατάπτωσης τοῦ φρονήματος, καὶ πίστεως,
ὅτι τοὺς πενταετείς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων
τρὺς περίμενε ἀναπόφεκτος καταστροφή,
ἔδωσε θάρρος στὸ ἀγωνιζόμενο Ἔθνος, ἐ-
τόνωσε τὸ φρόνημα τῶν ἀγωνιστῶν του,
καὶ ἐγίνε ἀρχὴ νέας περιόδου τῆς ἱστορίας
τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 21.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴ σημασία τῆς
μάχης τοῦ Μανιακίου, καὶ τὸ σωτήριο ἀ-
ποτέλεσμα τῆς θυσίας τῶν ἡρώων γιὰ τὴν
Ἐπανάσταση καὶ τὸ Ἔθνος, θὰ ἀναφέρου-

με σύντομα τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκεί-
νης, καὶ τὴν κατάσταση πού θριακόταν ἡ
Ἐπανάσταση, καὶ τὸ ἐλεύθερο μέχρι τό-
τε κομμάτι τῆς Πατρίδας μας.

Ἐνῶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Δράμα-
λη ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ἀρχίσει νὰ στερε-
ώνεται πὺρ γερὰ, νὰ τραβᾷ νικηφόρα τὸ
δρόμο της, ἔτσι πού νὰ φαίνεται ὅτι θρί-
σκεται πολὺ κοντὰ ἡ αὐγὴ τῆς Ἐθνικῆς
μας ἀπελευθέρωσης, καὶ ἀνεξαρτησίας,
τὴν Ἀνοιξὴ τοῦ 1825 πέρασε μιά ἀπὸ τίς
πὺρ βαθύτερες κρίσεις της, καὶ διέτρεξε
ἕνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους κινδύνους.

Καὶ αὐτὸ ἐξ αἰτίας τῶν ἐμφυλίων πολέ-
μων πού διαίρεσαν βαθειὰ τὸ Ἔθνος, τίς
ἐπεμβάσεις τῶν ξένων βοηθούμενοι ἀπὸ
Ἕλληνες συμφεροντολόγους, πού δὲν ἔλ-
λειψαν ποτὲ καὶ σὲ καμμία περίοδο τῆς
ζωῆς τοῦ Ἔθνους, καὶ τῆς ἐπεμβάσεως
τοῦ Ἱμπριαῖμ στὶς ἀρχές τοῦ 1825.

Ἡ Κρήτη εἶχε ποδοπατηθῇ ἀπὸ τὸ σα-
τράπη τῆς Αἰγύπτου, ἡ Κάσος ἐρημώθη,
καὶ τὰ Ψάρα εἶχαν γίνε ἐρείπια καὶ στά-
χτη. Ἡ κατάληψη ἀπὸ τὸν Ἱμπριαῖμ χω-
ρὶς σοβαρὴ ἀντίσταση τῆς Σφακτηρίας
καὶ τῶν Κάστρων τῆς Μεσσηνίας, καὶ ἡ
ἀδικαιολόγητος ἦττα στὸ Κρεμμύδι, ὅπου
οἱ μισθοφόροι Ρουμελιῶτες — 3000 περί-
που — ἔφυγαν μετὰ τὴν πρώτη συνάντηση
στὸ Κρεμμύδι, καὶ ἡ παρατεινομένη φυλά-
κιση τῶν Κολοκοτρῶν, Δεληγιάννη, Νο-
ταρᾶ, Ἀναγνωσταρᾶ, Γκριτζαλή καὶ ἄλ-
λων στὴν Ὑδρα, παρὰ τὰς εἰσηγήσεις τοῦ
Παπαφλέσσα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των,
καὶ τίς ἱκεσίες καὶ πατριωτικὲς ἐκλήσεις
τῶν φυλακισμένων, ἐπικρατοῦσε ὁ ὅλη τὴν
Πελοπόννησο ἡττοπάθεια, φόβος, καὶ ἀ-
προθυμία γιὰ ἐπιστράτευση, μὲ ἀποτελέ-
σμα νὰ κινδυνεύῃ ἡ Ἐπανάσταση. Στὶς
κρίσιμες αὐτὲς στιγμές, ἀφοῦ κανεὶς δὲν
ἔδειχνε διάθεση καὶ προθυμία νὰ ἀντιμε-
τωπίσῃ τὸν ἐχθρό, ἀπεφάσισε στὰ τέλη Ἀ-
πριλίου ὁ Παπαφλέσσας, μόνος, νὰ ὀρθώσῃ
γιὰ μιά ἀκόμη φορὰ τὸ ἀνάστημά του, καὶ
νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν Ἱμπριαῖμ. Ἦταν τό-
τε ὁ Παπαφλέσσας Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτε-
ρικῶν καὶ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν
Ὑπουργῶν. Δὲν ὑποχρεώθηκε οὔτε διωρί-
στηκε ἀρχηγὸς γιὰ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ
τοῦ Ἱμπριαῖμ, ἀλλὰ μόνος πήρε τὴν ἀπό-
φασιν, διότι μὲ τὴ διορατικότητά καὶ πολι-
τικότητα πού τὸν διέκρινε, εἶχε συνειδητο-
ποιήσῃ τοὺς μεγάλους κινδύνους πού διέ-
τρεχε ἡ Ἐπανάσταση καὶ τὸ Ἔθνος, καὶ
τοῦτο εἶχε ἐπισημάνει σὲ ἐκθέσεις του στὴν
Κυβέρνηση, καὶ σὲ συζητήσεις μὲ τοὺς
στενοὺς συνεργάτες του.

Ὁ Παπαφλέσσας ἔφυγε ἀπὸ τὸ Ναύπλιο
γιὰ τὴ Μεσσηνία, στὶς 28-29 Ἀπρίλη, μὲ

πρώτο σταθμό την Τρίπολη. 'Εκεῖ ἐνημερώθηκε γιὰ τὴν κατάστασιν, καὶ ἀρχίσει ἐνέργειες γιὰ τὴ στρατολογία, ἀλλὰ συνάντησε ἀδιαφορία καὶ ἀπροθυμία, ἀκόμη καὶ ἀπὸ συντρόφους τοῦ ποῦ πολεμήσανε καὶ νικήσανε, στὰ Δερβενάκια, στὸ Βαλτέτσι καὶ στὰ Δολιανὰ.

Ὅλοι οἱ τοπικοὶ παράγοντες, ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖτες, ἐζήτησαν νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ κρατούμενοι στὶς φυλακὰς τῆς Ὑδρας, καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ σχετικὴ δикή τοῦ εἰσήγησι τὰ ἀνέφερε στὴν Κυβέρνηση. Ἀπὸ τὴν Τρίπολη, ἐβάδισε πρὸς τὴ Μεσσηνία, ἐφθασε στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα τοῦ τὴν Πολιανή, καὶ ἀπὸ κεῖ, διὰ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Ἀφορά, ἐφθασε στὸ χωριὸ Κατσαροῦ στὶς 10 Μαΐου. Στὰ χωριά αὐτά, ἰσως ἐπειδὴ ἦταν ἡ ἰδιαιτέρη πατρίδα τοῦ, οἱ κάτοικοι ἐδείξαν προθυμία γιὰ στρατολογία.

Στὶς 12 ἢ 13 τοῦ Μάη, φθάνει στὰ Φρούτζαλα τὴ σημερινὴ Θουρία, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθῇ ἀρκετοὶ Μανιάτες. Συνάντησε ἐκεῖ τὸν Δ. Μούρτζικο, συνυπουργὸ τότε τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ τοὺς ὁπλαρχηγούς Τζανετάκη, καὶ Πιέρρο Βοϊδῇ Μαυρομιχάλη. Δὲν κατῴρθωσε ὅμως νὰ τοὺς πείσῃ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὴν Πυλία. Ἐνῶ ὁ Παπαφλέσσας ἐβάδισε πρὸς τὴ Δραϊνὰ, ἐκεῖνοι ἔφυγαν στὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, γιὰ νὰ ὀχυρωθοῦν στοὺς πρόποδες τοῦ Ταυγέτου, τὸν Ἀλμυρὸ καὶ τὴ Βέργα, καὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐκεῖ τὸν Ἱμπραήμ. Βαδίζοντας ὁ Παπαφλέσσας πρὸς τὴν Πυλία, ἀντιλαμβάνονταν, ὅσο καὶ περισσότερο τὴν κατάστασιν καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχε ἡ πατρίδα, καὶ ἐπέθετο ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ πρὶν θῇ ἀπὸ τίς θάσεις τοῦ, καὶ πρὶν καταστρώσῃ καὶ ἀρχίσῃ νὰ ἐνεργῇ τὰ σχέδιά τοῦ.

Στὴ Δραϊνὰ — Μανιάκι θὰ συγκεντρωθεῖ ὅλα τὰ στρατεύματα καὶ ἀπὸ κεῖ θὰ προχωροῦσε ἐμπρός. Τὸ εἶχε πᾶρη ἀπόφασι νὰ μὴ γυρίσῃ πίσω, πᾶρ' ὅτι ἦτο ἡ ἐποχὴ κακὴ γιὰ τὸν Παπαφλέσσα, διότι ὅπως γράφει ὁ Φωτᾶκος (ἐπολεμεῖτο καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς γιὰ νὰ ἀποτύχῃ). Στὶς 18 Μάη 1825 ἐφθασέ στὸ Μανιάκι καὶ ἔστειλε στὴν Κυβέρνηση τὴν ἐξῆς ἐνδιαφέρουσα ἀναφορὰ ποὺ εἶναι καὶ ἡ τελευταία τοῦ.

«Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σώμα

Εἰς Ναύπλιον

Τὴν προχθὲς ὡς ἔγραψα καὶ πάλιν, διὰ τῆς παρούσης δὲν λείπω νὰ ὡς ἀναφέρω τὰ ἐπόμενα. Χθὲς περὶ τὰς 5 ὥρας τῆς ἡμέρας ἐφθασα εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἀπὸ τῶν τέσσαρας ὥρας ἀπὸ Νεόκαστρον καὶ ἐτοποθετήθη ἐδῶ μὲ 1500 στρατιώτας. Μισὴν ὥραν ἐντεύθεν εὐρίσκονται 600 Ἀρκάδες Κοντοβουνήσιοι. Εἰς Δραϊνὰ ἀφῆσα χθὲς ἓνα σῶμα Σπαρτιατῶν ἀπὸ 200 στρατιώτας, καὶ σήμερον τὸ περιμένω ἐδῶ αὐξημένον καὶ πολλαπλασιασμένον. Ὁ στρατηγὸς Κεφάλας ἔμεινε καὶ αὐτὸς

εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον, ὅπου καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, καὶ σήμερον περιμένεται καὶ αὐτὸς μὲ ἀρκετοὺς στρατιώτας. Ὁ Κακάνας ἀκόμη δὲν ἐφάνη. Εὐρίσκεται εἰς τοὺς Λάγκους, καὶ μ' ὅλον ὅτι τοῦ ἔγραψα νὰ ἔλθῃ ἐδῶ, αὐτὸς δὲν ἤλθε εἰσέτι. Χθὲς φθάσας ἐνταῦθα ἔλαβον τὴν ἐσώκλειστον ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πληροφορεῖσθε ὅτι ὁ ἐχθρὸς σήμερον ἐκστρατεύει διὰ τὴν Ἀρκαδίαν. Ἐγὼ ἔχω τὰς ἀναγκαίας φυλακὰς καὶ ἅμα ἰδῶ ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐκίνησεν ἀμέσως τρέχω μ' ὅσους ἔχω πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀρκάδων. Τοῦτ' αὐτὸ εἰδοποίησα τοὺς Ἀρκάδας χθὲς, τοὺς εἶπον νὰ κάμωσι ταμποῦρια δυνατὰ εἰς τὴν πόλιν τῶν καὶ τὰ γυναικόπαιδα νὰ τὰ φύγουν εἰς τὰ ὁρενότερα μέρη, αὐτοὶ δὲ νὰ κλεισθῶσι εἰς αὐτὰ νὰ θασασωσι καὶ ἐγὼ τρέχω πρὸς βοήθειαν τῶν. Ἐμποροῦσα νὰ ἀπαντήσωμεν τὸν ἐχθρὸν καὶ παρεμπρὸς τῆς Ἀρκαδίας, ἐάν ὑπῆρχε τόπος τίς δύσβατος, καὶ ὄχι πεδιάς, καὶ ἂν ἦτον συναγμένα πολλὰ στρατεύματα, ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν καὶ τὰ δύο μᾶς λείπουν πρὸς τὸ παρὸν.

Διὰ ταῦτα ἡ Διοίκησις νὰ μεταχειρισθῇ, ὅτι τρόπον γινώριζει συντελεστικούς διὰ τὴν ταχείαν στρατολογίαν, διὰ νὰ συσσωματωθῶσιν στρατεύματα τ' ὀργηγορώτερον διὰ νὰ μὴν προχωρήσῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ καταπατήσῃ καὶ χαλάσῃ τόσα σπαρτὰ καὶ χωρία.

Ἀργοπορία δὲν πρέπει νὰ γίνῃ. Ὁ κίνδυνος εἶναι προφανής, εἶναι καὶ Μέγας καὶ κατὰ τὸ παρὸν δὲν μένουν δι' ἄλλο τί καὶ περὶ ἄλλων πραγμάτων σκέψεις καὶ διαφιλονικήσεις καὶ ὡς σκεπτώμεθα τῶρα τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἐχθροῦ ὅστις ἐπαπειλῇ τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον.

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν

ΓΡ. ΔΙΚΑΙΟΣ

τῇ 18 Μαΐου 1825

Μανιάκι χωρίον Νεοκαστροῦ

Ὁ Ἱμπραήμ εἶχε συγκεντρώσει πολὺ ἀριθμὸν στρατεύματα στὸ χωριὸ Σκάρμυγκα τὴ σημερινὴ Μεταμόρφωση. Στὶς 19 Μάη οἱ περισσότεροι καπεταναῖοι ποὺ συνώδευσαν μέχρι τὸ Μανιάκι τὸν Παπαφλέσσα φοβισμένοι ἀπὸ τὰ συγκεντρωμένα στίφη τοῦ Ἱμπραήμ ἔφυγαν. Ἡ ἐπομένη 20 τοῦ Μάη ποὺ δόθηκε ἡ πολυθρόνη μάχη, θρέθηκε ὁ Παπαφλέσσας μόνος μὲ 600 πιστούς. Δὲν ἔφυγε, δὲ δέιλιασε παρὰ τὴ δεκαπλασία δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ ἀλλὰ ἔμεινε πιστὸς στὸν ὄρκο ποὺ ἔδωκε μπαίνοντας στὴ Φιλικὴ Ἑταιρία.

Καὶ ἔπεσε ἡρώϊκᾶ ὁ Παπαφλέσσας καὶ μαζί τοῦ ὁ στρατηγὸς Κεφάλας καὶ ὅλοι οἱ σύντροφοί τοῦ. Ἡ αὐτοθυσία ὅμως τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τῶν συντρόφων τοῦ δὲν ὑπῆρξε ματαιαία. Ἡ μάχη στὸ Μανιάκι ἔδωσε νέα τροπὴ στὴν κλονιζομένη Ἐπανάστασι, ζωὴ καὶ δύναμιν στὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος. Ἡ μάχη τοῦ Μανιακίου καὶ ἡ θυσία τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τῶν συντρόφων τοῦ, δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν λέγοιμε ὅτι ὑπῆρξε τὸ σωτήριο σάλπισμα τῆς λευτερι-

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑΝ ΤΟΥ 1821

Του κ. Εὐαγγέλου Στούνου, διδασκάλου

Αἱ μεγάλοι προσωπικότητες ἀναμφισβητήτως ἀσκοῦν ἰσχυράν ροπήν εἰς τὴν διαμόρφωσιν πολιτικῶν καταστάσεων, κοινωνικῶν ρευμάτων, ἱστορικῶν πορείων, συμβάλλουν εἰς τὴν πρόδον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν, τῶν γραμμάτων γενικῶς. Εἶναι αἱ φωτεινὰ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι παρῶν θοῦν πρὸς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν κατεύθυνσιν τὸν ὑπόλοιπον λαὸν ἢ ἐνεργοῦν κατασταλτικῶς καὶ τὸν συγκρατοῦν ἀπὸ ἀπιθάνους ἀκρότητας καὶ ἀνορθοδόξους, πολὺς φορές, προσανατολισμούς. Συγχρόνως ὅμως εἶναι καὶ οἱ ἐντολοδόχοι καὶ ἐκφρασταὶ τῶν πρὸ βαθυτέρων τῶν κρυφῶν ἐλπίδων τοῦ καὶ ἀνησυχῶν. Συλλαμβάνουν, σὰν εὐαίσθητοι δέκται ποῦ εἶναι, τοὺς ἐνδομύχους πόθους τοῦ καὶ τοὺς παλμούς τῆς καρδιᾶς τοῦ καὶ ζωντανεύουν καὶ κάνουν πρᾶξιν τὰ αἰτήματά του.

Μιά τέτοια πολυμερὲς καὶ δυναμικὴ μορφή ἦταν καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Υἱὸς ἦν ἡ μεγαλυτέρα φυσιογνωμία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγνή καὶ φιλελευθέρᾳ ψυχὴ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Μιά ψυχὴ, ἡ ὁποία ἐφλογίζετο ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα ἐλευθερουμένην ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς τυραννίας καὶ ἀνυψουμένην εἰς τὴν θέσιν ἢ ὁποία τῆς ἀνήκει.

Χῖος τὴν καταγωγὴν, ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν τῆς Σμύρνης καὶ κατόπιν, καθὼς εἶναι γνωστὸν, ἐστάλη ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ εἰς τὴν Ὁλλανδίαν πρὸς παρακολούθησιν τῶν ἐμπορικῶν τοῦ ὑποθέσεων διὰ τὰς ὁποίας ὅμως οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα ἐνδιαφέρθη. Εἰς τὸ περιβάλλον τῆς Ὁλλανδίας ἡσχολήθη ἀποκλειστικῶς μετὰ τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν καὶ μετὰ φιλογολικὰς μελέτας, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν πρὸ εὐχάριστον ἀσχόλησιν δι' αὐτόν.

Κατόπιν ἐπῆγε εἰς τὸ Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας ὅπου καὶ ἐσπούδασε ἱατρὸς. Γεννημένος ὅμως φιλόλογος ὁ Κοραῆς, οὐδέποτε ἐξήσκησε τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, μετὰ τὰς σπουδὰς τοῦ, ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Παρίσι καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τοὺς ὁποίους ἐμελέτησε μετὰ σχολασ-

τικότητά καὶ πάθος ἀκατανίκητον.

Ἡ μοῖρα τὸν ἔφερε, τὰ χρόνια τῆς παρισηνικῆς τοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν, παρόντα εἰς τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας τὰ ἐκτυλισσόμενα ἐπεισόδια παρηκολούθησε ἐκ τοῦ πληροῦ.

Καὶ δὲν ἐβράδυνε, καθὼς ἦταν καὶ γεννημένος φιλελεύθερος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς Γαλλίας, νὰ ἐγκολπωθῇ τὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης καὶ νὰ γίνῃ τὸ πνευματικόν τῆς τέκνον.

Ἡ ψυχὴ τοῦ τώρα διαποτίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια κηρύγματα, τὰ ὁποῖα ποθεῖ νὰ ἴδῃ κυριαρχοῦντα καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον.

Φλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν πυρετὸν τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ δούλου γένους ἀπὸ τὸν Τοῦρκον δυνάστην, τὸν ὁποῖον μισεῖ θανάσιμος.

Πῶς ὅμως οἱ Ἕλληνες θ' ἀκατορθώσουν νὰ ἀποτινάξουν ἓνα τυραννικὸν ζυγόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐπεβλήθη πρὸ τεσσάρων περίπου αἰώνων καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ὁποίου οἱ Τοῦρκοι εἶχον κατὰπνίξει εἰς τὸ αἷμα τῆς, καὶ μάλιστα μετὰ τὸν πρὸ στυγνὸν τρόπον, κάθε προηγουμένην ἀπόπειραν δι' ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν; Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδέχθη θανάσιμα πλήγματα εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν, εἰς τὸ κάθε τι, τὸ πρᾶγμα δυσχεραίνεται. Ἕνας Ἑλληνισμὸς ἀκρωτηριασμένος, ἀποδιωργανώμενος, μετὰ τὴν πνευματικὴν τοῦ ἡγεσίαν εἰς τὴν ξένην, φυσικὸν εἶναι νὰ ἀγωνίζεται σκληρῶς καὶ μετὰ ἐξηντλημένας τὰς δυνάμεις τὸν ὑστατον ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ὡς φυλῆς, ὡς οὐτότητος ἱστορικῆς, εἰς μίαν γωνίαν τοῦ πλανήτου, τὴν ὁποίαν ἐδόξασε τὸ πνεῦμά του· εἰς ὅλας τοὺς ἐκφράσεις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀκόμη χρόνων.

Ἐχρειάζετο ἀναμφισβητήτως ἡ ψυχὴ, ἡ ὁποία θὰ ἐζήτει νὰ σπάσῃ τὰ δεσμά τῆς δουλείας νὰ διεκδικήσῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἀποκατάστασιν.

Νὰ ἀγωνισθῇ δι' ἓν ἀνθρώπινον δικαίωμα τὸ ὁποῖον τῆς ἀφηρέθη χωρὶς λόγον

αἱς τῆς πατρίδας μας. Καὶ ἐδῶ ἔγκειται τὸ ἀφθαστο μεγαλεῖο τῆς θυσίας τοῦ Παπαφλέσσα, τῆς αὐτοθυσίας τοῦ. Τὴν καὶ δόξα στὴ Μεσσηνιακὴ γῇ ποῦ γέννησε παληκάρια σὰν τὸν Παπαφλέσσα, καὶ κλείνει στὰ χῶματά τῆς κόκκαλα ἡρώων, σὰν τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Μανιακίου.

Ἐγράψαν πολλὰ γιὰ τὸν Παπαφλέσσα καὶ τὸ Μανιάκι, καὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ μειωθῇ ἡ ἀξία τῆς ἡρωϊκῆς του πράξης.

Παρά ταῦτα ὅμως ὁ Παπαφλέσσας ὑπῆρξε ὁ πρὸ εἰλικρινῆς ἡγέτης τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ πρωταθλητὴς τοῦ 21, ὁ πρὸ ἀντιπροσωπευτικὸς ἀγωνιστής, καὶ ὁ μεγαλότερος ἀπόστολος τῆς λευτερίας, ποῦ μετὰ ἔργα καὶ ὅχι μετὰ λόγια, μετὰ τὴν ἐθελοντικὴν θυσίαν τοῦ στὸ Μανιάκι, δικαίωσε πέρα γιὰ πέρα τὸν ἀγῶνα τοῦ, γιὰ τὴν λευτερίαν!

Καὶ δικαίωθηκε, καὶ ἀναδείχθηκε ὁ κορυφαῖος Ἐθνομάρτυρας τοῦ ἔθνους.

καὶ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὁποῖου ἐχρειάσθη μακροχρόνιος ἀγὼν γεμᾶτος θυσίας καὶ ἡρωϊκὰς πράξεις ἐκ μέρους τοῦ καταδυναστευομένου ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Διὰ νὰ γιγαντωθῇ δὲ ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἐχρειάζετο, κατὰ τὸν Κοραῆ, τὸ γένος νὰ μορφωθῇ, νὰ μάθῃ γράμματα. Καὶ ἡ παιδεία ἦταν ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ τὸ ἀνέστυρε ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, ἀφοῦ θὰ τοῦ ἐδίδασκε τὴν γλῶσσάν του, τὴν θρησκείαν του, τὴν προγονικὴν του ἱστορίαν, ἐνῶ συγχρόνως θὰ τὸ καθίστα ἱκανὸν νὰ κατανοήσῃ τὴν δεινὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τὸ γένος ἐξ αἰτίας τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ θὰ τοῦ ὑπεκίνηι τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀπέχθειαν κατὰ τοῦ τυράννου.

Αἱ σκέψεις αὗται ἀπετέλεσαν τὴν θάσιν καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς περαιτέρω ἐνεργείας τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θίου του εἰς τὴν ἐθνικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ.

Ἀρχίζει τότε ἕνα τεράστιον ἐκδοτικὸν ἔργον παρόμοιον τοῦ ὁποῖου δυσκόλως συναντᾷ κανεὶς εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Μεταφράζει, μὲ τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν εὐκαταστάτων Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, συγγράμματα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἢ συγγράφει ἰδικά του ἔργα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ γένος ἀπὸ τὸν πνευματικὸν τοῦ λήθαργον.

Αἱ μεταφράσεις του, ἄρτιαι ἀπὸ γλωσσικῆς πλευρᾶς, πλουτισμέναι μὲ σοφὰ προλεγόμενα καὶ πολύτιμα κριτικὰ σημειώματα, μαρτυροῦν τὸν ὀξυδερκὴ καὶ ἀκάματον ἐργάτην τοῦ πνεύματος καὶ συγχρόνως τὸν θαθὺν μύστην καὶ ἐρμηνευτὴν τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου, ὁ ὁποῖος μοχθεῖ νυχθημερόν διὰ νὰ ἀπαλύνῃ τὸν πόνον τοῦ στενάζοντος ἑλληνισμοῦ.

Ἐπίστευεν ἀκραδάντως ὅτι τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας διὰ νὰ θλαστήσῃ, νὰ δυναμώσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ, ἔπρεπε νὰ ριζοβολήσῃ καλῶς καὶ νὰ ἀρδευθοῦν αἱ ρίζαι τοῦ ἀπὸ τὸ ἀθάνατον ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὰς καταβολὰς τοῦ ὁποῖου ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέσα τῆς φέρει ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ.

Μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ἔργων του ἐντύπωσιν προξενεῖ τὸ ἐκδοθὲν ἀκωνύμως τὸ 1800 ποίημά του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔσσμα πολεμιστήριον», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν ἀληθινὸν «θούριον» τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἂν καὶ δὲν ἔχει πολλὰς ποιητικὰς ἀξιώσεις, ἐν τούτοις μαρτυρεῖ τὴν φλεγομένην ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ψυχὴν τοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος παρορμᾷ τοὺς ἀδελφοὺς Ἑλληνας εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, δύνανται αἱ στρατιαὶ τοῦ Ναπολέοντος εὐρίσκονται εἰς τὴν Αἴγυπτον. Νὰ πῶς ἀρχίζει τὸ ἔσμά του ἐκεῖνος:

«Φίλοι μου συμπατριῶται
δοῦλοι νᾶμαστε ὡς πότε
τῶν ἀχρείων Μουσουλμάνων
τῆς πατρίδος τῶν τυράννων;
Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
ἔφθασεν, ὦ φίλοι, τώρα...».

Μετὰ ἔν ἔτος (1801) ὁ Κοραῆς ἐξαπολύει καὶ δεύτερον ἐπαναστατικὸν φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Σάλπισμα πολεμιστήριον».

Τώρα ὁ Κοραῆς θέλει νὰ φρονηματίσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξάψῃ τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου. Καὶ ἐπιχειρεῖ τοῦτο πρῶτα — πρῶτα μὲ ἕν ἀπόφθεγμα ἐκ τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους «Μεῖζον ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ΠΑΤΡΑΣ νομίζει, τοῦτον οὐδαμῶς λέγω...».

Ἐπειτα μὲ μιὰ χαλκογραφικὴν εἰκόνα εἰς τὸ ἐξώφυλλον, ἡ ὁποία παριστάνει μιὰ μισόγυμνην, μὲ λυμένην τὴν κόμην τῆς, μέσα εἰς ἐρείπια τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐνδεδυμένην σχισμένα φορέματα καὶ γεμάτην πληγὰς. Πλησίον τῆς ἕνας Τούρκος κραδαίνει ἀπειλητικῶς τὴν μάχαιραν, ἐνῶ ἐκείνη τείνει ἱκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω λέγουσα: «᾽Ωμοὶ ἐγὼ πανάποτος, ἐπεὶ μ' ἔλε δούλιον ἡμάρ».

Δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἡ ὁποία μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἀνασηκώνεται ὀρθή καὶ κράζει τὰ παιδιὰ τῆς ἐν ὀνόματι πάντοτε τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τὰς ὁποίας προσέφερε εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ ἐγερθοῦν καὶ νὰ ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ νὰ ξαναφέρουν εἰς τὸν τόπον τῆς χαμένην ἐλευθερίαν, ἡ ὁποία ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη εἰς τὸν ἱερὸν τῆς Ἀκροπόλεως θράχον. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἰδίου φυλλαδίου ὁ Κοραῆς σημειώνει μὲ μιὰ σοφὴ προσλαλιά τὸ χρέος τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του — διδασμα διὰ κάθε Ἑλληνα — ἐναντὶ τῆς δούλης πατρίδος καὶ ζητεῖ νὰ βοηθήσουν ὅλοι εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα.

«Ἀδελφοί, γράφει, φίλοι καὶ συμπατριῶται, ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ὑπέρμαχοι... πολεμήσατε ὅλοι ὁμοῦ ἐνωμένοι τοὺς θαρβάρους τῆς Ἑλλάδος τυράννους ... πολεμήσατε γενναίως περὶ γίστεως, περὶ πατρίδος, περὶ γυναικῶν, περὶ τέκνων, ἂν θέλετε νὰ φανήτε ἄξιοι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ἂν θέλετε νὰ ἀφήσετε, ὡς ἐκεῖνοι, τὸ ὄνομά σας ἀεὶμνηστον εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

Τοιοτοτρόπως ὁ Κοραῆς ἔχει ριφθῇ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποδούλου γένους ἀγῶνα.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ἐθνεγερτικὸν τοῦ ἔργου ἐπιχειρεῖ νὰ διαφωτίσῃ καὶ νὰ πείσῃ τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης καὶ κυρίως τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν τῆς ἡγεσίαν περὶ τῶν καταπατομένων ἐπὶ αἰῶνας δικαίων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, χρησιμοποιοῦν πρὸς τοῦτο καὶ τὸ μέγα κύρος τοῦ τὸ ὁποῖον εἶχε μετὰ τῶν μορφωμένων κύκλων τῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ πάντες τοῦ ἀνεγνώριζον τὴν εὐμάθειάν του καὶ τὸν ἐθεώρουν ὡς κορυφαῖον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Καὶ τὸ τοιοῦτον εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἀπολυταρχικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, κατευθυνόμενα συγκεκαλυμμένως ἢ ἀπροκαλύπτως ἀπὸ τὸν ἀπίθανον διὰ τὴν καιρο-

σκοπικὴν του πολιτικότητα καὶ τὰς διπλωματικὰς του μηχανορραφίας Μέντερνιχ, καθε ἄλλο· παρὰ δὲ ἐλευθερίαν τῶν ὑποδούλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἤθελαν νὰ ἀκούσουν.

Καὶ δὲν ἐθράδυναν νὰ φανοῦν καὶ οἱ καρποὶ τῆς προσπάθειάς του ἐκείνης. Τὰ φιλελληνικά ρεύματα τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα κατὰ ποικίλους τρόπους ἐβοήθησαν, ἀργότερον, τὸν μαχόμενον Ἑλληνισμόν εἶχον δημιουργηθῇ, ὥς ἕνα βαθμὸν χάρις, εἰς τὴν ἀκτινοβολοῦσαν προσωπικότητά τοῦ σοφοῦ Κοραῖ.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ Κοραῖς ὑπελόγιζε νὰ ἔχη συντελεσθῇ ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὥστε μόνον του πλέον νὰ ἐγερθῇ καὶ νὰ ἀξιῶσθαι τὴν πολιτικὴν του ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα τὸν αἰφνιδίασαν. Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὴν 25ην Μαρτίου 1821 προκαλεῖ ἐκπληξιν, ἀλλὰ καὶ ταραχὴν εἰς τὸν Κοραῖν, ὁ ὁποῖος φοβεῖται τώρα ὅτι τὸ γένος ἐρρίφθαι ἀνώριμον εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας του ἀγῶνα, τυχὸν δὲ ἀποτυχία του θὰ κατέστρεφε ὁλόκληρον τὸ μέχρι τότε συντελεσθὲν ἔργον τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ γένους. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Κοραῖς ἔχει τύψεις ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος εἰργάσθαι μὲ φανατισμὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν.

Ὅπως ὅμως διαμορφώνονται τὰ πράγματα δὲν ἐπιτρέπουν καμμίαν ταλάντευσιν ἢ ὀπισθοχώρησιν. Χωρὶς κανέναν δισταγμὸν ἀποφασίζει νὰ συνδράμῃ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀφιερῶναι τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις του — ἄγει τὸ 73ον ἔτος τῆς ἡλικίας του — εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους. Λυπεῖται διότι δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν αἱ δυνάμεις του νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα καὶ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης.

Ἀμέσως ἐκδίδει τὸ «Σάλπισμα πολεμιστήριον» καὶ τὸ «Σάλπισμα Ἑλληνοσωτήριον», τὰ ὁποῖα σκοπὸν ἔχουν νὰ ἐνθουσιάσουν καὶ νὰ παρορμήσουν τὸ γένος εἰς τὸν ὑπὲρ θωμῶν καὶ ἐστιῶν ἀγῶνα του.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος γράφει ἐπιστολάς πρὸς ὅλους τοὺς ἀγωνιζομένους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος καὶ παρορμᾷ καὶ νοουθετεῖ αὐτούς. Τοὺς ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν διχόνοιαν καὶ τοὺς συμβουλεύει νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἀδερφοκτόνα πάθη καὶ νὰ ἐργασθοῦν ἡνωμένοι διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Καὶ εἶχε γίνεῖ τόσο γνηστός ὁ Κοραῖς εἰς ὁλόκληρον τὸ ἔθνος!

Ἐνδεικτικὸν τῆς μεγάλης του ἐπιρροῆς εἰς τὸν λαὸν εἶναι οἱ ἀκόλουθοι στίχοι:

Πλέον δὲν ἔμεινεν ἐλπίς
καθὼς τὸ γράφει ὁ Κοραῖς
Κάλλιο ὁ θάνατος μὲ θία
καὶ ὄχι πλέον τυραννία...

Καὶ ὁ μέγας τοῦ γένους ἡτύχησε νὰ ἰδῇ τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεράν καὶ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας του στεφομένας μὲ ἐπιτυχίαν. Αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ πόθος του, εἰς αὐτὸ ἀφιέρωσε τὰ τελευταῖα 50 χρόνια τῆς ζωῆς του.

Ἡ δὲ πατρίς συναισθανομένη τὸ χρέος ἐναντι τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς ἐξέδωκε κατὰ τὴν Γ' ἐθνοσυνέλευσιν εἰς τὴν Τροιζῆνα (9 Ἀπριλίου 1827) ψήφισμα πρὸς τιμὴν του μὲ ἐμπνευσμένον χαιρετισμὸν.

Καὶ ὁ Κοραῖς παρὰ τὸ γῆρας του ἐξακολουθεῖ νὰ ἐργάζεται, ἀλλὰ τὴν 18ην Μαρτίου 1833 ἀπὸ πτώσιν εἰς τὸ δάπεδον τῆς οἰκίας του ὑπέστη πολλὰ τραύματα καὶ τὴν 29ην Ἀπριλίου εἰς ἡλικίαν 85 ἐτῶν, ὑπέκυψε εἰς τὸ μοῖραϊον.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατέταξε τὸν σφόν Κοραῖν εἰς τοὺς διδασκάλους τοῦ γένους, διότι ἡ προσφορά του ὑπῆρξεν ἀληθῶς μεγάλη.

Τὸ κολοσιαιὸν ἔργον του διδάσκει, ὁλόκληρος ὁ θῖος του παραδειγματίζει καὶ φρονηματίζει. Ὑπῆρξεν ἡ εὐαίσθητος καὶ ἀδούλωτος ψυχὴ, ἡ ὁποία μὲ τὸ φλογερὸν κήρυγμά της ἐφώτισεν καὶ ἀνεμόρφωσεν τὸ γένος καὶ τὸ κατέστησε ἱκανὸν νὰ εὐρῇ καὶ πάλιν τὴν παλαιάν του δόξαν καὶ αἴγλην.

Ἡρνήθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα, ἐστερήθη πολλὰς φορές καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδῶν διὰ τὴν ζωὴν του καὶ ἀφιερῶθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς δούλης πατρίδος.

Ἡ πνευματικὴ του δραστηριότης καὶ ἡ εὐρυμάθειά του ἐκπλήσσουν καὶ τὸ ἔθνος· τλαστικὸν του ἔργον θὰ παραμείνῃ ἀνυπέρβλητον.

Εἰς ὀλίγας γραμμάς ἐσημειώσαμεν τὸ ἔργον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ μεγάλου τέκνου τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀφιέρωσε χιλιάδας σελίδας, διότι ὑπῆρξεν ἕνας ἀκαταπόνητος ἐργάτης τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος καὶ συγχρόνως ἡ νὰς μέγας πνευματικὸς ἀπόστολος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὰ ὁσπᾶ του, μεταφερθέντα τὸ 1877 ἀπὸ τὸ Μονπαρνὰς τῆς Γαλλίας, ἀναπαύονται εἰς ἕνα ἀπέριττον τάφον τοῦ Α' νεκροταφείου καὶ ὁ ἀνδριάς του, σύμβολον τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐγγύησις διὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλλάδος, ἐποθετήθη ἐμπροσθεν τῶν προφυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν διὰ νὰ διδάσκῃ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν καὶ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν ὅτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος κάθε θυσία καὶ κάθε μόχθος εἶναι χρέος καὶ καθήκον ὅλων μας.

(Ἡ συνέχεια εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Κίτσου ἀναβάλλεται διὰ τὸ ἐπόμενο τεῦχος).

Η Σχολή Ζαγοράς εις τὴν δρολίαν ἐφοίτησεν ὁ Πήγυας

